

DRVNA INDUSTRIJA HRVATSKE U GOSPODARSKOJ KRIZI 1930—1934. GODINE

Zdenka Šimončić

UVOD

1. Stanje historiografije i pregled upotrijebljenih izvora i literature

Važnost proučavanja razvoja drvne industrije u međuratnom razdoblju proizlazi iz velikog udjela što ga je ona imala u poduzetništvu Hrvatske i Jugoslavije. Prerada drva imala je znatnu ulogu na sjevernohrvatskom području zbog bogatih, kvalitetnih, visokih šuma i postojanja prikladnih prometnica, a i zbog sastava industrijskog poduzetništva i udjela u ukupnoj izvoznoj trgovini, te u strukturi radništva. Stanje i razvoj ove industrijske grane, koja je bila povezana s tradicionalnim tranzitom i izvoznom trgovinom sjevernohrvatskog područja, bilo je značajno i specifično za razvoj ekonomike toga područja.

Retrospektivno se može utvrditi da je ona do danas vrlo slabo istražena i pored važnosti koju je imala, a situacija je slična i u većine drugih industrijskih grana. Do danas nije iz toga područja istraživanja u poslijeratnom razdoblju napisan ni jedan znanstveni rad monografskog karaktera. Prilikom pisanja ove teme morali smo se stoga vratiti gotovo na početne postupke naučnog istraživanja. Objavljeni su uglavnom samo prikazi razvoja nekih poduzeća, a i oni su najčešće jubilarnog karaktera. Riječ je o radovima publicističkog karaktera, a težište je stavljeno uglavnom na poslijeratni razvoj.¹

U nekim poslijeratnim člancima o drvnoj industriji težište je uglavnom stavljeno na njezin poslijeratni razvoj, a najčešće je samo ukratko dan i osvrt na predratni razvoj.²

¹ Jovan Jovanović, *Historijski razvitak Drvnoindustrijskog poduzeća Beliše — povodom njegove 70-godišnjice*, *Vjesnik Drvnoindustrijskog poduzeća Beliše*, II/1955, 3—4, 1—2, Jovica Popović, Stjepan Genc, 75 godina DIP Beliše, *Privreda kotara Osijek*, III/1959, 12, 3—6.

² Branislav Stamenković, *Yugoslav timber industry* (Zagreb, 1957); Vlad Benedik, *Drvna industrija* (*Privreda FNRJ*, III/1956, 5, 39—40); Stjepan Frančisković, *Drvna industrija u NR Hrvatskoj* (*Šumarski list*, LXXIX/1955, 11—12,

Prema tome se naša izlaganja osnivaju na iscrpnom služenju onovremenom stručnom privrednom publicistikom, a upotrijebljena je i sva važnija literatura i ostali izvori nastali u međuratnom razdoblju. Vjerodostojnost podataka iz tih vrela nastojali smo prilikom rada uvijek kritički ocijeniti. Smatramo korisnim da ovdje upozorimo na neke važnije i značajnije radove kojima smo se služili prilikom pisanja.

Za objašnjenje svjetske gospodarske krize i svih poremećaja koje je ona stvorila u tadašnjem kapitalističkom svijetu koristili smo se uglavnom slijedećim radovima: B. Bujić, *Teorija krize* (Sarajevo 1958); N. Vučo, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934* (Beograd 1968); R. Levinson, *Histoire de la crise 1929—1934* (Paris 1934); L. Marković, *Krize u kapitalizmu* (Beograd 1953) i L. Mendelson, *Krize i ciklusi epohe opće krize kapitalizma* (Zagreb 1948) i statističkim podacima danim u *La production mondiale et les prix 1925—1933*, SDN, Geneve 1934, te *Revue de la Situation Economique Mondiale 1933—1934*, SDN, Geneve 1934.

Svakako treba spomenuti radove Jozе Lakatoša *Industrija Dalmacije* (Zagreb 1923); *Industrija Hrvatske i Slavonije* (Zagreb 1924) i *Privredni almanah Jugoslovenskog Lloyda* (Zagreb 1929) koji upućuju na razvoj ove industrijske grane, a daju i niz pojedinačnih podataka. Sličan spomenutim radovima po problematici koju obrađuje, a i po karakteru i metodama, jest rad Vladimira Pavlakovića *Industrija Jugoslavije* (Zagreb 1922). Ovdje treba spomenuti knjigu Stevana M. Kukoleće *Industrija Jugoslavije 1918—1938* (Beograd 1941). Za istraživanje u ovom radu bila su svakako zanimljiva poglavlja koja govore o industriji i ona o šumarstvu u knjizi Novaka Popovića i Dušana Mišića *Naša domaća privreda — Faktori — Stanje — Unapređenje* (Beograd 1929).

Neke podatke preuzeli smo i iz radova Rudolfa Bićanića *Ekonomске promjene u Hrvatskoj izazvane stvaranjem Jugoslavije 1918, Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske* (Zagreb 1967, 81—111); *Ekonomска podloga hrvatskog pitanja* (Zagreb 1938); *Kako živi narod* (Zagreb 1939) i *Pogled iz svjetske perspektive i našа ekonomska orijentacija* (Zagreb 1939).

Vrlo iscrpni podaci o udjelu i aktivnosti stranog kapitala dani su knjizi V. Rozenberga i J. Kostića *Ko financira jugoslavensku privredu* (Beograd 1940); Božidara Jurkovića u radu *Das ausländische Kapital im ehemaligen Jugoslawien* (Stuttgart—Berlin 1941), a osobito u radu Sergija Dimitrijevića *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije* (Beograd 1952. i Beograd 1958).

Koristili smo se i radovima nastalim u međuratnom razdoblju: *Pola stoljeća šumarstva 1876—1926* (Zagreb 1926) i *Jugoslovenski industrijski privredni drvarski kompas. Poduzeća na teritoriju Kraljevine Jugoslavije* (Zagreb 1930).

491—503); Isti. Razvoj drvne industrije Hrvatske (*Privredni pregled*) VII/1957, 30. IX, 767 — Specijalni prilog Drvna industrija NRH); Svetozar Grgurić, *Ekonomsko-historijski razvitak drvne industrije Hrvatske (Drvna industrija, XVIII/1967, 6—7, 71—86)*; Jovan Jovanović, *Dosadašnji i perspektivni razvoj drvne industrije kotara Osijek s aspekta FNRJ i NRH. (Privreda kotara Osijek, I/1957, 7—8, 14—23)*; S. M., *Jugoslavenska industrija i izvoz šibica (Drvanski glasnik, II/1954, 1. V, 9)*; Lazar Vujić, *Razvoj i stanje drvne industrije u Jugoslaviji (Drvna industrija, VII/1957, 11—12, 177—181)*.

Pri obradi ulaganja u razvoj ove industrijske grane u međuratnom razdoblju koristili smo se podacima iz rada Ive Vinskog *Procjena kapitala na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata, Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske* (Zagreb 1967, 113—142).

Treba svakako upozoriti na rad Nikole Vuče *Ekonomska istorija sveta* (Beograd 1962) i noviji rad istog autora *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934* (Beograd 1968).

Pored toga koristili smo se i radovima: S. Dimitrijevića, *Karakteristike industrije i rudarstva bivše Jugoslavije* (Beograd 1949); Otta Frangeša, *Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft* (Berlin 1937); B. Đorđevića, *Pregled ugovorne i trgovinske politike od osnivanja države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941. godine* (Zagreb 1960); V. M. Đuričić i dr., *Naša narodna privreda i nacionalni prihod* (Sarajevo 1927); Mije Mirkovića, *Ekonomska historija Jugoslavije* (Zagreb 1958), (Zagreb 1962) i *Izbor iz ekonomskih radova I. i II.* (Zagreb 1958); Ive Rubića, *Slavonski i Bosanski Brod* (Zagreb 1952); Bogdana Stojsavljevića, *Seljaštvo Jugoslavije 1918—1941* (Zagreb 1952); M. Komadinića, *Problem seljačkih dugova* (Beograd 1934) i Branka, Tadića, *Položaj radnika u industriji drveta* (Sarajevo 1932).

Također su upotrijebljene i različite statističke publikacije od kojih treba istaći *Statistiku industrije Kraljevine Jugoslavije sa adresarom industrijskih preduzeća* (Beograd 1941); *Statistički godišnjaci Kraljevine Jugoslavije* za promatrane godine; *Compass Finanzielles Jahrbuch* (Financijski godišnjaci) — Wien; *Statistika spoljne trgovine Kraljevine Jugoslavije*; *Indeks* — socijalnostatistička revija, te statistički podaci i materijali koji su objavljeni u tromjesečnim izvještajima Narodne banke Kraljevine Jugoslavije (Odjeljenje za ekonomsko izučavanje) i rad statističkog karaktera Ljubomira S. Dukanca *Indeksi konjunktornog razvoja Jugoslavije 1919—1941* (Beograd, 1946).

Prilikom rada koristili smo se i izvještajima Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu.

Arhivska građa upotrijebljena je uglavnom iz fonda Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije i ona se pretežnim dijelom odnosi na prikaz položaja i strukture radništva u drvnoj industriji Hrvatske.

2. Važnost i mjesto drvene industrije s područja Hrvatske

S obzirom na proizvodnju drvenu industriju možemo podijeliti u dvije kategorije:

- a) u užem smislu
- b) u širem smislu.

* Napominjem da podaci izneseni u ovom radu ne odgovaraju današnjem području SR Hrvatske jer je u međuratnom razdoblju postojala drugačija administrativno-teritorijalna podjela zemlje i način sakupljanja statističkih podataka. Podaci izneseni u ovom radu odnose se na tadašnje područje Savske i Primorske banovine, odnosno na teritorij Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U radu smo nastojali uvijek točno označiti teritorij na koji se odnose podaci. Često smo se morali koristiti i podacima za cijelu zemlju u nedostatku onih za područje Hrvatske, ukoliko su oni upućivali na ekonomske promjene koje je izazvala kriza u drvnoj industriji s područja Hrvatske.

Pod pojmom drvne industrije u užem smislu, koja će ujedno biti predmet izlaganja u ovom radu, razumijevamo šumsku industriju i industriju za preradu drveta.

Pojam drvne industrije u širem značenju obuhvaća i kemijsku preradu drveta, koja neće biti predmet razmatranja u ovom radu.

Posve je razumljivo da je u Hrvatskoj bila razvijena drvna industrija jer je ona ovdje imala vrlo povoljne uvjete za razvoj zbog bogatog šumskog fonda, obilja jeftine radne snage, dobrih prometnih i poslovnih veza sa zemljama velikim uvoznicama drveta, posebice s Italijom i Mađarskom. Pored toga postojale su rasprostranjene šumske prometnice, a njezino se drvo odlikovalo visokom kvalitetom (osobito slavonska hrastovina).

Kroz područje Hrvatske prolazile su velike željezničke pruge međunarodnog i evropskog značaja. To je vrlo povoljno djelovalo na razvoj drvne industrije sjevernohrvatskog područja, jer je ona na taj način željezničkim prugama bila povezana s glavnim zemljama uvoznicama našeg drva (Italijom i Mađarskom), a i ostalima. Osim toga željezničkom prugom Zagreb—Karlovac—Rijeka i drugom preko Slovenije (Zagreb—Zidani Most—Ljubljana—Trst) bila je povezana s morskim lukama iz kojih se drvo dalje morskim putem otpremalo na međunarodno tržište.³

Drvna je industrija bila, u razdoblju između dva svjetska rata, pored poljoprivrede najvažnija industrijska grana u Hrvatskoj. Ona je zapošljavala razmjerno najveći broj radnika i imala je velik udio u industrijskom izvozu. Pri proizvodnji je iskorištavala domaće prirodno bogatstvo i davala je mogućnost zarade velikom broju radnika, pa je tako zapošljavanjem radne snage sa sela utjecala na rješavanje socijalnih problema.

Prema podacima Ministarstva šuma i ruda u bivšoj je Jugoslaviji površina pod šumom iznosila 7,586.026 ha, odnosno 30,5% ukupne površine. Međutim, u ukupnu površinu pod šumom bile su uračunate i neproduktivne površine (krš, goleti, čistine, potoci, putovi i sl.), pa ako te površine, koje su pokrivale 546.443 ha izdvojimo, onda preostaje ukupna površina pod šumom 7,039.583 ha, a to je bilo oko 28,3% cjelokupne površine Jugoslavije. Od toga je bilo 59,3% visokih šuma, 6,2% srednjih, 23,9% niskih i 10,6% šikara. Bivša Jugoslavija zauzimala je sedmo mjesto u Evropi prema postotku šumskog tla i s obzirom na odnos površine pod šumom prema ukupnoj površini. Ispred nje su bile Finska, Švedska, SSSR, Austrija, Čehoslovačka i Luksemburg.⁴

Na Hrvatsku i Slavoniju otpadalo je od ukupne površine pod šumom u cijeloj zemlji 1,433.830 ha, a na Dalmaciju 393.952 ha. Površina pod šumom u Hrvatskoj i Slavoniji sačinjavala je 33,2%, a u Dalmaciji 28,1% njihove cjelokupne površine. Sjevernohrvatsko područje imalo je pored razmjerno velike površine pod šumom prema cjelokupnoj površini i povoljnu raspodjelu šumskog fonda prema zastupljenosti vrsta drveća, a tako isto i prema njegovu uzgoju.

³ Mijo Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb 1958, 285—294.

⁴ N. Popović i D. Mišić, *Naša domaća privreda — Faktori — Stanje — Unapređenje*, Beograd 1929, 315, 320; J. L a k a t o š, *Privredni almanah jugoslovenskog Lloyda* 1929. gl. III, 1.

Šumski fond Hrvatske i Slavonije sastojao se prema vrstama drveća od: 29.544 ha četinjara, 255.361 ha mješovitih šuma listača i četinjara, 148.712 ha hrastovih šuma, 285.445 ha bukovih i 696.610 ha šuma mješovitih listača. U Dalmaciji je bilo 20.944 ha četinjara, 21.006 ha mješovitih listača i četinjara, 9.917 ha hrastovih, 3.191 ha bukovih i 288.638 ha mješovitih listača.⁵

Od cjelokupnog šumskog fonda Hrvatske i Slavonije bilo je prema vrsti uzgoja 74,3% visokih, 3,4% srednjih, 19,6% niskih šuma i 2,5% šikara. Struktura šumskog fonda bila je ovdje mnogo povoljnija od one na području cijele zemlje. Na tom području pripadao je najveći dio šumskog fonda visokim šumama, a to je u stvari i bilo bitno za razvoj drvne industrije.

Područje Dalmacije imalo je nepovoljnu strukturu šumskog fonda prema uzgoju drveća, jer se pretežan dio nalazio pod niskom šumom (71,8%) i šikarama (13,3%), a na visoke šume dolazilo je svega 8,4%, dok je na srednje otpadalo 6,5% cjelokupnog šumskog fonda.

Na pojedinog stanovnika u zemlji dolazilo je 0,61 ha šumske površine, a još manje u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje je ta stopa iznosila samo 0,53, a u Dalmaciji 0,59 ha.⁶

Iz šuma na području sjeverne Hrvatske (Savske banovine) eksploatiralo se godišnje oko 3.000.000 m³ drveta.

U ovakvim prirodno uvjetovanim okolnostima treba tražiti objašnjenje zašto se upravo na ovom području razvila drvena industrija.

U Jugoslaviji su na pojedinim područjima postojale razlike u pogledu vlasništva šuma. U jugoistočnim dijelovima zemlje prevladavale su državne i komunalne šume, dok su na području Hrvatske bile uglavnom privatne i komunalne. U bivšoj Jugoslaviji bilo je u vlasništvu države 3.619.566 ha ili 47,7%, a na one u privatnom i crkvenom vlasništvu otpadalo je 2.253.000 ha ili 33,3%, na komunalne 1.442.854 ha ili 19% cjelokupne šumske površine.⁷

Struktura šuma prema vrsti vlasništva bila je u Hrvatskoj i Slavoniji sljedeća: 332.718 ha državnih šuma, 625.878 ha komunalnih, 475.283 privatnih, dok je u Dalmaciji bilo 5.344 ha državnih, 213.277 komunalnih i 149.878 ha privatnih. Na području Hrvatske i Slavonije te Dalmacije bilo je 1.827.782 ha od ukupne površine pod šumom u cijeloj zemlji.⁸

Vanjsku trgovinu stare Jugoslavije karakterizirao je velik udio poljoprivrednih i stočarskih proizvoda te sirovina (drvo i rude) u niezinu izvozu. Drvena je industrija zato bitno utjecala na stanje trgovinske i platne bilance. Struktura jugoslavenskog izvoza bilježila je nakon prvog svjetskog rata, pa sve do gospodarske krize, stalan porast izvoza drveta i drvnih proizvoda. Važnost proizvoda drvne industrije i šumarstva vidljiva je i po njihovu postotnom udjelu u cjelokupnom izvozu bivše Jugoslavije. Izvoz drveta iznosio je u godinama prije gospodarske krize oko 1/4 cjelokupnog izvoza bivše Jugoslavije po količini, a nešto manje po vrijednosti.⁹ No, i pored pada izvoza

⁵ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 1.

⁶ Isto. *Jugoslovenski Lloyd*, 9. VII 1931.

⁷ N. Popović i D. Mišić, n. dj., 317.

⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. III 1932.

⁹ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 5; Statistički godišnjak Kr. Jugoslavije 1933, Beograd 1935, 200—201, 204—205.

proizvoda šumarstva i drvne industrije u vrijeme ekonomske krize bio je njihov udio 49,60% u 1931. god. prema 50,40% glavnog izvoznog artikla — poljoprivrednih proizvoda. Prema tome, izvoz proizvoda drvne industrije i šumarstva značajno je utjecao na stanje trgovinske i platne bilance.¹⁰

Drvena je industrija imala veliku važnost u agrarnoj zemlji kakva je bila bivša Jugoslavija i zato što je zapošljavala velik broj seljaka — industrijskih radnika. Na taj je način bila stvorena mogućnost za odljev suvišnog agrarnog stanovništva sa sela i preduvjeti za stjecanje dopunske zarade od rada u šumi u pasivnim dijelovima zemlje.

Treba napomenuti, osim toga, da je drvena industrija bila jedan od najjačih poreznih obveznika.

Za drvnu industriju cijele zemlje bilo je karakteristično da je postojao pored krupnih i velik broj srednjih i posve malih poduzeća. Na području Jugoslavije bilo je tada 347 industrijskih i 2.543 male pilane, od kojih je veći broj otpadao na vodenice. Od svih industrijskih pilana bilo ih je oko 180 s kapacitetom iznad 10.000 m³ drveta. Od toga je 80 pripadalo dioničkim društvima, a preostale inokosnim tvrtkama. Ostale pilane imale su kapacitet manji od 10.000 m³, ali ipak takav da su se mogle ubrojiti u industrijska poduzeća.¹¹

Pogonska snaga svih pilana u zemlji kretala se oko 66.670 KS, a njihova ukupna godišnja proizvodnja negdje oko 14—15 milijuna m³ drveta. U ukupnom bruto prihodu cijele industrije bivše Jugoslavije u 1936. god., koji je iznosio 14.517,500.000 dinara, sudjelovala je drvena industrija sa 1.693,000.000 dinara.

Velike i srednje pilane koristile su se parnim i električnim pogonom, a pretežan dio onih manjih iskorištavao je izravno pogonsku snagu vode (vodenice). Najveći broj tih manjih pilana ne može se uvrstiti u industrijska poduzeća, s obzirom na investirani kapital, njihovu pogonsku snagu te broj uposlenih radnika. One su, prema tome, bile pretežno zanatskog karaktera.

U bivšoj Jugoslaviji bilo je u doba krize 250 poduzeća za završnu proizvodnju drveta.¹²

Krupna poduzeća, kojih se godišnji kapacitet kretao oko 300—400 tisuća m³ i više drveta bila su u rukama stranog kapitala (osim »Šipada«), a nalazila su se uglavnom u Bosni (»Šipad«, »Ugar« i »Krivaja«) i u Hrvatskoj (»Našička tvornica tanina i paropila d. d.«, »Slavonija d. d.«, »Slavex d. d.«, »Drach d. d.«, »Guttman d. d.« i druga).

Broj stalno uposlenih radnika kretao se u drvnoj industriji Jugoslavije oko 65.000, a sa sezonskima je iznosio oko 100—120 tisuća radnika.¹³

Prema tome, na sjevernohrvatskom području, koje je raspolagalo bogatijom sirovinском bazom veoma kvalitetne drvene građe, već tamo u drugoj polovici XIX stoljeća javljaju se počeci eksploatacije i prerade šumske drvene građe, i to osobito za izradu hrastovih bačvarskih dužica. Drvena industrija

¹⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. III 1932; *Privreda* br. 9, sept. 1931; br. 3, mart 1933.

¹¹ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 11; Ž. Topalović, *Slika privredne krize Beograd*, 29, 30; *Jugoslovenski Lloyd*, 11. VII 1934; 28. V 1935; *Privreda* br. 3, mart 1933.

¹² J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 11.

¹³ Isto; N. Popović, i D. Mišić, n. dj., 399—402.

(šumska poduzeća, pilane i tvornice drvene robe) na području uže Hrvatske već je u 1890. god. obuhvaćala 39,2% pothvata i 33,3% industrijskih radnika, dok je taj udio u Slavoniji bio još mnogo veći i iznosio je 67,8% pothvata i 77,1% radnika.¹⁴

Ona je i u bivšoj Jugoslaviji po broju poduzeća, investiranom kapitalu, njihovom proizvodnom kapacitetu i udjelu u izvozu zauzimala značajno mjesto u drvenoj industriji cijele zemlje.

Hrvatska se sa 152 veće i 212 manjih pilana nalazila na drugom mjestu, odmah iza Slovenije.¹⁵

U međuratnom razdoblju investirano je u drvenu industriju na području Hrvatske prema procjeni I. Vinskog 190 milijuna dinara po cijenama iz 1938. god., što je bilo 6% globalnog iznosa novih investicija u spomenutom razdoblju uloženi u cjelokupnu prerađivačku industriju na području Hrvatske. No, treba napomenuti da je iznos novih investicija u međuratnom razdoblju na području Hrvatske bio manji u drvenoj industriji nego u tekstilnoj i prehrambenoj. Investicije ove prve iznosile su 850, a druge 631 milijun dinara (po cijenama iz 1938. god.) ili kod prve 27%, a kod druge 20% od globalnog iznosa investicija u prerađivačku industriju toga područja. Prema tome, u međuratnom razdoblju je mnogo više napredovala tekstilna i prehrambena industrija, što je jednim dijelom bilo posljedica činjenice da je glavina poduzeća drvene industrije u Hrvatskoj izgrađena još za vrijeme Austro-Ugarske, jer su ona omogućavala eksploataciju njezina prirodnog bogatstva.¹⁶

Iz više podataka se vidi da je na području Hrvatske bio velik broj poduzeća drvene industrije u razdoblju prije i za vrijeme gospodarske krize. Objavljeni podaci nisu, međutim, svagdje isti jer tada nije postojala organizirana statistička služba koja bi se ozbiljnije bavila vođenjem evidencije industrijskih poduzeća. Time su se uglavnom bavila, ali nedovoljno temeljito, udruženja industrijalaca, trgovačko-industrijske komore, a dijelom i banske uprave. No, unatoč tome, tako sakupljeni i objavljeni podaci, iako se moraju smatrati samo približnima, daju sliku o stanju drvene industrije na području Hrvatske u promatranom razdoblju. U tom je periodu moguće, za cijelu drvenu industriju u Hrvatskoj, samo približno točno statistički utvrditi broj industrijskih poduzeća. Potpuni statistički podaci stvorili bi bolje uvjete za osvjetljavanje tadašnjeg stanja u toj privrednoj grani.

U Jugoslaviji su 1932. god. bila 2.153 industrijska poduzeća, od čega 374 u drvenoj industriji. Najviše industrijskih poduzeća bilo je u Sloveniji (128), a odmah nakon nje bila je sa 117 poduzeća šumske industrije i industrije prerade drveta Hrvatska (Savska banovina).

¹⁴ Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb 1972, 318–319.

¹⁵ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 11.

¹⁶ I. Vinski, *Procjena kapitala na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata, Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, Zagreb 1967, 123–127; Prema istoj procjeni iznosile su nove investicije u cijelu prerađivačku industriju s područja Hrvatske u međuratnom razdoblju 3.150 milijuna dinara po cijenama iz 1938. god.

U sjevernoj Hrvatskoj (Savskoj banovini) bilo je u to doba ukupno 614 industrijskih poduzeća. Drvna industrija se sa svojih 117 poduzeća nalazila na prvom mjestu, a odmah iza nje bila je sa 116 prehrambena industrija.

Na području sjeverne Hrvatske (Savske banovine) nalazilo se tada 31,2% poduzeća drvene industrije cijele zemlje, a ispred nje sa 33,8% nalazila se Slovenija.¹⁷

Prema podacima Središnjeg ureda za osiguranje radnika od 30. VI 1933. god. najveći broj osiguranih šumsko-pilanskih radnika bio je zaposlen u šumsko-pilanskoj industriji sjeverne Hrvatske (Savske banovine). Na tom području bilo je zaposleno te godine 11.114 od ukupno 38.081 osiguranog šumsko-pilanskog radnika u cijeloj zemlji.¹⁸

Drvna industrija s područja sjeverne Hrvatske (Savske banovine) imala je značajnu ulogu u drvnoj industriji cijele zemlje. Na njezinu području bilo je 1932. god. koncentrirano 44,6% ukupnog dioničkog kapitala te industrijske grane cijele zemlje. Bilančna suma dioničkih poduzeća drvene industrije s područja sjeverne Hrvatske (Savske banovine) iznosila je 1930. god. 1.611 milijuna dinara, što je 67% od ukupne bilančne sume te godine svih dioničkih poduzeća drvene industrije cijele zemlje.¹⁹

Razvijena drvna industrija zauzimala je značajno mjesto u cjelokupnoj industriji i privredi toga područja.

Jedan od pokazatelja razvijenosti udjela te grane u cjelokupnoj industriji Hrvatske jest i kapital.

Industrijska grana	Broj dioničkih društava	Dionički kapital	% od ukupnog dioničkog kapitala pojedinih industrijskih grana u državi
Prehrambena industrija	46	209,4	37,6
Drvna industrija	58	242,3	44,6
Kemijska industrija	32	237,2	52,2
Tekstilna industrija	33	152,9	45,4
Metalna industrija	17	96,4	30,6
Građevna industrija	23	44,8	19,2
Papirna industrija	6	34,2	28,0
Kožna industrija	7	32,7	39,2
Rudnici	12	43,9	14,7
	234	1.093,8	

¹⁷ T. Stojković, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929—1935, Beograd 1969, 41; *Jugoslovenski Lloyd*, 28. V 1935.

¹⁸ *Radnička zaštita*, br. 5, 6. V 1935, 200—201 — Od ukupnog broja osiguranih na tom području bilo je osigurano kod zagrebačkog Okružnog ureda 1772, karlovačkog 1735 i sušačkog 1218 radnika.

¹⁹ *Ekonomist*, juni 1939, 261; *Privredni pregled*, 8. V 1932.

Tablica na str. 174. pokazuje kapital i broj dioničkih društava u privredi sjeverne Hrvatske (Savske banovine) u 1930. god. po pojedinim industrijskim granama.²⁰

Na osnovi iznesenih podataka vidimo da je u 1932. god. na drvenu industriju u sjevernoj Hrvatskoj (Savskoj banovini) otpadalo 58 od ukupno 234 dionička društva, a iste je godine ona imala 242,3 od 1.092,8 milijuna koliko je iznosio dionički kapital cjelokupne industrije toga područja.²¹

Iz karaktera investicija proizlazila je i određena struktura drvne industrije. Ona je kod drvne industrije Hrvatske bila odraz investiranog kapitala, pa je za nju bilo karakteristično da je pored krupnih dioničkih postojao i velik broj srednjih i posve malih poduzeća.

Velika važnost drvne industrije toga područja ležala je i u njezinoj industrijskoj tradiciji, pa su njezina poduzeća bila na razini onih u susjednim zemljama.

Kako ne postoje statistički podaci o izvozu s područja Hrvatske, jer je ona prije rata bila sastavni dio jedinstvenog jugoslavenskog tržišta, iznijet ćemo samo neke podatke, koji se odnose na sudjelovanje nekih drvnih proizvoda u izvozu putem željeznice na području zagrebačke željezničke direkcije, a izraženi su prema količini prevezenih proizvoda. Područje zagrebačke željezničke direkcije sačinjavale su sve željezničke pruge od Zaprešića i Karlovca na zapadu do Slavenskog Broda i Vinkovaca na istoku, a ovamo su bile, osim toga, priključene splitska i banjalučka pruga. No, u područje te željezničke direkcije nisu spadali neki dijelovi Slavonije iz kojih se izvozilo drvo.

Područje zagrebačke željezničke direkcije sudjelovalo je u cjelokupnom izvozu 1937. god. s 51% gorivog drveta, 77% građevnog drveta, 54% pragova, 29% tesanog i piljenog drveta i 25% orahova drveta. Iz područja Slovenije, Hrvatske i Bosne išao je gotovo čitav jugoslavenski izvoz drveta. Osim toga treba napomenuti da je upravo s područja Hrvatske bilo izvoženo najviše drveta, i to najbolje kvalitete.²²

Pored šumsko-pilanske, na području Hrvatske bila je razvijena i industrija za preradu drveta. Industrijska poduzeća te vrste često su se nalazila i u sklopu pilana. Ovdje su imale svoja sjedišta i pogone tvornice namještaja, parketa, drvene vune, štapova, ambalaže i raznih drugih predmeta. Ona je osobito značajno mjesto zauzimala u proizvodnji namještaja, drvenih posuda i furnira, pa se po broju industrijskih proizvođača tih artikala nalazila na

²⁰ *Ekonomist*, juni 1939, 261.

²¹ Isto.

²² R. Bićanić, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 1938, 11; R. Bićanić, *Pogled iz svjetske perspektive i naša ekonomska orijentacija*, Zagreb 1939, 25—26; *Hrvatska privreda*, br. 6—7, 1937; Udio proizvoda šumarstva i drvne industrije s današnjeg područja Hrvatske, prema procjeni *Ekonomskog instituta* u Zagrebu cijenio se 1938. god. na oko 40% cjelokupnog izvoza tih proizvoda iz zemlje. Međutim, postotak je kod nekih vrsta proizvoda bio i mnogo veći, npr. ogrjevno drvo 50%, hrastovo građevno drvo 80% i preradevine od drva 56%. Postotak udjela područja Hrvatske izračunat je na osnovi godišnje produkcije Jugoslavije — NR Hrvatska. Vidi: *Privredna struktura NR Hrvatske*. Izrađeno u *Ekonomskom institutu kod predsjedništva vlade*, Zagreb, kolovoz 1946, 9.

prvom mjestu. Od ukupno 13 poduzeća za izradu drvenih posuda nalazilo se 8 na području Hrvatske. Slična je situacija bila i s tvornicama pokućstva, pa se na njezinu području nalazilo 16 od ukupno 50 većih tvornica u cijeloj zemlji. Ovo područje bilo je, pored Slovenije, jedan od najjačih proizvođača parketa i drvene vune. Ovdje je u sklopu šumsko-pilanske industrije bila razvijena i proizvodnja drvene ambalaže.²³

I. OSVRT NA NEKE OSNOVNE ZNAČAJKE EKONOMSKE KRIZE 1929—1934. GODINE S POSEBNIM OBZIROM NA POLOŽAJ DRVNE INDUSTRIJE*

1. Ekonomska kriza u svijetu i Jugoslaviji

Kapitalistički svijet zahvatila je 1929. god. jedna od najdubljih gospodarskih kriza, koja je svojim razornim djelovanjem pogodila sve grane privredne djelatnosti.

U kapitalističkim zemljama u vrijeme privrednog poleta dolazi do hiperprodukcije, a nakon toga do znatnog otežanja njezine realizacije na tržištu, kako u nacionalnim tako i u međunarodnim okvirima, što opet remeti međunarodni kreditni sistem.

Kreditni promet bio je gotovo blokiran, kreditne operacije bile su znatno sužavane ili pak potpuno obustavljene. U 1929. god. došlo je do sloma međunarodnog kredita. Zemlje vjerovnici, da bi ublažile krizu u svojim nacionalnim okvirima, povlače svoje kapitale iz inozemstva, pa na taj način dalje produbljuju krizu u dužničkim zemljama.²⁴

Gospodarska kriza započela je u kapitalističkim zemljama financijskim slomom na burzi u New Yorku 24. X 1929. god., a potom se val depresije širio dalje, pa su 1931. god. doživjeli krah mnogi novčani zavodi u svijetu.²⁵

U vrijeme krize bile su bankarske operacije svedene na minimum. Zbog znatnog opadanja profita i platne nesposobnosti svojih dužnika banke nisu mogle ispuniti preuzete obveze. To je dovelo do krize povjerenja ulagača i masovnog podizanja štednih uloga. U takvoj situaciji došlo je osobito početkom 1930. i u 1931. god. do niza bankarskih slomova. Slom je doživio niz evropskih banaka, a među njima i neke s kojima je bio povezan jugoslavenski kapital (Bank of England, Creditanstalt, Darmstädter und Nationalbank — (Donatbanka) i mnoge druge.²⁶

* Kao razdoblje krize obuhvaćene su u ovom poglavlju godine 1929—1934, dok kasnije, kada govorimo o Jugoslaviji, kao period krize uzimamo razdoblje 1930—1934. Ovu razliku u vremenskom obuhvatu proveli smo zbog toga što je jača privredna depresija nastupila u našoj zemlji tek 1930. god., dok je u kapitalističkim zemljama na Zapadu nastupila godinu dana ranije.

²³ N. Popović i D. Mišić, n. dj., 402—404.

²⁴ B. Bujić, Teorija krize, Sarajevo 1958, 234.

²⁵ R. Levinsohn, Histoire de la crise 1929—1934, Paris, 1934, 34; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 3.

²⁶ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 3.

Učestali slomovi na burzama u kapitalističkim zemljama i pad cijena vrijednosnih papira odrazili su se provalom novčane krize na ostalu privrednu djelatnost.

Oni su povukli za sobom čitav lanac stečajeva industrijskih, trgovačkih i raznih drugih poduzeća.

Ekonomska kriza dosegla je vrhunac u svjetskim razmjerima 1932. god., a 1933. je počela pomalo popuštati, pa je u kapitalističkim zemljama nastupilo postepeno oživljavanje privredne djelatnosti i ponovno je započeo ciklus privrednog uspona.

Prema tome, sve kapitalističke zemlje bile su zahvaćene vrtlogom gospodarske krize od 1929. do 1933. god., ali se ona u njima neravnomjerno očitovala svojim početkom i trajanjem, te učinkom i posljedicama u privrednom životu.

Tu je krizu u svim kapitalističkim zemljama obilježavao golem pad industrijske proizvodnje, velika vojska nezaposlenih, postojanje velikih zaliha neprodane robe, smanjenje opsega međunarodne trgovine, zastoj u financijskom poslovanju, pad cijena poljoprivrednih proizvoda, nerentabilnost poljoprivredne proizvodnje, smanjenje kupovne snage seljaštva i radničke klase i njihovo osiromašenje.

Strukturnom krizom kapitalističkog sustava bile su osobito pogođene agrarne zemlje. Agrarna kriza, koja se javila ranije, bila je čvrsto isprepletena s industrijskom krizom. Poljoprivredna proizvodnja kapitalističkih zemalja ušla je u krizu 1929. god. s velikim zalihama proizvoda. One su još znatno povećane 1930. god., zbog bogate žetve u evropskim zemljama.

Pad cijena bio je u vrijeme gospodarske krize izvanredno dubok. No, on je u agrarnim zemljama bio mnogo veći nego u industrijskima. Teret ekonomske krize prebacio je na taj način monopolni kapital u industriji na neorganizirani kapital u industriji i na poljoprivredu.²⁷

Ni međunarodna trgovina nije normalno funkcionirala u vrijeme gospodarske krize, pa se tada smanjio njezin opseg. Kapitalističke zemlje ulagale su u vrijeme krize znatne napore da zaštite vlastitu privredu. One su jedna za drugom obustavljale zlatno važenje, uvele su strog režim trgovinskog i platnog prometa s inozemstvom, a osobito je u to doba oživjela u međunarodnoj trgovini protekcionistička politika.

Kapitalističke zemlje uvele su niz restriktivnih mjera kao, na primjer, povišenje carina, kontingentiranje, kliring, sistem uvoznih i izvoznih dozvola, prohibiciju, kompenzacijske i razne druge sporazume, što je znatno smanjilo opseg međunarodne trgovine, i količinski i po vrijednosti.²⁸

Gospodarska kriza 1929—1934. bila je ne samo najdulja i najdublja u usporedbi s prijašnjim krizama, već i najoštrija, te je zahvatila sve grane proizvodnje i sve kapitalističke zemlje. Međutim, može se reći da je od 1933. god. nastupilo u kapitalističkim zemljama postepeno oživljavanje privredne djelatnosti, nezaposlenost se počela smanjivati, a privreda nije bilježila više onako velike gubitke kao u vrijeme krize. Kapitalističko tržište je oživjelo, pa je započeo novi ciklus privrednog razvoja.

²⁷ L. Marković, Krize u kapitalizmu, Beograd 1953, 60.

²⁸ Isto, 66.

U taj vrtlog bila je krizom svjetskog kapitalizma povučena i Jugoslavija kao dio toga kapitalističkog privrednog sistema. Osnovni elementi koji su obilježavali ekonomsku krizu u kapitalističkom svijetu bili su prisutni i ovdje. Ekonomske posljedice stvorene krizom kapitalističkog sistema u svijetu očitovale su se i u njezinoj privredi, pa tako i u onoj Hrvatske, te su otežale realizaciju i izazvale pad cijena poljoprivrednih proizvoda na svjetskom i unutrašnjem tržištu, smanjenje kupovne moći seljaštva i njegovo osiromašenje, zaduženje i masovnu pauperizaciju, što je opet utjecalo na gradsku privredu. U oblasti industrije su zbog otežane realizacije proizvodnje na međunarodnom i unutrašnjem tržištu pale cijene industrijskih proizvoda, opao je opseg vanjske i unutrašnje trgovine, smanjile se investicijske djelatnosti, propao velik broj kapitalističkih trgovačkih i industrijskih poduzeća, uz pad nadnica i otpuštanje radnika. Osim toga smanjila se kupovna moć radničke klase, povećala nezaposlenost, došlo je i do poremećaja u kreditnom sustavu i sloma organizacije privatnog bankarstva uz istodobno proširivanje državne intervencije u oblasti privrede, što dovodi do kvalitativne promjene, tj. do pretvaranja monopolnog u državni monopolni kapitalizam.

Međutim, pored istovjetnosti u pogledu osnovnih elemenata koji su karakterizirali opću svjetsku privrednu krizu, u Jugoslaviji su postojale i stanovite posebnosti, koje su se ogledale u njezinu početku i trajanju, jačini kao i u utjecaju na pojedine privredne grane.

Gospodarska kriza počela se jače očitovati u privredi Jugoslavije od 1930. god., a vrhunac je postigla 1932. god.

Agrarna kriza nastupila je već 1926. god., pa je već tada otežala realizaciju prodaje poljoprivrednih proizvoda na međunarodnom tržištu i prouzrokovala znatno sniženje cijena. No, do katastrofalnog pada cijena poljoprivrednih proizvoda dolazi 1930. god., što se nastavilo i u slijedećim godinama, pa je poljoprivreda ušla u krizu. Ona se u poljoprivredi najjače očitovala u 1933. i 1934. god.

Industrijska kriza zahvatila je Jugoslaviju naglo, a postigla je vrhunac 1932. god. Prema tome, možemo reći da je gospodarska kriza zahvatila privredu Jugoslavije u cjelini u razdoblju od 1930. do 1934. god. Ona se najjače izrazila u industriji potkraj 1931. god. Vrhunac je postigla 1932. god., a u poljoprivredi 1933. god. Nakon 1933. god. privredna djelatnost u Jugoslaviji polako oživljava pa se postepeno kriza smanjila.

Zbog povezanosti privrede Jugoslavije s kapitalističkom privredom u svijetu uvučene su u krizu pored poljoprivrede i druge privredne grane.

Kreditiranjem industrije bavili su se u bivšoj Jugoslaviji privatni novčani zavodi.

Kreditni odnosi između industrije i novčanih zavoda imali su za posljedicu ovisnost egzistencije i prosperiteta novčanih zavoda o prosperitetu industrije, a egzistencije industrije o kreditnoj sposobnosti tih novčanih zavoda. Presudno značenje situacije u novčanim zavodima za industriju najbolje se očitovalo u doba ekonomske krize. Novčani zavodi u Hrvatskoj, koji su obavljali funkciju kreditnih ustanova, bili su prema svojoj strukturi mješo-

vitog tipa, pa je i ta okolnost, pored ostalih činilaca, dovela mnoge takve banke do nelikvidnosti i sloma u vrijeme krize.²⁹

Gospodarska kriza u svijetu djelovala je i na privredne prilike u Jugoslaviji. Moratorij njemačkih reparacija i ukidanje zlatne podloge funte u Engleskoj 21. IX 1931. god. izazvali su restrikciju kredita. Poremećaji u inozemstvu odrazili su se i u privredi bivše Jugoslavije, izazvavši krizu povjerenja i restrikcije kredita.

Bankarski slomovi u susjednim zemljama, koje su posredno ili neposredno plasirale znatne kapitale u našoj zemlji, prouzročili su povlačenje kapitala iz zemlje. Kriza domaćih banaka bila je dakle, između ostalog, izazvana i povlačenjem inozemnih kapitala iz zemlje. Strani kapital uložen u privredu naše zemlje izvlačio je u vrijeme povoljne konjunktуре goleme kamate, a povlači se onda kad je najpotrebniji.³⁰

Osim toga, kriza privatnih banaka nastala je i zbog navale ulagača, prekomjernog podizanja štednih uloga, uvođenja moratorija na isplatu štednih uloga i ostalih obveza banaka i prijelaza štednih uloga u novčane zavode povlaštene od države.³¹

Kriza je potresla niz novčanih zavoda u Hrvatskoj, gdje je bilo razvijenije privatno novčarstvo, pa su oni doživjeli slom zbog otkaza inozemnih kredita i navale ulagača. Kreditni organizam, bez kojega nije bilo moguće normalno funkcioniranje moderne ekonomije, nije bio pravodobno uspostavljen u okolnostima u kojima se našao niz banaka u Hrvatskoj.³²

Novčano tržište u zemlji pokazivalo je u čitavoj svojoj strukturi tipične znakove krize, pa su se u njega manifestirali pored posljedica koje je izazvala privredna situacija u novčanim zavodima u inozemstvu i jasno izraženi elementi bankarske krize, kreditne krize i krize monetarnog povjerenja, a uz to je pala i vrijednost vrijednosnih papira.

Novčani zavodi sveli su gotovo na minimum kreditiranje industrije, da bi s jedne strane bar donekle odgovorili svojim obvezama prema vjerovnicima, a i zbog neizvjesne situacije. Oni su se uglavnom bavili utjerivanjem svojih ranijih potraživanja i podmirivanjem tražbina svojih vjerovnika, što je, pored ulagača dovelo u težak položaj industrijska i trgovačka poduzeća, koja su radila kapitalom tih banaka.³³

Slom privatnog financijskog kapitala i povlačenje stranog kapitala iz privrede Hrvatske smanjio je poslovanje niza industrijskih poduzeća, a velik ih je broj i propao.

²⁹ Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 63—64; *Politika* 24. VII 1934.

³⁰ Narodna banka 1884—1934, Spomenica, Beograd 1934, 222. Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 3—4.

³¹ Narodna privreda u prvom tromjesečju 1932, Beograd 1932, 5; Narodna privreda u drugom tromjesečju 1932, Beograd 1932, 5; Narodna privreda u trećem tromjesečju 1932, Beograd 1932, 5.

³² M. Mirković, n. dj., 366—369; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za 1932, Zagreb 1933, br. 10, 63—69.

³³ *Privredni pregled*, 25. XII 1932. *Ekonomist*, Zagreb, god. V, br. 3, mart 1939, 127—128.

Industrija Jugoslavije bila je pod pritiskom vanjskih i unutarnjih činilaca uvlačena u krizu. Ona je bila stavljena u težak položaj primjenom restriktivnih mjera u međunarodnoj trgovini i konkurencijom strane robe na svjetskom i unutrašnjem tržištu, što je znatno otežalo plasman njezinih proizvoda. Položaj u kojem se našlo seljaštvo u vrijeme gospodarske krize poljuljao je cijeli ekonomski mehanizam kapitalističke privrede Jugoslavije, koji se uglavnom osnivao upravo na kupovnoj snazi te najbrojnije kategorije stanovništva. Pad cijena agrarnih proizvoda i smanjenje kupovne moći seljaštva utjecali su na industrijsku proizvodnju. Kriza u industriji očitovala se padom proizvodnje, smanjenjem opsega poslovanja, obustavama rada u pojedinim pogonima ili cijelim poduzećima, a mnoga manja i nesolidnija poduzeća su i propala.

Karakteristična za industrijsku krizu bila je činjenica da su njom bila najviše pogođena upravo manja poduzeća. Kriza u industriji pospješila je proces koncentracije kapitala i promjenu njegove strukture. U vrijeme ekonomske krize izrazila se tendencija jačanja krupnog akcionarskog kapitala i opadanja broja neakcionarskih u odnosu na akcionarska industrijska poduzeća. Ukupna industrijska proizvodnja Jugoslavije bilježila je pad u vrijeme krize.³⁴

U najtežoj situaciji bile su one industrijske grane koje su bile djelomično ili potpuno upućene na uvoz sirovina i polufabrikata, zbog deviznih ograničenja. Slična situacija bila je i s onim granama koje su proizvodile za izvoz. Povećao se broj javnih i tajnih kartela, pa su kapitalisti na taj način uspjeli zadržati razmjerno visoke cijene industrijskih proizvoda. Cijene industrijskih proizvoda padale su u tom razdoblju, ali je njihov pad bio blaži nego kod poljoprivrednih proizvoda i otvarale su sve jače »škare cijena«, na štetu seljaštva. Ako se pad industrijske proizvodnje u vrijeme gospodarske krize u industrijski razvijenim zemljama usporedi s onim u Jugoslaviji, vidimo da je taj pad ovdje bio mnogo blaži. No, unatoč tome, on je u agrarnoj zemlji kakva je bila bivša Jugoslavija negativno utjecao kako na samu industriju, koja je još bila u povojima, tako i na ostale privredne grane.

Ekonomska kriza u industriji pogoršala je socijalni položaj radničke klase, a to se očitovalo u prvom redu porastom broja nezaposlenih, padom nadnica i produženjem radnog vremena.³⁵

Gospodarska je kriza izazvala i poremećaje u prometu na burzama i opadanje unutrašnje i vanjske trgovine.³⁶

Ekonomsku krizu u Jugoslaviji karakteriziralo je međusobno djelovanje agrarne i industrijske krize, što je tu krizu dalje produbljavalo. Kriza, koja je započela u poljoprivredi djelovala je razorno na ostale privredne grane, a poremećaji nastali u tim granama opet su djelovali na krizu u poljoprivredi.

³⁴ S. Dimitrijević, *Privredni razvitak Jugoslavije od 1918—1941. godine*, Beograd 1962; 105. i 112; Lj. Dukanać, *Indexi konjunkturnog razvoja Jugoslavije 1919—1941*, Beograd 1946, 35.

³⁵ S. Dimitrijević, n. dj., 147; T. Stojkov, n. dj. 34.

³⁶ S. Dimitrijević, n. dj., 109. *Statistički godišnjak Kr. Jugoslavije*, knj. VIII, Beograd 1938, 190—191.

Ekonomska kriza u agrarnoj zemlji kakva je bila stara Jugoslavija dovela je u bijedan položaj osim radničke klase i masu siromašnog seljaštva. Društveno-ekonomska struktura bivše Jugoslavije bila je u doba ekonomske krize takva da je samo buržoaziji pružala perspektivu.

Bilo je očito da se ekonomski položaj u kojem su se nalazile široke radne mase u bivšoj Jugoslaviji ne može poboljšati bez korjenitih promjena tadašnjeg sistema.

2. Poremećaji i kriza u međunarodnoj trgovini i industriji drveta

Strukturnom krizom svjetskog kapitala bila je u vrtlog povučena i drvena industrija, koja je zauzimala važno mjesto u privredi niza zemalja, a imala je značajnu ulogu i u međunarodnoj trgovini.

Povoljna konjunktura drvne industrije održala se samo kratko vrijeme nakon prvog svjetskog rata, zbog oskudice njezinih proizvoda u nekim zemljama, otklanjanja posljedica ratnih pustošenja i porasta stanovništva. Potražnja raznih vrsta drveta bila je povećana i njegovom primjenom u proizvodnji papira, celuloze, umjetne svile i u nekim drugim industrijskim granama.

Višak evropske proizvodnje drveta namijenjen izvozu iznosio je prije prvog svjetskog rata prosječno 35,50 mil. m³. Najveći udio u njemu imale su slijedeće evropske zemlje: Rusija, Švedska, Austro-Ugarska, Norveška i Rumunjska.

Prije prvog svjetskog rata glavne evropske zemlje uvoznice proizvoda šumarstva i drvne industrije bile su: Velika Britanija, Njemačka, Italija, Francuska, Španjolska i Švicarska.³⁷

U uvjetima povoljne konjunkture, stvorene nakon prvog svjetskog rata, u preokooceanskim i evropskim zemljama znatno se povećala proizvodnja drvne industrije, i to osobito šumsko-pilanske.

U preokooceanskim zemljama znatno se povećala proizvodnja u drvnoj industriji primjenom suvremenih strojeva. Tendencija povećanja proizvodnje, naročito rezane građe, bila je izražena i u skandinavskim i istočnoevropskim zemljama.

Prvi svjetski rat stvorio je povoljne uvjete za razvoj drvne industrije u zemljama jugoistočne Evrope, zbog oskudice u drvetu, a i zbog odsutnosti Rusije, prije najjačeg izvoznika drveta sa svjetskog tržišta. U takvim okolnostima naglo je u tim zemljama porasla proizvodnja uz istodobni rast izvoza drveta i drvnih prerađevina. Izvoz drveta bio je iz tih zemalja nakon prvog svjetskog rata pet do šest puta veći nego prije rata. To je naročito vrijedilo za porast izvoza iz Jugoslavije, Čehoslovačke i Rumunjske. U 1920. god. iznosio je izvoz iz ove tri zemlje 1,1 milijun tona raznovrsnog drveta, a 1924. god. povećao se zbog potreba obnove ratom opustošenih dijelova Evrope na 8,12 milijuna tona. No, i kasnije, kada su potrebe za drvetom nešto pale, te su zemlje uspjele održati izvoz u 1928. god. na 6 milijuna tona.³⁸

³⁷ *Drvotržac*, 20. II 1934.

³⁸ *Drvotržac*, 1. VI 1932.

Iako unazađena za vrijeme rata i revolucije, proizvodnja drvne industrije SSSR-a oporavila se od posljedica i pojavila na svjetskom tržištu kao opasan takmac drvnjoj industriji prekooceanskih i evropskih zemalja. Prije prvog svjetskog rata (1911. god.) Rusija je izvozila drvo najviše u Veliku Britaniju (39,8%), Njemačku (33,1%) i Nizozemsku (4,2%). Prema tome 77% izvoza Rusije išlo je 1911. god. u spomenute tri zemlje, a 23% izvozila je u manjim količinama u ostale zemlje, i to ne samo u Evropi nego i na tržišta Azije i Amerike. Ona je tada bila jedan od najjačih izvoznika drveta u svijetu.³⁹

Rusija je prije prvog svjetskog rata pokrivala gotovo trećinu evropskih potreba u drvu. Ona je tada sudjelovala s 55% u cjelokupnom uvozu drveta u Veliku Britaniju, a sa oko 50,3% (1907—1913. god.) u ukupnom uvozu u Njemačku. Ostali važniji izvoznici drveta u Njemačku bile su tada Austro-Ugarska sa 28,9%, Finska 4,2%, Švedska 6,9% i ostale zemlje. Situacija se nakon prvog svjetskog rata izmijenila, pa je Rusija nestala sa svjetskog tržišta kao najjači izvoznik drveta. Povoljnu situaciju iskoristile su ostale zemlje, a osobito Finska, Švedska, Poljska, Čehoslovačka, Austrija i Jugoslavija. One su nakon rata povećale proizvodnju drvne industrije i plasirale je na neka- dašnja tržišta Rusije.⁴⁰

Pod šumom se u SSSR-u nalazilo 913,5 milijuna ha zemlje, što je bilo 21% svjetske zalihe drveta, a nakon prvog svjetskog rata eksploatiralo se 157,5 mil. ha. Šume su u SSSR-u pokrivale 44% cjelokupnog teritorija, a na pojedinog stanovnika otpadalo je 3,7 ha šume, dok je tadašnji svjetski prosjek iznosio 1,4 ha. Nakon rata počela se naglo razvijati drvna industrija (pilanska) u SSSR-u, pa je njezina proizvodnja od 10,8 mil. m³ drveta 1926. god. porasla na oko 23,5 mil. m³ 1931. god. Prema tome, ona se više nego podvostručila. Mogućnosti za razvoj te industrijske grane u SSSR-u bile su goleme, jer je on pri tako udvostručenoj proizvodnji iskorištavao samo 40% prirodnog godišnjeg prirasta šuma.⁴¹

No, neke evropske zemlje uvoznice proizvoda šumarstva i drvne industrije nastojale su ograničiti uvoz. U njih se izrazila težnja ka potpunoj autonomiji u opskrbi proizvodima domaćeg šumarstva i drvne industrije, pa i po cijenu da se subvencionira (Italija, Francuska).

Nakon prvog svjetskog rata porastao je izvoz zbog znatnog povećanja proizvodnje drvne industrije, naročito one šumsko-pilanske. Evropska proizvodnja namijenjena izvozu porasla je od prosječno 35,50 mil. m³ prije prvog svjetskog rata na 56,5 mil. m³ u 1929. god.⁴²

U svjetskoj trgovini drvetom bilo je zastupljeno s obzirom na vrstu 80% crnogorice, 18% tvrdog drveta i 2% tvrdog drveta iz tropskih zemalja.⁴³ Nakon prvog svjetskog rata promijenio se postotni udio pojedinih zemalja u izvozu proizvoda drvne industrije.

³⁹ *Narodna šuma*, 3. I 1931; 24. I 1932.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ *Narodna šuma*, 1. I 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, Zagreb 5. V 1932.

⁴² *Drvotržac*, 20. II 1934; *Jugoslovenski Lloyd*, 1. VI 1929. *Privreda* (Službeno glasilo trgovačke i obrtničke komore), od 1937. godine dalje *Hrvatska privreda*, br. 3, mart 1933.

⁴³ *Jugoslovenski Lloyd*, 1. VI 1929.

Izvoz i uvoz proizvoda drvne industrije evropskih zemalja bio je 1929. god. slijedeći:⁴⁴

Izvoz drvnih proizvoda evropskih zemalja u mil. m³:

Finska	13,9
Poljska	10,7
Švedska	9,0
SSSR	5,5
Čehoslovačka	4,7
Austrija	3,7
Jugoslavija	2,9
Rumunjska	2,6
Norveška	1,0
Ostale zemlje	2,5
Ukupno	56,5

Uvoz drvnih proizvoda evropskih zemalja u mil. m³:

Velika Britanija	22,8
Njemačka	15,8
Nizozemska	4,9
Italija	4,1
Belgija	2,9
Francuska	2,6
Mađarska	2,0
Španjolska	1,5
Danska	1,3
Ostale zemlje	1,0
Ukupno	58,9

Golema realizacija proizvodnje drvne industrije nailazila je na svjetskom tržištu na zapreke. Tome su pridonosila i autarhična nastojanja nekih zemalja uvoznica provođena putem različitih restriktivnih i diskriminatorских mjera, koje su imale za posljedicu sužavanje opsega vanjske trgovine tim proizvodama. Najkarakterističnija od tih ograničenja bila su: zaključenje kratkoročnih trgovačkih sporazuma, kompenzacijskih sporazuma, sistem kontingentiranja, uvozni preferencijali, izvozne dozvole, sistem kliringa i različita druga devizna ograničenja. Međunarodna trgovina drvetom bila je također sputavana spomenutim ograničenjima, od kojih ju je svakako najviše pogađalo uvođenje visokih carinskih barijera, sistema kontingentiranja, zabrane uvoza, uvozne i izvozne dozvole, diskriminacija pojedinih zemalja, uvozni preferencijali i različita druga ograničenja u platnom prometu. Sve zemlje uvoznice zaštitivale su uvoznim carinama drvne proizvode na svojim unutrašnjim tržištima. Zemlje izvoznice proizvoda drvne industrije tada nisu mogle zaštititi svoje proizvode. One su bile prisiljene da izvoze na svjetsko tržište, a ovdje su one

⁴⁴ Isto.

manje bile podvrgnute diktatu cijena velikih proizvođača, kao što je bio SSSR, skandinavske i prekoceanske zemlje (SAD i Kanada).

Opća privredna depresija u svijetu i opadanje konjunkturu odrazilo se i u drvnoj industriji i trgovini. Povoljna konjunktura u drvnoj industriji prestala je 1929. god. i otada je ona pomalo uvlačena u krizu. Kriza u drvnoj industriji bila je uvjetovana uzrocima konjunkturane i strukturne prirode. Ona je bila posljedica opće privredne krize, koja je svojim djelovanjem na privredu niza zemalja zahvaćenih krizom smanjila kupovnu moć najširih slojeva njihovog stanovništva, osobito onog agrarnog. No ona je sa širenjem nezaposlenosti radničke klase također utjecala na bitno sniženje potrošnje proizvoda drvene industrije i u industrijskim zemljama. Poremećaji izazvani gospodarskom krizom u drugim privrednim granama produbljavali su krizu u drvnoj industriji.

Opadanje industrijske proizvodnje u onim privrednim granama kojima je drvo služilo kao sirovina (brodogradnja, automobilska industrija, industrija vagona) utjecalo je isto na smanjenu potražnju za drvetom na svjetskom tržištu. Na smanjenje potrošnje drveta utjecala je i stagnacija u građevinarstvu i u zanatstvu. Potrošnja drva bila je smanjena i primjenom drugih materijala (željeza, čelika itd.) u građevinarstvu, izradi namještaja i drugdje.

Porast proizvodnje i povećani izvoz proizvoda drvene industrije SSSR-a poremetio je stabilitet na svjetskom drvnom tržištu, pa su bile srušene dotadašnje pozicije skandinavskih zemalja na svjetskom tržištu. Sovjetska konkurencija pogodila je u vrijeme gospodarske krize izvoz drveta upravo iz onih zemalja koje su ga nakon prvog svjetskog rata plasirale na ranijim ruskim tržištima (Poljska, Rumunjska, Čehoslovačka, Austrija, Finska, Švedska, a dijelom i Jugoslavija).⁴⁵

Znatno povećanje proizvodnje i izvoza drvene industrije SSSR-a na evropsko tržište dovelo je do nagomilavanja tih proizvoda u evropskim zemljama s kapitalističkom privredom, koja nije mogla naći kupca, pa se tako povećala konkurencija i pala cijena na međunarodnom tržištu, a neke su zemlje napustile dotadašnja i preorijentirale se na druga tržišta.

U nizu evropskih zemalja bila je u toku 1930. smanjena potražnja proizvoda drvene industrije, pa se smanjio uvoz, što je opet djelovalo na opadanje izvoza u zemljama izvoznicama.

Niske cijene ruskog drveta izazvale su pad cijena na međunarodnom tržištu i na svim unutrašnjim tržištima u svijetu, koja nisu bila zaštićena visokim carinama, a to se osobito odnosilo na zemlje orijentirane na izvoz proizvoda drvene industrije.

Cijene drvetu povisile su se u 1928/29. god. i prerasle su predratnu razinu za 50—60%. No, one su u vrijeme gospodarske krize na svjetskom tržištu pale za 50%, a kod nekih proizvoda drvene industrije čak i ispod cijene koštanja.⁴⁶

Realizacija povećane svjetske proizvodnje drveta bila je otežana zbog sovjetske konkurencije. Bila je to konkurencija posve nove vrste — konku-

⁴⁵ *Narodna šuma*, 24. I 1932.

⁴⁶ *Privredni pregled*, 11. IX 1932.

rencia socijalističke zemlje. Znatno povećanje produkcije i izvoza SSSR-a na evropsko tržište dovelo je do nagomilavanja proizvoda drvnih industrija evropskih zemalja, koji nisu mogli naći kupce, pa su se stvarale trajne zalihe, koje su držale cijene na svjetskom tržištu trajno niskima. Na glavnim tržištima Evrope pala je u doba krize naročito cijena mekoj rezanoj građi. Cijene drvetu počele su naglo padati 1930. god., a dostigle su najnižu razinu 1932. god. U vrijeme najoštrije krize u svjetskoj drvanoj industriji bile su cijene drvnim proizvodima gotovo prepolovljene u usporedbi s onima u 1929. god. Srozavanje cijena bilo je, međutim, najveće kod mekog drveta i drveta lošije kvalitete. Upravo je to i dovelo u tešku situaciju drvenu industriju i trgovinu srednjoevropskih zemalja, jer je 60% njihove rezane građe bilo lošije kvalitete.⁴⁷

Izvoz drveta iz SSSR-a povećao se od 2,166.835 t 1924/25. god. na 5,554.822 t u 1932. god.⁴⁸

Proizvodi drvnih industrija svih zemalja (osim SSSR-a) bilježili su pad izvoza na svjetsko tržište. Izvoz je od 1930. počeo padati po količini, a i po postignutoj vrijednosti. Pad izvoza u vrijeme gospodarske krize bio je najveći kod mekog drveta.

Svjetski indeks izvoza piljenog mekog drveta pokazuje slijedeće opadanje:⁴⁹

prosjeak izvoza 1925—1929 = 100

1930.	86,9
1931.	68,7
1932.	56,9

Na međunarodnom tržištu drvetom razlikovale su se s obzirom na geografsko-prometni položaj četiri grupe kapitalističkih zemalja, koje su imale važnu ulogu u proizvodnji i udjelu u srednjoevropskoj trgovini drvetom.

U prvoj grupi bile su prekoceanske zemlje (Kanada i SAD); u drugoj grupi nordijske zemlje (Norveška, Švedska i Finska); u trećoj grupi baltičke zemlje (Estonija, Letonija i Litva); a u četvrtoj grupi podunavske zemlje (Jugoslavija, Poljska, Čehoslovačka, Austrija i Rumunjska). Zemlje zastupljene u ovoj posljednjoj grupi bile su ujedno i članice C.I.B.-a.

U vrijeme ekonomske krize smanjen je izvoz drveta iz tih zemalja i promijenjen njihov postotni udio u međunarodnoj trgovini.

Postotni udio pojedinih dijelova svijeta u svjetskom izvozu piljenog mekog drveta pokazivao je slijedeće kretanje:⁵⁰ (Vidi tablicu na str. 186.)

U vrijeme ekonomske krize smanjio se postotni udio prekoceanskih zemalja, a istodobno je znatno porastao udio SSSR-a.

⁴⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931; 3. VII 1931; *Privredni pregled*, 11. IX 1932.

⁴⁸ *Drvotržac*, 1. VII 1934.

⁴⁹ *Drvotržac*, 20. II 1934.

⁵⁰ *Isto*.

	1925.	1929.	1932.
Sjeverna Amerika	34,3	30,8	19,5
Evropa	57,4	56,8	57,4
SSSR	6,6	10,7	21,4
Ostale zemlje	1,7	1,7	1,7
	100,0	100,0	100,0

Izvoz drveta iz pojedinih zemalja smanjio se u 1930. god. prema onom u 1929.⁵¹

SAD	30%
Poljska	28%
Austrija	21%
Jugoslavija	30%
Čehoslovačka	18%

Prema tome u vrijeme ekonomske krize izvoz drveta pao je u svim zemljama osim u SSSR-u. Izvoz iz SSSR-a nakon prvog svjetskog rata bilježio je kontinuiran porast (osim 1925/26), pa je 1921/22. god. iznosio svega 10% predratnog izvoza, a povećao se do 1927/28. na 60%, da bi u 1928/29. dosegao izvoz iz 1913. god.⁵²

U vrijeme krize pored izvoza pao je i uvoz drveta na glavnim svjetskim tržištima. On je 1930. god. pokazao opadanje prema onom u 1929. god., što vidimo iz slijedeće tablice.⁵³

Njemačka	22%	Velika Britanija	7%
Mađarska	30%	Italija	6%
Čehoslovačka	29%	SAD	31%
Belgija	14%		

Uvoz drveta pao je dakle u zemljama srednje i zapadne Evrope 1930. god. prema onom 1929. god. prosječno za 25—30% po količini, ali je bio još mnogo veći pad njegove vrijednosti.⁵⁴

U 1930. god. porastao je za 15% jedino uvoz drveta u Francuskoj.⁵⁵

Porast krize potakao je kapitalističke zemlje u svijetu da pronađu naj-prikladniji način za očuvanje vlastite drvne industrije i poboljšanje plasmana njezinih proizvoda na unutrašnjem i međunarodnom tržištu. Ovo je urodilo njihovim organiziranjem u nacionalnim i u međunarodnim okvirima.

⁵¹ *Drvotržac*, 1. III 1933, *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931.

⁵² *Jugoslovenski Lloyd*, 29. I 1930.

⁵³ *Drvotržac*, 1. III 1933, *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931.

U Velikoj Britaniji osnovan je 1928. god. drvni sindikat (Central Softwood Buying Corporation). U njega je ušlo oko 150 najjačih tvrtki. Trebalo je da na tom tržištu spriječi sovjetsku konkurenciju i da održi stabilnost cijena. U Londonu je 22. XI 1930. osnovana korporacija (Arcos Ltd i Central Softwood Buying Corporation Ltd), kojoj je na britanskom tržištu bilo dano isključivo pravo plasmana čitavog uvoza mekog drveta iz SSSR-a.⁵⁶

Konkurencija SSSR-a dovela je u vrijeme gospodarske krize i do koncentracije drvne industrije skandinavskih zemalja. Vodili su se pregovori između pojedinih poduzeća šumske industrije i pristupilo se stvaranju koncerna. Koncern je bio osnovan sa zadatkom da spriječi sovjetsku konkurenciju. Trebalo je da on, osim toga, omogući povoljnije uvjete za racionalnije iskorištavanje šuma u toj zemlji. Onemogućio je konkurenciju manjih poduzeća, koja su utjecala na obaranje cijena drvetu.⁵⁷

Proces koncentracije bio je prisutan u vrijeme krize i u drvnoj industriji Poljske. Dakle, u zemlji čija je drvena industrija bila najjače pogođena sovjetskom konkurencijom u vrijeme ekonomske krize.⁵⁸

Drvne industrije Jugoslavije i Rumunjske zaključile su također kartelni sporazum 1931. god. Osim toga, one su zajedno s ostalim podunavskim zemljama bile članice Comite permanent international de la production, de industrie et du commerce du bois u Beču.⁵⁹ Drvne industrije evropskih zemalja uvoznica bile su u vrijeme ekonomske krize zaštićene na domaćim tržištima visokim uvoznim carinama. U zemljama uvoznicama proizvoda drvne industrije uvedena su, u vrijeme krize, pod pritiskom povećanja izvoza izvoznih zemalja, a radi zaštite vlastite industrije i trgovine, različita ograničenja, što je također smanjilo opseg međunarodnog prometa drvetom.

Za evropske zemlje izvoznice proizvoda drvne industrije bila je veoma važna situacija na tržištu Velike Britanije. Evropski izvoz drveta bio je u dvostrukoj ovisnosti upravo o situaciji na tržištu Velike Britanije, jer je ona bila najjači uvoznik drveta, a i zato što ona nije iskorištavala cijelu uvezenu količinu za vlastite potrebe, već je jedan dio dalje plasirala na evropsko tržište (Nizozemska, Belgija, Njemačka).⁶⁰

Dotadašnje odnose na tom tržištu uspjela je u vrijeme ekonomske krize poremetiti sovjetska konkurencija, pa su neke evropske zemlje bile potisnute s toga tržišta (Poljska), a neke su opet morale znatno smanjiti svoj izvoz. To je djelovalo i na njihovu preorijentaciju na druga tržišta, gdje su postale konkurenti zemljama koje su prije izvozile na ta tržišta.

Velika Britanija nije uspjela u potpunosti spriječiti sovjetsku konkurenciju i zaustaviti pad cijena drvetu na svojem tržištu i pored osnivanja drvnog sindikata i kupovine znatnih količina drveta iz SSSR-a. Plasiranje drveta iz SSSR-a na tržište Velike Britanije, uz niže cijene, pored onih količina koje su bile ugovorene uzrokuje njihov pad.

⁵⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 17. XII 1929; 27. XI 1930; 30. XII 1930.

⁵⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 17. XII 1929.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ *Drvotržac*, 10. VIII 1931; 20. IX 1932. *Jugoslovenski Lloyd*, 13. IX 1932; 15. IX 1932.

⁶⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 7. XII 1929.

Poljska drvna industrija bila je u vrijeme gospodarske krize gotovo potpuno istisnuta sa svojih prijašnjih tržišta (Velike Britanije, Njemačke, Nizozemske, Francuske i Belgije), zbog konkurencije SSSR-a, a s tržišta Njemačke i zbog carinskog rata. Prosječan pad cijena drvetu kretao se u vrijeme ekonomske krize u evropskim zemljama oko 25%, dok je on u Poljskoj bio znatno veći i iznosio je 40%.⁶¹

Pogoršanje prilika na međunarodnom drvnom tržištu 1931. god. bilo je uvjetovano reperkusijskim djelovanjem opće ekonomske krize, sovjetskom konkurencijom, a od sredine godine i pooštrenjem postojećih i uvođenjem novih restriktivnih mjera u međunarodnoj trgovini, te valutnim, kreditnim, deviznim i drugim teškoćama, što je utjecalo na pad opsega izvoza i na sniženje cijena.

Stanje izvoza drveta bilo je pogoršano teškoćama nastalim nakon pada vrijednosti funte u rujnu 1931. god. Jugoslavenska drvna industrija bila je oštećena padom vrijednosti funte ne samo direktno već i indirektno, jer se 70% cjelokupne svjetske trgovine drvetom zaključivalo i fakturiralo u funtama.⁶²

Plasman jugoslavenskog drveta nailazio je nakon pada vrijednosti funte na teškoće naročito u zemljama s platnom važnošću funte.⁶³

Kumulativno djelovanje spomenutih činilaca utjecalo je na znatan pad izvoza mekog drveta. Evropski promet mekog rezanog drveta pao je 1931. god. za oko 30% prema prosječnom prometu u prethodne tri godine, a ako se tome još doda da je ostatak bio plasiran uz 30% nižu cijenu, onda je on bio smanjen zbog pada izvoza i cijena za preko 50% od prije uobičajenog.

Od podunavskih zemalja najveće smanjenje izvoza drveta u vrijeme ekonomske krize pretrpjela je Poljska. Ona je, osim toga, pretrpjela i najveće sniženje cijena, i to za 50% prema onima iz 1927. god. i pored toga što je u vanjskoj trgovini drvetom uvela pravila prema kojima se nije plaćala carina ako se ono izvozilo preko organiziranog sindikata.⁶⁴

Izvoz iz Rumunjske smanjio se u 1931. god. za nešto manje od 50% prema onom 1930. god. zbog sovjetske konkurencije, a i zbog tarifnih poteškoća na mađarskom i deviznih na njemačkom tržištu.⁶⁵

U Čehoslovačkoj je izvoz pao u 1931. god. za polovicu prema prosječnom izvozu u prethodnih deset godina.⁶⁶

Skandinavske zemlje bile su također pogođene sovjetskom konkurencijom. Njihov izvoz drveta u 1931. god. bio je manji, a pale su i cijene. Izvoz rezane građe iz Švedske smanjio se 1931. god. prema onom u 1930. za 15%, a kod standardnih dimenzija građe za 18% i unatoč kartelizaciji njezine

⁶¹ *Drvotržac*, 10. IV 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 7. XII 1929; 20. IX 1930; 30. XII 1930; *Narodna šuma*, 30. VIII 1930; 9. IV 1932; 30. IV 1932.

⁶² *Drvotržac*, 1. V 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 1. X 1931.

⁶³ *Jugoslovenski Lloyd*, 16. I 1932.

⁶⁴ *Drvotržac*, 10. IV 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 20. IX 1930; *Narodna šuma*, 30. VIII 1930; 26. III 1932; 30. IV 1932.

⁶⁵ *Narodna šuma*, 9. I 1930.

⁶⁶ *Drvotržac*, 10. IV 1932.

drvne industrije. I finska drvena industrija smanjila je izvoz za 20%, a cijene za oko 25% prema onima iz 1930. god.

Svi oni činioци koji su i prije utjecali na smanjenje međunarodne trgovine drvetom bili su prisutni i u 1932. god. na vrhuncu gospodarske krize. Već uvedene zaštitne mjere bile su još pooštrene. Opća konjunktura pokazivala je tada, kod svih vrsta drveta, depresiju praćenu padom izvoza i sniženjem cijena. Pored spomenutih činilaca utjecalo je na smanjenje jugoslavenskog izvoza drveta i pad cijena na međunarodnom tržištu u 1932. god. smanjenje građevne djelatnosti u Francuskoj, opadanje potrošnje drveta u Italiji, uz istodobno znatno povišenje carina na taj proizvod u Francuskoj, Njemačkoj i Italiji.

Francuske uvozne carine za neke vrste drveta bile su povišene i za 100%, a talijanske za 15%. U Francuskoj je i nadalje bio zadržan sistem kontingentiranja uvoza uz globalno smanjenje kontingenta i povišenje poreza na promet od 2% na 4% fakturnog iznosa.⁶⁷

Francuska je pored toga dekretom od 25. IV 1932. god. uvela sistem uvoznih dozvola, zbog čega je bio gotovo onemogućen jugoslavenski izvoz drveta na to tržište.⁶⁸

Sistem kontingentiranja bio je, osim toga, primijenjen i u nekim evropskim zemljama u koje je gravitirao jugoslavenski izvoz drveta.⁶⁹

Uvoz drveta u Italiju bio je reguliran prije povišenja carina na osnovi trščanskog sporazuma. Izvozni kontingent od 750.000 tona bio je tim sporazumom vrlo neravnomjerno raspoređen između zemalja uvoznica. Od ukupnog kontingenta, prema tom sporazumu, otpadalo je 43,5% na Austriju, 30% na Jugoslaviju, 18% na SSSR i 8,5% na Rumunjsku.

Ovim sporazumom bile su, pored uvoznih kontingenata, utvrđene i minimalne cijene drvetu. Na talijanskom tržištu nisu istodobno toliko porasle cijene drvetu za koliko su bile povišene uvozne carine.⁷⁰

Međutim, uvoz drveta u Italiju bio je otežan 1932. god. uvođenjem klirinškog sistema plaćanja i jakom konkurencijom drveta sovjetske i austrijske proizvodnje. Prijašnjih godina plaćanje s Italijom obavljalo se uglavnom u gotovu novcu, a samo djelomično bio je uvoznicima odobran kredit najčešće na rok od 30 do 90 dana. Italija je uvela ograničenje plaćanja zbog nepovoljne platne bilance i slabijeg priljeva deviza u zemlju.⁷¹

U cijeloj srednjoj Evropi u vrijeme ekonomske krize završio je neuspjehom niz licitacija drveta, a bila je i obustavljena sječa šuma. Niz poduzeća drvne industrije nije mogao ispuniti preuzete obveze, pa je u nekih smanjeno

⁶⁷ *Drvotržac*, 10. IV 1932; 10. XII 1932; *Narodna šuma*, 9. I 1932; 27. II 1932; 26. III 1932; 9. IV 1932, 30. IV 1932.

⁶⁸ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 58—59; *Narodna privreda u 1932. godini*, Beograd 1933, 13. *Drvotržac*, 10. V 1937; *Jugoslovenski Lloyd*, 22. IX 1931.

⁶⁹ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za 1931, Zagreb, 1932, 359.

⁷⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 25. IV 1934; 26. IV 1934; 11. VII 1934.

⁷¹ B. Đorđević, Pregled ugovorne i trgovinske politike od osnivanja države SHS do rata 1941. god., Zagreb 1960, 95—96; *Jugoslovenski Lloyd*, 18. X 1932; 29. X 1932.

poslovanje, obustavljen rad u pojedinim pogonima ili cijelom poduzeću, a neka su potpuno propala. Zbog takvog stanja snižavane su radničke nadnice i otpušteni radnici što je pogoršalo njihov ionako težak položaj. Kriza je utjecala na smanjenje fiskalnih prihoda države od šumarstva i drvne industrije (šumske takse, porezi, carine itd.), a smanjilo se i poslovanje u prometu. Ona se, međutim, najosjetljivije očitovala u trgovinskim bilancama zemalja izvoznica proizvoda drvne industrije.

Drva industrija u svijetu pokazivala je u 1933. god. stanovite znakove oživljavanja. Kod nekih drvnih proizvoda (tvrdo drvo) zamijećeno je stanovito poboljšanje konjunktura, dok je trgovina mekim drvetom i dalje stagnirala. Cijene drveta na svjetskom tržištu neznatno su porasle, ali nisu postigle ni izdaleka onu razinu koju su imale u doba konjunktura. Osim toga, popustila je na svjetskom drvnom tržištu konkurencija SSSR-a. Prema tome, kriza je bila najdublja u drvanoj industriji i trgovini u kapitalističkom svijetu 1932. god. U 1933. god. pokazalo se stanovito poboljšanje kod nekih vrsta proizvoda, a u 1934. god. izašla je uglavnom cijela drvna industrija iz krize.

No, unatoč tome te je godine znatno smanjen uvoz drveta u Francusku. Cjelokupan uvoz drveta bio je smanjen prema 1933. god. za 19%, a onaj iz srednjoevropskih zemalja za 22%, dok je istodobno jugoslavenski pao za 37%.⁷² Prema tome vidimo da se redukcija odnosila na uvoz drveta iz zemalja srednje i jugoistočne Evrope, dok su istodobno povećani uvozni kontingenti skandinavskih zemalja i SSSR-a.⁷³

U svijetu je bila izražena tendencija povećanja industrijske proizvodnje. Da bi se smanjila nezaposlenost, otvaraju se veliki javni radovi, uslijed čega se povećala proizvodnja dobara. Od svih industrijskih grana imala je naročito povoljnu konjunkturu teška industrija. U nizu kapitalističkih zemalja te se godine povoljnije razvija industrijska djelatnost (Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Austrija, Poljska, Švedska, SSSR, SAD, Kanada), dok je ona istodobno stagnirala u Čehoslovačkoj, Belgiji, Španjolskoj, a situacija je bila uglavnom nepromijenjena u Švicarskoj i Italiji.

U Velikoj Britaniji porasla je proizvodnja željeza za 40%, čelika za 60%, a provedeni su bili i veliki javni radovi.⁷⁴ U isto vrijeme porasla je znatno građevna djelatnost u Njemačkoj. Početkom 1934. god. povećao se za 27% izvoz drveta u evropskim kapitalističkim zemljama prema onom u istom razdoblju 1933. god. Evropske zemlje izvoznice osim Norveške i Letonije bilježile su znatno povećanje izvoza već u prvom tromjesečju 1934. god. Najveće povećanje izvoza imale su u tom razdoblju Estonija, Čehoslovačka i podunavske zemlje.

Izvoz drveta iz evropskih zemalja pokazivao je u prvom tromjesečju 1933. i 1934. god. u m³ slijedeće kretanje:⁷⁵

---

⁷² *Jugoslovenski Lloyd*, 16. II 1935.

⁷³ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. V 1934.

⁷⁴ *Drvo*, 10. V 1937.

⁷⁵ *Drvo*, 1. I 1934; 20. X 1934.

Zemlje izvoznice	1933.	1934.	+ ili — %
Norveška	124.536	120.562	— 3,2
Švedska	1,714.129	1,841.784	+ 7,4
Finska	1,765.131	2,238.906	+ 26,8
Estonija	75.579	154.248	+ 104,2
Letonija	740.681	623.755	— 15,8
Litva	187.595	272.328	+ 45,6
Poljska	1,451.233	1,902.782	+ 31,1
Čehoslovačka	741.517	1,254.136	+ 69,1
Austrija	819.461	1,156.100	+ 41,0
Jugoslavija	696.053	883.684	+ 26,9
Rumunjska	399.407	624.259	+ 56,4

Stanje na tržištu drvetom u kapitalističkim zemljama pokazivalo je prema tome, 1934. god. poboljšanje u usporedbi s onim ranijih godina. To se ogledalo u likvidaciji nagomilanih zaliha, napretku proizvodnje, a i stabilnost valuta je također bila uglavnom nepromijenjena.

Osim toga bila je osnovana i međunarodna organizacija za kontrolu izvoza mekog drveta (European Timber Exporters Convention — E.T.E.C.). Sporazumom zaključenim u Kopenhagenu bila je utvrđena maksimalna izvozna količina za svaku zemlju.⁷⁶

Još od 1932. god. Italija je nastojala da uza se, u vanjskoj trgovini, veže Austriju i Mađarsku. Rimskim protokolom iz 1934. god. ona je dala Austriji povlastice za uvoz njezina drveta, što je dakako utjecalo na smanjenje uvoza drveta ostalih zemalja. Ovo favoriziranje austrijskog uvoza drveta bilo je zasnovano na trostrukim preferencijalima: carinskom, tarifnom i kreditnom. Spomenutim protokolom bio je pogođen jugoslavenski izvoz drveta na talijansko tržište.⁷⁷

U okviru autarhičnih nastojanja povišene su u Italiji 23. IV 1934. god. carine na uvoz drveta. Autarhičnom politikom bila je obuhvaćena, pored provođenja »žitarske i stočarske kampanje«, i šumska privreda. U okviru provođenja te politike bilo je pošumljeno 65.000 ha zemljišta, pa je Italija 1934. god. pokrivala 30% potreba za drvom iz vlastitih šuma.⁷⁸

Usporedo s novim carinama na drvo, stupila je na snagu i austrijsko-talijanska konvencija o priznanju preferencijala Austriji za uvoz drveta u Italiju.⁷⁹

U vrijeme krize smanjio se postotni udio jugoslavenskog drveta u cjelokupnom talijanskom uvozu od 49,0% u 1928. na svega 27,4% u 1934. god.⁸⁰

⁷⁶ *Drvo*tržac, 10. V 1937.

⁷⁷ *Jugoslavenski Lloyd*, 29. V 1934; 18. XI 1934; 22. XII 1934; 28. III 1935; 18. X 1935.

⁷⁸ *Jugoslavenski Lloyd*, 25. IV 1934; 28. IV 1934; 11. VII 1934.

⁷⁹ *Jugoslavenski Lloyd*, 25. IV 1934.

⁸⁰ *Drvo*tržac 10. V 1935.

No, općenito uzevši, prvi put nakon nekoliko godina krize pokazivala je drvna industrija i trgovina u 1934. god., u svijetu, znakove ozdravljenja. Proizvodnja je napredovala, a izvoz i cijene bilježili su povećanje, pa je u drvnjoj industriji kapitalističkih zemalja ponovno započeo ciklus privrednog uspona.

II. STANJE I RAZVOJ DRVNE INDUSTRIJE U HRVATSKOJ U TOKU DESETLJEĆA KOJE JE PRETHODILO KRIZI

Problematicu drvne industrije u Hrvatskoj u promatranom razdoblju ne možemo ocijeniti ako se ne uzmu u obzir strukturni odnosi poduzeća, naime razmjernost broja poduzeća različitih veličina u čitavom sektoru drvne industrije. O tom broju ovisila je kako ekonomska proizvodna sposobnost pojedinih skupina veličine poduzeća (velika, srednja i mala) tako i njezini različiti problemi, a često i suprotni interesi. U drvnjoj industriji Hrvatske, u promatranom razdoblju, nisu postojali istovjetni interesi i problemi u svih poduzeća, već su oni bili različiti, a ovisili su o njihovoj veličini i pripadnosti vlasništva. Govoreći o drvnjoj industriji, kako smo vidjeli iz prethodnih izlaganja, treba podvući da ona nije bila ravnomjerno razvijena u cijeloj zemlji. Razvijenija drvna industrija nalazila se na području Hrvatske, Slovenije i Bosne, a u ostalim dijelovima zemlje prevladavala je ona srednja i posve malena. Velik broj poduzeća krupne drvne industrije, koja su uglavnom bila u rukama stranog kapitala, imao je svoje sjedište na području Hrvatske, a većina u samom Zagrebu. Tako je na području Zagreba 1931. god. imalo svoje sjedište 49 od ukupno 56 akcionarskih društava drvne industrije Savske banovine. Osim toga, tu su bila i sjedišta nekih poduzeća, koja su imala postrojenja izvan područja Hrvatske (npr. četiri velika poduzeća drvne industrije iz Bosne kapacitet kojih je iznosio oko 900.000 m³ tesanog drveta).⁸¹ Krupna drvna industrija u Hrvatskoj bila je u rukama stranog kapitala. Kod tih krupnih stranih plasmana bile su posrijedi stare i nove poslovne veze. Nacionalizacija drvne industrije, u rukama stranog kapitala, provedena nakon prvog svjetskog rata, bila je samo formalna.⁸²

Plasiranje stranog kapitala u drvenu industriju Hrvatske otpočelo je već 1875. god. Francusko poduzeće Société d'importacion de Chene sagradilo je pilane u Slavoniji (Daruvaru, Siraču, Vukovju, Toplicama, Gorjanu, Barču, Slatini, Vrbanji i Normancima), a tada je započela i eksploatacija slavonske hrastovine preko tvrtke Marchetti i Lémarche.⁸³ Prirodno bogatstvo Hrvatske šumom, obilje jeftine radne snage, nizak životni standard radničke klase i ostale pogodnosti dane stranom kapitalu za ostvarenje ekstraprofita, na račun našeg prirodnog bogatstva i eksploatacije radnih ljudi, potakli su nakon stvaranja zajedničke države uvećano ulaganje stranog kapitala u drvenu industriju. Prema tome, glavni razlozi za plasman stranog kapitala

---

⁸¹ *Privredni pregled*, 17. IV 1930; *Privreda*, br. 11, novembar 1933.

⁸² *Narodno blagostanje*, 14. VII 1930, 12. XII 1931.

⁸³ *Polu stoljeća šumarstva 1876—1926*, Zagreb 1926, 445; J. Lakatoš n. dj., glava V, 4; *Obzor*, 22. I 1931.

u drvnu industriju Hrvatske nalazili su se upravo u visokim zaradama, koje su mu bile omogućene u vrijeme povoljne konjunktore. Svjetsko tržište, koje je nakon prvog svjetskog rata tražilo sve veće količine drveta i drvnih proizvoda, utjecalo je i na priljev stranog kapitala u drvnu industriju Hrvatske.

Udio stranog kapitala u šumskoj, drvnoj i papirnoj industriji bivše Jugoslavije prikazuje slijedeća tablica:⁸⁴

Porijeklo kapitala	Sudjeluje u (broj poduzeća)	Veći od domaćeg u (broj poduzeća)	Iznos akcijskog udjela (u milijunima dinara)	Mobilizira	Utječe na cjelokupan osnovni kapital (u milijunima dinara)	% udjela u cjelokupnom stranom kapitalu u ovoj industrijskoj grani
Švicarska	17	12	77,0	25,5	169,3	50,5
Francuska	7	4	9,2	0,7	42,0	6,1
Švedska	1	1	3,0	—	3,0	2,0
Čehoslovačka	3	1	4,3	24,5	58,0	2,8
Austro-njemački	10	6	30,8	24,9	121,0	20,2
Velika Britanija	4	2	10,2	24,3	66,0	6,7
Mađarska	4	1	3,6	26,9	81,0	2,3
Belgija	—	—	—	—	—	—
Nizozemska	1	—	2,8	—	20,0	1,8
Italija	4	1	10,7	—	59,0	7,1
Ostale zemlje	1	—	1,0	—	—	0,7
Cjelokupni strani kapital	52	28	152,6	126,8*	619,3	100%

* Nepoznato porijeklo: 101,6
Od toga Rumunjska

Napominjemo da on nije bio ravnomjerno zastupljen u drvnoj industriji. Plasman stranog kapitala odnosi se uglavnom na veliku drvnu industriju, dok se on istodobno rijetko pojavljivao u ostalim poduzećima. Plasiranje u veliku drvnu industriju bilo je uvjetovano činjenicom da se u stvari radilo o plasmanima krupnog financijskog kapitala, pa su takva poduzeća, već zbog svoje ekonomske prednosti stvarala mogućnost za postizanje ekstraprofita. To je bilo uvjetovano i lokalnom koncentracijom šumskog fonda, a često i drugih uvjeta, što je omogućilo stvaranje velikih drvnih kombinata koncentriranih na jednom mjestu. Osvrnemo li se na cjelokupni udio stranog kapitala u drvnoj industriji Jugoslavije, moramo ustvrditi da je njegov veliki dio bio plasiran na području Hrvatske, i to gotovo uvijek u dionička poduzeća. Kako

⁸⁴ S. Dimitrijević, Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije, Beograd 1958, 118.

se njihov pretežan broj, i to osobito onih velikih, čiji je kapital 1932. god. činio 44,6% od ukupnog dioničkog kapitala drvne industrije cijele zemlje, nalazio na području Savske banovine, možemo s pravom zaključiti da je upravo na njezinu području i bio koncentriran znatan dio toga kapitala.

Najkrupniji udio u drвноj industriji Hrvatske imao je švicarski kapital. Najvidniji i najveći udio toga kapitala predstavljali su plasmani u »Našičku tvornicu tanina i paropilu d. d.« Zagreb. On je ovdje imao stopostotni udio. Bila je to drvena industrija mješovitog tipa, jer se pored mehaničke bavila i kemijskom preradom drveta. »Našička d. d.« pripadala je u interesnu sferu švicarskog holdinga »Union des Usines et des Exploitations Forestieres de Nasice«, koji je doduše bio protokoliran u Ženevi, ali je on stvarno predstavljao mađarski kapital. Kao tipično afilirano poduzeće »Našička« je poslovala s malom dioničkom glavnicom, a velikim kreditima središnjice. Njezina dionička glavnica iznosila je 1928. god. 20 milijuna dinara, a krediti centrale 218 mil. dinara. Ovo spominjemo zato što je to bila česta pojava i kod drugih poduzeća u rukama stranog kapitala.⁸⁵

Takav odnos između dioničke glavnice i kredita centrale omogućavao je afiliranim poduzećima zaobilaženje deviznih propisa i prebacivanje glavnog dijela profita u inozemstvo u obliku kamata na dodijeljeni kredit. Osim toga, »Našička« je imala u svojim rukama akcije čitavog niza manjih poduzeća drvne industrije. Ona je imala udio u »Impregnaciji drva i pilani d. d.« Karlovac, »Kutjevu d. d.« Zagreb, »Tanin d. d.« Zagreb, »Podravini d. d.« Zagreb i »Krnđiji d. d.« Zagreb.⁸⁶

Švicarski trust »OFA, Societe pour l'industrie de bois«, Geneve imao je također udio u velikim poduzećima drvne industrije u Hrvatskoj, kao što su »Drach d. d.« Zagreb, »Slavonija d. d.« Zagreb i »Narodna šumska industrija d. d.« Zagreb.⁸⁷

Pored toga, švicarski kapital bio je angažiran i kod »Ukoda d. d.« Sušak i »Thonet Mundusa d. d.« Varaždin.⁸⁸

Po svom udjelu u drвноj industriji Hrvatske nalazio se odmah iza švicarskog njemačko-austrijski kapital, koji je u svojim rukama držao akcije »Slavexa d. d.« To je poduzeće spadalo inače u koncern »Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva«, a veći paket akcija posjedovao je »Wiener Bankverein«.⁸⁹

Iza austro-njemačkog kapitala po udjelu u drвноj industriji Hrvatske nalazio se engleski kapital. Najkrupnije pozicije toga kapitala bile su u »S. H. Guttman d. d.« Belišće.⁹⁰ »Eksploatacija drva d. d.« Zagreb, koja je prije spadala u koncern »Creditanstalta« prešla je 1928. god. u utjecajnu sferu

⁸⁵ S. Dimitrijević, Strani kapital, n. dj., 117; V. Rozenberg i J. Kostić, Ko financira jugoslovensku privredu, Beograd 1940, 141—142; *Narodno blagostanje*, 27. IX 1930.

⁸⁶ S. Dimitrijević, Strani kapital, n. dj., 117, *Narodno blagostanje*, 6. VII 1929.

⁸⁷ S. Dimitrijević, Strani kapital, n. dj., 117, *Narodno blagostanje*, 6. VII 1929; 19. XII 1931.

⁸⁸ S. Dimitrijević, Strani kapital, n. dj., 117.

⁸⁹ Isto, *Narodno blagostanje*, 24. VI 1929; V. Rozenberg i J. Kostić, n. dj., 142—143.

⁹⁰ S. Dimitrijević, Strani kapital, n. dj., 119.

koncerna »Freeman«, odnosno engleskog kapitala. Prelaskom u interesnu sferu engleskog kapitala ona se sve više pretvarala u holding kompaniju, a stvarno se sve manje bavila proizvodnjom. Posjedovala je i akcije nekih drugih afiliranih poduzeća drvene industrije s područja Hrvatske i Bosne. Afilirano poduzeće »Virbo« (glavnica 10 milijuna) preuzelo je od »Eksploatacije drva d. d.« pilanu u Virovitici. U tom poduzeću iznosio je udio »Eksploatacije d. d.« oko 70%, a ostalih 30% imala je država. Osim toga, ona je imala gotovo cjelokupan akcijski udio u »Bosanskom d. d. za iskorišćavanje drveta« u Banjoj Luci. Ona je preko novoosnovanog afiliranog društva »Jadransko-šumsko d. d.« Dubrovnik rukovodila kao holding kompanija poslovima engleskog kapitala oko eksploatacije crnogorskih šuma.⁹¹

Francuski kapital bio je zainteresiran u šumskoj industriji »Moslavina« Popovača preko tvrtke »Karel i Fouché«. Najkrupniji udio toga kapitala bio je u »Društvu za industriju i trgovinu drvetom Beograd« (»Ditađ«). Ono se bavilo impregnacijom drveta i imalo je godišnji kapacitet oko 700.000 željezničkih pragova, a pogoni društva nalazili su se u Slavanskom Brodu.⁹²

Talijanski kapital bio je angažiran u šumskoj industriji »Ugar«, koja je imala sjedište u Zagrebu, a pogone u Bosni. »Ugar« je bio povezan s »Primorskom industrijom drva d. d.« Zagreb.⁹³

Drvena industrija Hrvatske bila je već otprije povezana s mađarskim kapitalom. On je nakon prvog svjetskog rata reorganizacijom svojih poduzeća u zemljama jugoistočne Evrope stvorio niz novih dioničkih društava. Ona su bila objedinjena u holdinzima sa sjedištem u Švicarskoj (»OFA« i »Našička«), a u njima su sudjelovala i poduzeća drvene industrije s područja Hrvatske.

Prema tome je stvarni udio mađarskog kapitala u drvnoj industriji Hrvatske bio mnogo veći nego što je to izgledalo. On je bio pored izravnog udjela u »Eksploataciji drva d. d.«, »Domu d. d.« i »Slavija d. d.« stvarni vlasnik jednog dijela investiranog švicarskog kapitala, jer je bio suvlasnik spomenutih švicarskih holdinga.⁹⁴

Mađarski kapital posjedovao je preko »Domovinske industrije drva« najveći broj akcija »Narodne šumske industrije d. d.« Zagreb. Nakon fuzije 1929. god. oba su poduzeća ušla u koncern OFE. Ona je bila mađarsko-švicarska holding kompanija s razgranatom interesnom sferom, pored ostalog, i u drvnoj industriji Hrvatske. U koncern OFE spadala su slijedeća poduzeća s područja Hrvatske: »Narodna šumska industrija d. d.«, »Dom d. d.«, »Slavija d. d.«. Osim toga, taj je koncern bio zainteresiran preko banke »Gairet« iz Sarajeva u bosanskoj drvnoj industriji kod »Varde«.⁹⁵

⁹¹ V. Rozenberg i J. Kostić, n. dj., 143; *Narodno blagostanje*, 24. VIII 1929, 31. VIII 1929; 14. VII 1930; 30. VIII 1930.

⁹² S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 120; V. Rozenberg i J. Kostić n. dj., 143.

⁹³ V. Rozenberg, J. Kostić, n. dj., 143.

⁹⁴ S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 120; V. Rozenberg i J. Kostić, n. dj., 141.

⁹⁵ *Narodno blagostanje*, 21. XII 1929; 26. VII 1930; 21. XI 1931; 12. XII 1931.

Treba spomenuti i udio švedskog kapitala u »Vrbovskom«, koje je proizvodilo drvene polufabrikate za proizvodnju šibica, a i sama tvornica šibica pripadala je istom kapitalu.⁹⁶

Prema tome, u pogledu udjela stranog kapitala u drvnoj industriji Hrvatske, imali su vodeću ulogu švicarsko-mađarski, austro-njemački i engleski koncerni.

Najveća poduzeća drvene industrije u Hrvatskoj, koja su prvenstveno proizvodila za izvoz, bila su u rukama tih koncerna.

Da bismo dobili bar približnu sliku o veličini tih poduzeća drvene industrije u Hrvatskoj, koja su pripadala stranom kapitalu, navest ćemo da je npr. prosječna proizvodnja tih godina kod »Našičke« iznosila: 283.100 m³ klada, 681.000 m³ gorivog, taninskog drveta i sječenica, 445.000 komada željezničkih pragova, 25.000 m³ rudarskog drveta i telegrafskih stupova, 60.000 m² parketa, 90.000 pari kalupa i 40.000 komada buradi. Godišnja vrijednost izvezenih proizvoda toga poduzeća cijenila se na oko 200 milijuna tadašnjih dinara. »Našička« je prodavala svoje proizvode u inozemstvu preko svojih prodajnih ureda ili zastupstava, koja su se nalazila u: Londonu, Amsterdamu, Bruxellesu, Parizu, Valenciji, Milanu, Zürichu, Berlinu, Pragu, Beču, Budimpešti, Bukureštu, Ateni, Tel-Avivu, Kairu, Tunisu, Alžiru, Casablanki, New-Yorku i Buenos Airesu.⁹⁷

Proizvodnja drugog velikog drvnog kombinata »S. H. Guttman« Belišće u toku 1928. god. iznosila je 70.000 m² parketa i 30.000 komada bačava. Tvornica istoga poduzeća za destilaciju drveta spadala je u red najmodernijih u Evropi, a godišnja proizvodnja tvornice tanina dosegala je 1200 vagona pretežno hrastova ekstrakta.⁹⁸

Dakle, radilo se o dva velika kombinata, koja su se pored mehaničke bavila i kemijskom preradom drveta.

»Našička d. d.« posjedovala je 10 pilana od kojih su se neke nalazile izvan područja Hrvatske u Bosni i Sloveniji (Đurđenovac, Ljeskovica, Andrijevi, Karlovac, Dugoselo, Novoselac Križ, Gornji Podgraci, Begovhan, Zavidovići i Donja Lendava). Ona je 1935. god. posjedovala 27 stabilnih lokomotiva i 47 jarmova za rezanje drveta.

U svom sklopu imala je najveću tvornicu parketa u zemlji, tvornicu namještaja, bačava, ljuštionicu drveta, impregnaciju drva i tvornicu ambalaže. Osim toga, u sklopu kombinata radila je jedna od najvećih tvornica tanina u zemlji, čija se godišnja proizvodnja kretala oko 1.200.000 filter procenata hrastova i 400.000 kestenova ekstrakta. Imala je vlastite radionice za popravak lokomotiva, vagoneta i drugih strojeva, ljevaonice i razne druge radionice. Prometni park kombinata posjedovao je 582 km vlastite željezničke pruge sa 61 lokomotivom i 2.800 vagoneta, 2 remorkera, 14 šlepova, dvije žičane željeznice dužine 6 km. Kombinatom je osim toga posjedovao vlastitu električnu centralu i kamenolom.⁹⁹

⁹⁶ S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 120.

⁹⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. XI 1935; J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 15—19.

⁹⁸ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 12; *Narodno blagostanje*, 20. VII 1929.

⁹⁹ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 15—19.

Drugi kombinat »S. H. Guttmann« posjedovao je veliku pilanu u Belišću s 11 jarmova i pilane u Čačincima, Voćinu, Slavenskoj Orahovici i Slatinskom Drenovcu. On je, osim toga, posjedovao 50.000 jutara šume, ribnjak površine 630 kat. jutra i kamenolome u Orahovici i Voćinu s godišnjom proizvodnjom oko 55.000 m³ materijala te šumsku željeznicu dužine 150 km. U eksploataciji kombinata nalazilo se i oko 200 km slavonsko-podravске željeznice.¹⁰⁰

Drvena industrija u Hrvatskoj u rukama stranog kapitala pojavila se kao poslodavac velikom broju radnika. Tako je npr. kod »Našičke« u cijeloj zemlji prosječan broj uposlenih radnika u razdoblju 1925—1935. god. iznosio 7.500 stalnih, 4.000 sezonskih radnika i 108 činovnika i namještenika, a u 1929. god. »S. H. Guttmann« upošljavao je oko 4.000 radnika.¹⁰¹

U drвноj industriji Hrvatske imao je strani kapital pored izravnog udjela odlučujuću riječ i preko plasmana kapitala novčanih zavoda, kao institucija koje su kreditirale privredu. On je imao odlučujuću riječ u kreditiranju drvene industrije preko novčanih zavoda, upravo zato što su se njegovim plasiranjem u industrijska poduzeća bavile uglavnom podružnice stranih novčanih zavoda i banke s udjelom stranog kapitala.

U cijeloj zemlji financiranjem drvene industrije bavilo se 12 novčanih zavoda. Oni su sudjelovali u dioničkoj glavnici 21 poduzeća. Na samo tri bankarska koncerna otpadalo je 73,35% od ukupnog udjela svih banaka u kreditiranju drvene industrije. Najveći udio imala je »Jugoslovenska udružena banka« (30,6%), »Opšte jugoslovensko bankarsko društvo« (28,94%) i Prva hrvatska štedionica (13,81%).¹⁰²

U pogledu financiranja drvene industrije s područja Hrvatske treba istaći ta tri bankarska koncerna s najvećim udjelom.¹⁰³

Treba napomenuti da je udio stranog kapitala u bankama bivše Jugoslavije bio slab. Međutim mobilizacijom domaćeg kapitala preko tih banaka uspio je zadobiti odlučujuću ulogu u kreditiranju privrede.

Kreditnim sustavom u bivšoj Jugoslaviji bila je domaća drvena industrija stavljena u ovisnost o stranom kapitalu pri dodjeljivanju kredita, jer je većina najkрупnijih banaka bila u njegovim rukama. Budući da je imao odlučujuću ulogu u kreditnoj i financijskoj politici niza najkрупnijih banaka u bivšoj Jugoslaviji, taj je kapital posrednim putem u sferu svoje vladavine uvukao i niz formalno nezavisnih poduzeća, dok je na ona druga znatno utjecao.

Zahvaljujući prethodno stečenim pozicijama imala je velika drvena industrija u Hrvatskoj u rukama stranog kapitala dominantan položaj. Na osnovi dugoročnih ugovora s državom bili su tim poduzećima dodijeljeni na eksploataciju golemi šumski kompleksi, vrlo često nezakonitim putem i uz zloupotrebe. Ona su tako imala drvnih zaliha uz povećanu proizvodnju za tri do deset godina.

¹⁰⁰ Isto, gl. V. 12; *Narodno blagostanje*, 20. VII 1929.

¹⁰¹ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. XI 1935; *Narodno blagostanje*, 20. VII 1929.

¹⁰² V. Rozenberg i J. Kostić, n. dj., 138—139.

¹⁰³ Isto.

Na takav način našlo se u eksploataciji krupnih poduzeća u zemlji 2/3 šuma, a bilo im je izdano i 70% cjelokupne sječe, dok je svega 25% ostavljeno domaćoj drvnoj industriji.¹⁰⁴ Pored toga, ta je grupa drvne industrije plaćala za drvo dobiveno na osnovi dugoročnih ugovora znatno nižu šumsku taksu od srednje i male industrije u rukama domaćeg kapitala. Prosječna šumska taksa za 1 m³ drveta kretala se tada od 30 do 67 dinara, dok je velika drvna industrija istodobno na osnovi dugoročnih ugovora plaćala samo 22,10 dinara. Znači da je manja drvna industrija plaćala za 38% veću šumsku taksu od velike.¹⁰⁵

Strani se kapital povezao s političkim i privrednim vrhovima bivše Jugoslavije, pa je on metodom korupcije dobio različite povlastice, svestranu podršku i zaštitu tadašnjeg režima. Vodećom ulogom koju je imao u drvnoj industriji Hrvatske bilo mu je omogućeno uz postojeće povlastice sustavno iskorištavanje i pljačkanje njezina šumskog fonda. Šuma je bila nemilice sječena, pa se šumska površina smanjila od 1,969.446 ha 1910. god. na 1,905.221 ha 1930. god.¹⁰⁶

Prema tome, velika drvna industrija u rukama stranog kapitala sistematski je iskorištavala i pljačkala šumski fond i izvozila ga u inozemstvo uglavnom u neprerađenom stanju. Eksploatiran je bezobzirno i nemilice šumski fond, sjekla su se mlada stabla, a sječeno je bilo često mnogo više od godišnjeg prirasta, a da se pri tome istodobno nije vodila briga o pošumljavanju.

U drvnoj industriji Hrvatske prišao je strani kapital masovnoj eksploataciji jeftine radne snage, pa je i na taj način pridonosio kočenju daljnjeg razvoja proizvodnih snaga. On je iskoristio visok stupanj eksploatacije radničke klase u zemlji, pa je prosječna nadnica šumskih radnika u razdoblju 1930—1937. god. iznosila oko 564 dinara, što je bilo svega 30% tadašnjega životnog minimuma četveročlane radničke obitelji.¹⁰⁷

Organski sastav kapitala bio je pod takvim uvjetima kod velikih poduzeća u rukama stranog kapitala 0,75 KS, dok je on kod domaćih iznosio na jedno radno mjesto 1,20 KS, umjesto da situacija bude obrnuta.¹⁰⁸

Drvna industrija u Hrvatskoj u rukama stranog kapitala imala je izvozni karakter, a proizvodila je uglavnom sirovine i poluproizvode. Taj je kapital bio mnogo manje zainteresiran za razvoj finalne proizvodnje u zemlji. Ona je dolazila u obzir u poduzećima toga kapitala uglavnom samo za pokriće unutrašnjih potreba zemlje, a znatno manje za izvoz. To je bilo vidljivo i iz strukture izvoza proizvoda drvne industrije pa su u njoj glavno mjesto zauzimale sirovine i polufabrikati. Na taj način izvoženo je iz zemlje šumsko bogatstvo u neprerađenom stanju.

Politikom stranog kapitala kočio se u drvnoj industriji Hrvatske razvoj finalne proizvodnje. Ukoliko je ona i bila podizana, to je činjeno samo

¹⁰⁴ *Jugoslovenski Lloyd*, 25. V 1929; *Privredni pregled*, 24. II 1929.

¹⁰⁵ *Jugoslovenski Lloyd*, 10. IV 1929.

¹⁰⁶ M. Mirković, *Enciklopedija Jugoslavije*, 4. svezak, Zagreb, 1960, 201.

¹⁰⁷ S. Dimitrijević, *Karakteristike industrije i rudarstva bivše Jugoslavije*, Beograd, 1949, 43; Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 248.

¹⁰⁸ S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 243.

zato da se iskoriste pogodnosti koje su postojale u zemlji i da se onemogućiti osnivanje takve industrije pomoću domaćeg kapitala. Međutim, ako se ona već pojavila, onda ju je nastojao eliminirati ekonomskom konkurencijom, a ako ni to nije uspjelo, pokušao ju je privoljeti na zaključenje kartelnog sporazuma. Iznošenjem profita iz zemlje strani je kapital lišio drvenu industriju, a i cijelu privredu Hrvatske sredstava koja su joj bila potrebna za daljnji razvoj. Profiti su bili iznošeni iz zemlje na različite načine, npr. zaključivanjem fiktivnih zajmova sa središnjicom u inozemstvu ili opet kupovinom strojeva ili sličnog od matičnih poduzeća po mnogo višim cijenama od tržišnih. Tako je on odlazio u inozemstvo u obliku otplate duga i kamata ili kupovine.¹⁰⁹ No, budući da se radilo o izveznoj industriji, bila je situacija još znatno olakšana time što je prodaja realizirana u inozemstvu, a korišteni su bili i razni drugi zakulisni putovi, pa je na taj način kapital nekontrolirano ostajao u inozemstvu.

Zaključivanje fiktivnih kredita bila je vrlo raširena metoda stranog kapitala u drвноj industriji Hrvatske. Pojava fiktivnih ugovora bila je česta, a radi bolje ilustracije spomenut ćemo primjer »Ukoda d. d« Sušak. To je poduzeće zaključilo u vrijeme svog osnivanja kredit u visini 80.000 funti sterlinga od Anglo European Finance Corporation u Londonu, Lloyds Bank Ltd., London i Cokkes N. V., Gravenhag. Taj je zajam bio 50% fiktivan, a otplaćivan je na taj način da je drvena građa preko »Ukoda« izvožena u neklirinške zemlje. No, kasnije, kada je isti zajam bio prenesen preko Schweizerische Creditanstalta u Baselu, samo je polovica bila knjižena u obliku zajma i na nju je bila naplaćivana kamata.¹¹⁰

Ugovorene i faktične povlastice, koje su bile dodjeljivane poduzećima u rukama stranog kapitala, dovele su u podređen položaj ostalu drvenu industriju u Hrvatskoj. Međutim, državi to nije donijelo nikakve koristi, već je imala i izravnih šteta zbog stalnih zloupotreba tih poduzeća, npr. snižavanjem šumskih taksa, neplaćanjem poreza, valorizacijom cijena, kvalifikacijom drveta i drugim poslovnim odnosima. Tako se npr. država u jednom poduzeću obvezala, na svoju štetu, da će plaćati 10% kamata na obrtni kapital više nego što je tada bila eskontna stopa Narodne banke (6%), dakle 16% i pored niza drugih povlastica koje je dobila. No, država nije ništa dobila na osnovi udjela u tom poduzeću, premda je ono posjeklo milijun i pol m³ drveta.¹¹¹

Strani kapital investiran u drvenu industriju Hrvatske samo je donekle pomogao razvoj proizvodnih snaga, rukovodeći se pri tome profilerskim ciljevima. On je istodobno, dominantnom pozicijom koju je zauzimao u toj privrednoj grani, kočio razvoj proizvodnih snaga, pa je često sprečavao modernizaciju postrojenja, a umjesto toga pribjegao je eksploataciji jeftine radne snage. Tom kapitalu plasiranom u drvanoj industriji Hrvatske ne može se doduše osporiti da je u određenoj mjeri i pridonio njezinu razvoju, a time je ujedno ubrzao i tempo kapitalističkog razvoja Hrvatske u cjelini.

¹⁰⁹ S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 254; V. Rozenberg i J. Kostić, n. dj., 142.

¹¹⁰ S. Dimitrijević, *Strani kapital*, n. dj., 254.

¹¹¹ *Privredni pregled*, 24. II 1929.

No njegov je utjecaj imao i negativnih posljedica, kako za drvenu industriju tako i za privredu Hrvatske u cjelini.

* * *

Pored velike postojala je u Hrvatskoj srednja i mala drvena industrija i ona je uglavnom bila u rukama domaćeg kapitala. Srednja drvena industrija u Hrvatskoj obuhvaćala je pored pilana i poduzeća, koja su se bavila proizvodnjom parketa, furnira, namještaja, bačava, ambalaže i drugih drvnih proizvoda. Ona je u sjevernim dijelovima zemlje (Savskoj, Dravskoj, Dunavskoj i sjevernim dijelovima Drinske banovine) eksploatirala godišnje oko 1,000.000 m³ hrastova, jasenova, javorova i grabova drveta za proizvodnju u svojim pogonima. Prije gospodarske krize ona je podmirivala svoje potrebe za sirovinama iz raznovrsnih šuma: privatnih, vlastelinskih, državnih, šuma zemljišnih zajednica i imovnih općina. U vrijeme krize pojavio se u toj grupi drvne industrije problem opskrbe pilanskim sirovinama, jer su znatne količine privatne i vlastelinske šume bile posječene nakon rata, kako zbog povećane potražnje za sirovinama, tako i zbog bojazni da će biti oduzete. Državne šume, zrele za sječu, bile su također u velikoj mjeri podvrgnute eksploataciji. Ova drvena industrija bila je u vrijeme ekonomske krize zbog takve situacije nužno orijentirana na eksploataciju šuma zemljišnih zajednica, imovnih općina i općina, a one su se uglavnom prodavale putem licitacije. Opskrba sirovinama tim putem povećavala je proizvodne troškove, a i pored toga je stvarala znatne teškoće, jer su licitacije bile raspisivane u nezgodno vrijeme (od ožujka do kolovoza). Ona je kupovala drvo i iz udaljenijih šuma, u pomanjkanju sirovina, da bi bar donekle osigurala proizvodnju, pa su na taj način bili povišeni njezini proizvodni troškovi. Na licitacijama su, osim toga, dizali cijenu drvetu trgovci šumskim proizvodima i velika drvena industrija. Također nije bila jednaka šumska taksa, pa je ovisilo o šumoposjedniku kolika će ona biti, a kretala se od 3 do 9⁰%.¹¹²

U drvnoj industriji Hrvatske bila su najbrojnija manja poduzeća, a ona su se uglavnom nalazila u rukama domaćeg kapitala. U ovoj skupini srećemo najviše šumsko-pilansku industriju. Velik broj malih pilana, kao što smo već spomenuli, ne može se ubrojiti u industrijska poduzeća, već u zanatske radnje. Međutim, u bivšoj Jugoslaviji nije bilo potpuno raščišćeno što se ima smatrati industrijom, pa tako i industrijskom pilanom. Na osnovi člana 32. Zakona o radnjama bio je pojam industrije vrlo neodređen, pa je ovisilo više o volji vlasnika nego o objektivnim okolnostima hoće li njegovo postrojenje biti uvedeno u registar industrije ili zanatskih radnji. Postojale su znatne teškoće u pogledu razgraničenja industrije i zanatskih radnji, jer su prijelazi bili često posve neprimjetni. Upravne vlasti nisu imale posebne kriterije za to razgraničenje, a ni komore nisu vodile osobito kontrolu nad klasifikacijom radnji.

Radi potpunijeg uočavanja tadašnjeg stanja i zbog toga što je ova posljednja skupina bila uglavnom suočena sa sličnim problemima, tretirat ćemo pored industrijskih i zanatska poduzeća u rukama domaćeg kapitala kao

---

¹¹² *Obzor*, 16. III 1931.

cjelinu. Razlog da se ova mala drvena industrija obuhvati kao cjelina opravdava se i privrednom važnosti koju je ona imala u nekim područjima Hrvatske (Gorski kotar, Lika). U privrednom životu Gorskog kotara za uzimala je drvena industrija važno mjesto. Ekonomska struktura toga kraja stvarala je, zahvaljujući geografskom položaju i ostalim prirodnim uvjetima (bogatstvo šumom) preduvjete za razvoj drvne industrije. Gorski kotar imao je 1322 km² površine i oko 47.000 stanovnika, a pod šumom se nalazilo 56% cjelokupne površine. Prije agrarne reforme imala su tamo petorica veleposjednika 40% čitavog poljoprivrednog zemljišta i 71% šuma.¹¹³ Drvena industrija toga kraja bilježila je polet u svom razvoju sve do gospodarske krize. On se najvidnije očitovao upravo u podizanju novih pilana, pa se njihov broj povećao na 80.¹¹⁴ Ukupna godišnja proizvodnja pilana s područja Gorskog kotara i Like iznosila je oko 500.000 m³ tehničkog drveta ili oko 250.000 m³ u prerađenom obliku. Prodajom te proizvodnje ostvareno je oko 73 milijuna tadašnjih dinara. Na području Gorskog kotara i Like bilo je tada oko 130 pilana, i to 15 na električni pogon, 25 na parni pogon, a ostale su izravno iskorištavale snagu vode (vodenice). Drvena industrija omogućila je zaposlenje stanovništvu tih pasivnih krajeva. U šumsko-pilanskoj industriji Gorskog kotara i Like bilo je zaposleno više od 10.000 radnika. Rad u šumi i na pilanama bio je glavni izvor dopunskih prihoda stanovništva. Mogućnost zaposlenja izvan poljoprivrede djelovala je na promjenu profesionalne strukture tamošnjeg stanovništva, koje je napuštalo rad u poljoprivredi i preorijetnilo se na rad u šumsko-pilanskoj industriji. Oni su radili u šumama, pilanama ili kao prijevoznici (kirijaši).¹¹⁵ Izvozu je bilo namijenjeno, od ukupne godišnje proizvodnje tih pilana, oko 200.000 m³ čamove građe (jelovina, borovina i smrekovina). Glavni izvozni proizvodi drvne industrije toga kraja bili su: piljena čamova građa, tesana građa, rezana bukova parena i neparena građa i bukova ambalaža za pakiranje naranča. Ogrjevno drvo proizvodilo se samo u manjim količinama, zbog nepostojanja dobrih i jeftinih šumskih prometnica. Proizvodnja ogrjevnog drveta bila je raširenija u Senju, Sv. Jurju i Novom. Iz tih mjesta izvozilo se u Italiju godišnje oko 2.000 vagona ogrjevnog drveta. Proizvodi šumsko-pilanske industrije Gorskog kotara i Like bili su izvoženi uglavnom na tržišta Italije i Španjolske preko Sušaka ili Sv. Jurja, znatno rjeđe preko Rijeke i Šibenika.¹¹⁶ Drvena industrija tih krajeva dospjela je u tešku situaciju zbog nedostatka pilanskih sirovina, jer je u Hrvatskoj eksploatacija većina šuma bila dana, na osnovi dugoročnih ugovora, velikoj industriji. Osim toga, bila je onemogućena i opskrba s velikih imanja (Thurn-Taxis), zbog sporosti u provedbi agrarne reforme.

U razdoblju povoljne konjunktore, nakon prvog svjetskog rata, bio je osnovan niz novih pilana. One su u vrijeme krize trošile pilanske sirovine, pa su ove postale nedovoljne za podmirenje proizvodnog kapaciteta tamošnje drvne industrije. Eksploatacija šuma Thurn-Taxisa bila je

¹¹³ *Ekonomist*, juni 1939. god. V, br. 6, 262—263.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Isto; *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933.

¹¹⁶ Isto.

ograničena zbog spora s državom, pa na licitaciju nije bilo iznošeno drvo već dozrelo za sječu iz dijelova toga vlastelinstva izlučenih agrarnom reformom koji su bili dani zemljišnim zajednicama.¹¹⁷

Agrarnom reformom izlučeno je iz vlastelinstva Thurn-Taxis 15.000 jutara šume. Njezina redovna eksploatacija bila je onemogućena zbog spora s državom. Najviše je bila pogođena upravo ona šumsko-pilanska industrija koja je prije provedbe agrarne reforme bila uglavnom orijentirana na eksploataciju šuma toga vlastelinstva, a samo se manjim dijelom opskrbljivala drvom iz šuma zemljišnih zajednica. To osobito vrijedi za 20 pilana iz Lokava, Crnog Luga, Delnica, Skrada, Kupjaka i Broda na Kupi, koje su ostale bez pilanskih sirovina. Ona drvena industrija toga kraja koja se prije pretežnim dijelom opskrbljivala iz državnih šuma, a samo ponešto i iz šuma zemljišnih zajednica, bila je ipak u povoljnijem položaju unatoč postojanju slabih šumskih prometnica u tim šumama.¹¹⁸

Slična situacija u pogledu pilanskih sirovina bila je i na području Like. Eksploatacija tamošnjih šuma bila je na osnovi dugoročnog ugovora dana dioničkom društvu »Velebit«. Međutim, to društvo nije pristalo na reviziju dugoročnog ugovora, pa je ušlo u spor s državom. No istodobno dok se s rješavanjem toga spora odugovlačilo, jedva je vegetiralo 50 malih pilana toga područja. U nedostatku povoljnih pilanskih sirovina koristile su se onima lošije kvalitete (mušičava i bolesna stabla) da bi bar donekle uposlile svoje proizvodne kapacitete.¹¹⁹

U takvoj situaciji bila su najteže pogođena veća poduzeća čiji je proizvodni kapacitet iznosio više od 6.000 m³, a bio ih je prilično velik broj.

Velika industrija ostavljala je za sobom često neeksploatirane velike šumske komplekse. Vezama i zloupotrebama domogla se upravo onih šumskih kompleksa iz kojih se opskrbljivala sirovinama manja industrija, koja je imala tamo često već izgrađene prometnice, a ponekad je već započela i eksploataciju. Na taj je način manja industrija ostala bez sirovina. Krupna poduzeća dolazila su na licitacije, pored prekupaca i stranaca, pa su i tamo dizala cijenu drvetu, što je isto otežavalo opskrbu ove manje industrije. Na licitacijama su postizavane vrlo visoke cijene za pilanske sirovine, pa one nisu bile adekvatne cijenama po kojima su se prodavali gotovi proizvodi. Često je velika industrija drvo kupljeno na licitacijama izvozila neprerađeno u inozemstvo.¹²⁰ Drvena industrija u rukama domaćeg kapitala, naročito ona manja, nije mogla iskoristiti situaciju kada je konjunktura na tržištu drvetom bila povoljna, a jedan od glavnih razloga bila je i tadašnja šumskoindustrijska politika. Ona je velikoj drvenoj industriji omogućavala pljačkanje i iskorištavanje našeg šumskog fonda. Na osnovi dugoročnih ugovora i drugih povlastica ona je eksploatirala šume, dok je manja industrija istovremeno morala reducirati poslovanje, obustavljati djelomično ili potpuno rad, snižavati radničke nadnice i otpuštati radnike.

¹¹⁷ *Jugoslavenski Lloyd*, 24. XI 1929; 26. XI 1929.

¹¹⁸ *Jugoslavenski Lloyd*, 26. XI 1929.

¹¹⁹ *Jugoslavenski Lloyd*, 24. XI 1929.

¹²⁰ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 13; *Jugoslavenski Lloyd*, 27. IV 1929; 5. IX 1929; 24. XI 1929; 27. XI 1929; *Privredni pregled*, 24. II 1929.

Na osnovi izloženoga možemo s pravom reći da cjelokupnoj drvnoj industriji u Hrvatskoj nisu bile dane jednake mogućnosti za razvoj. Očividni dokaz za to bilo je postojanje dugoročnih ugovora, na osnovi kojih su velika poduzeća imala niz godina unaprijed osigurane pilanske sirovine. Strani kapital plaćao je, osim toga, manje šumske takse i druge obveze prema državi, a bio je povlašten i pri nabavi prijevoznih sredstava. Potpuno je razumljivo da su poduzeća u rukama stranog kapitala iskoristila dane prednosti, u uvjetima kada se šumskoindustrijska politika bivše Jugoslavije rukovodila samo profitom. Taj je kapital imao vodeću ulogu u drvnoj industriji Hrvatske, pa je u uvjetima takvog gospodarenja bio znatno oštećen njezin šumski fond. U šumskim aferama bio je utvrđen niz zloupotreba stranog kapitala. Politika države prema drvnoj industriji očitovala se, u bivšoj Jugoslaviji, u njezinu pasivnom gledanju na dvostruku eksploataciju, kako šumskog fonda tako i radne snage naših ljudi, uz istodobno sudjelovanje u njoj vlade i države, te bogaćenja pojedinaca, koji su služili interesima stranog kapitala. Toj politici nije bilo istodobno u interesu »plansko rukovođenje« njezinim razvojem i unapređenje i interes radništva.¹²¹ Tako je pored drugih razloga nedostatak pilanskih sirovina nepovoljno djelovao na razvoj srednje i male drvne industrije u rukama domaćeg kapitala. U vrijeme dok je u svijetu postojala konjunktura, bila je ta grupa industrije u Hrvatskoj prisiljena da u nizu poduzeća snizi nadnice, smanji proizvodnju, obustavi rad, otpušta radnike, što je sve djelovalo na povećanje nezaposlenosti.

Prema tome, dok je gospodarska kriza zahvatila cijelu drvnu industriju tek 1930. god. zbog otežanog plasmana proizvoda na međunarodnom i unutrašnjem tržištu i sniženja cijena, manja poduzeća bila su u teškoj situaciji zbog nedostatka sirovina i u vrijeme dok je za tu privrednu granu u svijetu postojala povoljna konjunktura.

Na poticaj šumsko-pilanske industrije Gorskog kotara, Like i Hrvatskog primorja osnovan je u lipnju 1928. godine, na Sušaku, Savez producenata drva Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, da bi se našao neki izlaz iz tako stvorene situacije.

U Beogradu je u svibnju 1929. god. održan kongres pilana u rukama domaćeg kapitala iz cijele zemlje. Sazvan je s ciljem da se mjerodavnim faktorima prikaže situacija u kojoj se našla ova grupa drvne industrije.¹²²

Na tom kongresu bio je postavljen i temelj Savezu domaće šumske industrije Kraljevine Jugoslavije u koji ulaze kao članovi: Udruženje domaće šumske industrije za Hrvatsku, Slavoniju i Sloveniju, Udruženje malih pilana za Bosnu i Hercegovinu, Udruženje srbijanskih pilana za bivšu Srbiju i Vojvodinu. Taj je savez imao više od 1.000 članova.¹²³

Osim stvaranja zajedničkog Udruženja malih pilana za cijelu zemlju ubrzali su stavovi iznijeti na tom kongresu i donošenje Zakona o zaštiti

¹²¹ M. Mirković, n. dj., 384—386.

¹²² J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 12—13; *Jugoslavenski Lloyd*, 24. XI 1929; 26. XI 1929.

¹²³ *Jugoslavenski Lloyd*, 26. XI 1929.

domaće drvene industrije.¹²⁴ Ono je bilo uvjetovano privrednom situacijom u kojoj se našla ova grupa drvene industrije.

Zakon je bio donesen 31. V 1929. god. na osnovi ovlaštenja čl. 277. i 294. finansijskog zakona i predstavljao je u stvari s nekim izmjenama samo proširenje teritorijalne važnosti pravilnika o malim pilanama, koji je već postojao za teritorij Bosne i Hercegovine.

Prije donošenja toga zakona bilo je regulirano pitanje opskrbe sirovinama ove grupe drvene industrije raznim naredbama i uredbama, ali ne na isti način u cijeloj zemlji, pa se upravo zakonom nastojala izvršiti unifikacija.¹²⁵

Proizvodni kapaciteti ove grupe šumsko-pilanske industrije bili su mnogo veći nego osigurane sirovine (npr. tim pilanama u Bosni i Hercegovini bilo je osigurano na taj način samo 21,95% registriranih potreba. 1929/30. god. u Srbiji je za potrebe tih pilana bilo rezervirano samo 29%, a za veliku drvenu industriju 65% cjelokupnog godišnjeg etata državnih šuma).¹²⁶

Na osnovi Zakona o zaštiti domaće drvene industrije ova je grupa mogla pokrivati svoje potrebe za sirovinama iz državnih šuma bez licitacije ako je ispunjavala slijedeće uvjete: da su joj vlasnici bili državljani Kraljevine Jugoslavije, da je radila samo s domaćim kapitalom, da je bila osnovana prije 1. I 1929. god. i da godišnji kapacitet poduzeća nije prelazio 14.000 m³ drveta.

Odredbama ovoga zakona mogla se samo izuzetno koristiti i ona drvena industrija koje je godišnji proizvodni kapacitet prelazio doduše 14.000 m³ tehničkog drveta, ali to samo onda ako nije na drugi način osigurala sirovine.

Zakon o zaštiti domaće drvene industrije bio je sporo i nedosljedno proveden u život. On se počeo primjenjivati tek potkraj 1930. god. Pravilnik za njegovo provođenje bio je donesen u rujnu 1929. god., a rok za primjenu bio je utvrđen tek za kraj 1931. god. On je, pored toga, bio pun kontradikcija, a doživio je nakon donošenja niz nadopuna. Pilanske sirovine rezervirane na osnovi njega nisu bile dovoljne za pokriće proizvodnih potreba male drvene industrije (npr. proizvodni kapacitet pilana u Lici iznosio je 168.000 m³, a na osnovi toga zakona bilo im je rezervirano samo 60.000 m³).¹²⁷

Situacija u kojoj se našla ova grupa drvene industrije pospješila je njezino organiziranje. Prije osnovan Savez producenata Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja prerastao je u lipnju 1929. god. u Udruženje domaće šumske industrije za Hrvatsku, Slavoniju i Sloveniju. Dakle, ono je okupilo drvenu industriju s područja Hrvatske i jednog dijela Slovenije. Na području Slovenije bila je organizirana u tom Udruženju upravo ona drvena industrija koja se smjestila u okolici Bleda prema Koruškoj i na području Gorjanaca, gdje su postojale državne šume.¹²⁸

¹²⁴ *Jugoslavenski Lloyd*, 25. V 1929; 26. XI 1929; *Privredni pregled*, 26. V 1929; *Službene novine*, 31. V 1929.

¹²⁵ *Jugoslavenski Lloyd*, 10. IV 1929; 23. V 1929.

¹²⁶ *Jugoslavenski Lloyd*, 10. IV 1929.

¹²⁷ *Drvočrtač*, 10. II 1931; 10. IV 1931; 10. VI 1932; 20. XI 1930; *Jugoslavenski Lloyd*, 25. V 1929; 26. XI 1929; 12. II 1931; *Narodna šuma*, 8. III 1930; *Službene novine*, 31. V 1929.

¹²⁸ J. Lakatoš, n. dj., gl. V, 1—13; *Jugoslavenski Lloyd*, 24. XI 1929; 26. XI 1929.

Sjedište Udruženja bilo je na Sušaku. Industrija učlanjena u njemu posjedovala je 104 jarma i 120 venecijanera, a njezin godišnji proizvodni kapacitet iznosio je oko 900.000—1.000.000 m³ tehničkog drveta. Investirani kapital cijenio se na oko 6 milijuna tadašnjih dinara, a prosječno je zapošljavala oko 3.000 stalnih radnika u pilanama i preko 20.000 radnika na šumskim radovima i prijevozu.

Pored manjih poduzeća u Udruženju je bilo i četrdesetak industrijskih pilana. Godišnja proizvodnja tih pilana prelazila je 10.000 m³, a kod nekih je dosegala čak 40.000 m³.¹²⁹

Zbog niza neriješenih pitanja u vrijeme kada je na svjetskom i unutrašnjem tržištu bila povoljna konjunktura, a i zbog sporova države s društvom »Velebit« i vlastelinstvom Thurn-Taxis, uz odugovlačenje i nedosljednu primjenu Zakona o zaštiti domaće drvne industrije, morala je ona reducirati ili obustaviti poslovanje, što je dakako povećalo nezaposlenost.

Egzistencija stanovništva pasivnih krajeva Hrvatske (Gorski kotar i Lika) bila je vezana uz rad u šumsko-pilanskoj industriji pa je zbog redukcije poslovanja i obustava rada u nizu tamošnjih pilana došlo do sniženja nadnica, otpuštanja radnika i povećanja ekonomske emigracije.

Manje pilane na području Slavonije bile su također bez pilanskih sirovina, jer je eksploatacija tamošnjih šuma bila na osnovi dugoročnih ugovora dana velikoj drvnoj industriji. Situacija tih pilana nije se izmijenila ni nakon donošenja Zakona o zaštiti domaće drvne industrije, jer se on nije odnosio na hrastovu šumu, a u bukovim šumama postojale su minimalne mogućnosti za rezervaciju.

Da bi se dobila barem približna slika o situaciji u kojoj se nalazila ta grupa drvne industrije, napominjemo da je zbog nedostatka sirovina bilo smanjeno poslovanje gotovo svih članica Udruženja domaće šumske industrije za Hrvatsku, Slavoniju i Sloveniju.¹³⁰

Na osnovi iznesenoga možemo s pravom reći da je situacija u kojoj se našla drvena industrija u rukama domaćeg kapitala prije gospodarske krize svakako nepovoljno djelovala kasnije, u vrijeme krize, na njezin položaj. Cijela drvena industrija s područja Hrvatske nije dakle ušla u krizu uz iste uvjete, pa je ona veća koristeći se povoljnom konjunkturuom prijašnjih godina i svim povlasticama koje su joj bile dane, lakše podnosila teret krize nego ona u rukama domaćeg kapitala, koja ju je dočekala znatno oslabljena.

Drvena industrija Hrvatske naišla je već vrlo rano na teškoće pri realizaciji svoje proizvodnje, kako zbog nestabilnosti valuta zemalja u koje je bio orijentiran njezin izvoz, tako i zbog pojačane konkurencije ostalih zemalja izvoznica.

Zbog takvih okolnosti na međunarodnom tržištu i djelovanjem unutrašnjih faktora uvučena je 1924/26. god. u krizu. Pored spomenutih vanjskih činilaca na krizu drvne industrije djelovali su i unutrašnji činioci, a među njima u prvom redu treba spomenuti deflacijsku, kreditnu, tarifnu i fiskalnu politiku države uz niz neriješenih pitanja o kojima je ovisio njezin razvoj. To je sve

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 26. XI 1929; 12. VII 1930; *Narodna šuma*, 22. XI 1930.

djelovalo na smanjenje njezine konkurentne sposobnosti i pospješilo je uvlačenje u krizu.

Od početka 1923. god. započelo je jačanje vrijednosti dinara, pa je u lipnju 1925. god. postignuta njegova faktična stabilizacija te se on održao do zakonske stabilizacije 1931. god. na visini 9,13 šv. franaka za 100 dinara. Međutim, ta faktična stabilizacija teško je pogodila područje Hrvatske, jer je ovdje bilo jače razvijeno novčarstvo. Na njezinu su se području zato mnogo jače osjećale sve valutne i novčane promjene. One su se osobito osjetile na području izvozne trgovine s toga područja, i to posebice kod poljoprivrednih proizvoda i proizvoda drvne industrije, pa su njihove cijene počele naglo padati. U to se vrijeme u teškoj situaciji našlo niz poduzeća, koja su bila osnovana nakon prvog svjetskog rata, a naročito ona koja su sredstva za izgradnju i rekonstrukciju nabavila putem kredita.¹³¹

Opadanje izvoza i sniženje cijena djelovalo je na stvaranje i povećanje zaliha, te smanjenje proizvodnje drvne industrije, a to je opet utjecalo na opadanje državnih prihoda i negativno se odrazilo na stanje platne bilance. Ovakvo stanje izazvalo je zabrinutost u krugovima drvne industrije, pa se raspravljalo o njezinoj situaciji putem štampe, u savezima, komorama i drugim profesionalnim udruženjima. Da bi bar donekle poboljšala situaciju u toj privrednoj grani, država je, nakon kongresa privrednih komora 1926. god. u Beogradu, prišla reviziji dugoročnih šumskih ugovora, sniženju tarifa u željezničkom prometu i ukidanju izvoznih carina na drvo.

Oživljavanje privredne djelatnosti u drвноj industriji bilo je, pored spomenutih mjera države, uglavnom rezultat povoljne konjunktura na svjetskom tržištu. Zbog povećane potražnje proizvoda jugoslavenske drvne industrije u evropskim i južnoameričkim zemljama izvoz drveta je porastao, pa je 1927. god. nastupilo kratkotrajno razdoblje povoljne konjunktura.¹³²

Drvna industrija u bivšoj Jugoslaviji bila je pored poljoprivrede i stočarstva važna privredna grana, što je naročito dolazilo do izražaja u cjelokupnom izvozu s toga područja.

Kao što smo već napomenuli, ne postoje točni i iscrpni podaci o opsegu i vrijednosti izvoza drvnih proizvoda s područja Hrvatske, jer je ona bila samo dio jedinstvenog jugoslavenskog teritorija s koga se kretao izvoz. Opseg i vrijednost trgovačkog prometa, kako u unutrašnjoj tako i u vanjskoj trgovini drvnim proizvodima na današnjem području Hrvatske ovisio je o osnovnim uvjetima privrednog razvoja, a posebice o kupovnoj snazi širokih slojeva stanovništva, javnim radovima i investicijama, o izvoznim mogućnostima s obzirom na raspoložive količine tih proizvoda i cijenama na međunarodnom potrošačkom tržištu kao i o postojanju trgovinsko-političkih, carinskih, devizno-valutnih, kreditnih i transportno-tarifnih olakšica ili poteškoća.

Područje Hrvatske sudjelovalo je tada s relativno visokim postotkom u ukupnom jugoslavenskom izvozu drvnih proizvoda. Ono je nastupalo na mnogim vanjskim tržištima kao naročito jak izvoznik nekih drvnih proizvoda.

Da bismo, međutim, mogli bar približno utvrditi udio područja Hrvatske u tadašnjem jugoslavenskom izvozu proizvoda drvne industrije, poslužit ćemo

¹³¹ *Privreda* br. 3, mart 1933; *Privredni pregled* 1. V 1932; 24. I 1935.

¹³² *Privreda*, br. 3, mart 1933; br. 4, april 1933.

se jednom procjenom iz 1932. god. Prema njoj je na područje Savske banovine (sjeverne Hrvatske) otpadalo preko 500,000.000 tadašnjih dinara od ukupne vrijednosti izvoza proizvoda drvene industrije.¹³³ Međutim, do približne slike o udjelu toga područja u ukupnom jugoslavenskom izvozu proizvoda drvene industrije u promatranom razdoblju možemo doći ako pratimo izvoz preko sušačke luke. Prosječan godišnji izvoz drveta kroz tu luku kretao se od 800.000 do 1,000.000 m³, a treba napomenuti da je na tu luku uglavnom gravitirala drvena industrija s područja Hrvatske. U cjelokupnom izvozu drveta preko sušačke luke sudjelovalo je sa 2/3 tvrdo drvo.¹³⁴

Za područje Hrvatske i njezinu privredu uopće bio je izvoz proizvoda drvene industrije faktor od prvorazredne važnosti, pored izvoza poljoprivrednih i stočarskih proizvoda, naročito zbog njezina bogatstva drvetom i izričito razvijene drvene industrije.

U daljnjim izlaganjima morat ćemo se zato, zbog nedostatka podataka o izvozu drvnih proizvoda s područja Hrvatske, zadovoljiti time što ćemo za kretanje vanjske trgovine drvnim proizvodima iznijeti podatke za cijelu zemlju, da bismo na taj način brojčano prikazali konjunkturu i pad konjunkturu i cijena drvnim proizvodima u vrijeme ekonomske krize.

Kako smo već u početku naglasili, izvoz drvnih proizvoda sudjelovao je s visokim postotkom u ukupnom jugoslavenskom izvozu, što se vidi iz slijedeće tablice:

Ukupan jugoslavenski izvoz i izvoz proizvoda drvene industrije kretao se od 1920. do 1929. god.¹³⁵

Godina	Ukupan izvoz		Izvoz proizvoda drvene industrije			
	tona	vrijednost u 000 d	tona-m ³	komada	vrijednost u 000 d	% od ukupnog izvoza
1920.	915.186	1,320.606	224.341 378.619 m ³ 379.288		320,924	24,3
1921.	1,583.658	2,460.737	37.254 m ³ 779.863		197,525	8,02
1922.	2,213.881	3,691,166	14.297 m ³		635,953	17,23
1923.	3,025.914	8,048,843	1,303.636		1,612.958	20,00
1924.	3,915.700	9 538,774	1,618.545	1.025.199	1,943.738	20,8
1925.	4,398.466	8,904.539	1,421.096	1,380.230	1,416.933	15,1
1926.	4,881.713	7,818.180	1,559.252	2,195.699	1,089.583	13,9
1927.	4,251.459	6,400.153	1,784.956	3,374.906	1,282.118	20,0
1928.	4,526.762	6,444.700	2,159.817	2,850.476	1,642.456	25,5
1929.	5,329.866	7,921.708	2,142.738	3,428.183	1,858.826	23,4

¹³³ *Jugoslavenski Lloyd*, 4. XII 1932.

¹³⁴ *Jugoslavenski Lloyd*, 27. VII 1929.

¹³⁵ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 5; *Drvotržac*, 1. V 1934. — Statistički godišnjak Kr. Jugoslavije 1933, Beograd 1935, 200—201, 204—205; Narodna privreda u 1932.

U ukupnom izvozu s područja Jugoslavije kretao se postotni udio izvoza drvene industrije do ekonomske krize sa oko 25% po vrijednosti. Činjenica da je ona sudjelovala tako visokim udjelom u ukupnom izvozu može se pripisati bogatstvu šumom i razvijenoj drvenoj industriji, osobito onoj za proizvodnju sirovina i polufabrikata. U strukturi izvoza proizvoda drvene industrije općenito se mogu razlikovati pojedine grupe proizvoda, i to: građevno drvo, tehničko drvo, željeznički pragovi, ogrjevno drvo i predmeti od drveta. Zato je potrebno analizirati strukturu izvoza drvene industrije po pojedinim grupama proizvoda, da bi se utvrdio njihov udio u cjelokupnom izvozu. Izvoz drveta za građu:¹³⁶

Godina	Količina	Vrijednost u mil. d
1920.	362.349	310
1921.	326.642	170
1922.	588.284	520
1923.	844.597	1,286
1924.	1,046.292	1,620
1925.	1,051.225	1,118
1926.	1,086.314	802
1927.	1,150.071	885
1928.	1,469.749	1,183
1929.	1,399.164	1,398

Kao što se vidi iz podataka, izvoz građevnog drveta bio je najviše zastupljen u ukupnom izvozu proizvoda drvene industrije. Na njega je otpadalo 70—75% cjelokupne vrijednosti izvoza drvnih proizvoda. Iz ovih podataka proizlazi da se izvoz građevnog drveta povećao, kako po količini tako i po postignutoj vrijednosti. U ukupnom izvozu građevnog drveta sudjelovalo je sa oko 55% drvo četinjara, a preostalo je otpadalo na lisnato drveće. Na Italiju je otpadao najveći udio, i to preko 80% cjelokupnog jugoslavenskog izvoza građevnog drveta. Međutim, ona nije trošila cjelokupnu uvezenu količinu za vlastite potrebe, već je obavljala posredničku ulogu i plasirala drvo uvezeno iz Jugoslavije najčešće u Španjolsku, Francusku i sjevernoafričke zemlje.¹³⁷

godini — Izvještaj guvernera Narodne banke podnet Upravnom odboru na osnovu čl. 33 bančinih statuta, Narodna banka Kr. Jugoslavije — Odjeljenje za ekonomska izučavanja, Beograd 1933, 48 (dalje: Narodna privreda). U tekstu pod proizvodima drvene industrije razumijevamo one proizvode koji su bili obuhvaćeni tadašnjom carinskom tarifom od br. 91 do 102. Strukturu proizvoda drvene industrije prema spomenutoj tarifi sačinjavalo je šest grupa glavnih izvoznih proizvoda, i to: građevno drvo, ogrjevno drvo, tehničko drvo, željeznički pragovi, izrađevine od drveta i drveni ugljen, a njome nisu bili obuhvaćeni proizvodi kemijske prerade drveta i šibice. Prema tome, globalni podaci o izvozu proizvoda drvene industrije iz područja Jugoslavije odnose se na šest spomenutih grupa glavnih drvnih izvoznih proizvoda.

¹³⁶ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 6; *Drvotržac*, 1. V 1934.

¹³⁷ Isto.

Ogrjevno drvo nalazilo se prema postotnom udjelu u izvozu po količini odmah iza građevnog drveta. Ono se izvozilo uglavnom u Italiju (oko 60—66%) i Mađarsku (oko 33%), a preostali dio u druge zemlje.

Opseg uvoza Mađarske povećavao se stalno od 1926. god. do gospodarske krize. On je porastao od 108.276 tona u 1926. god. na 236.346 tona u 1929. god. Od ostalih evropskih zemalja možemo još kao uvoznike spomenuti Grčku i Švicarsku.¹³⁸

Izvoz ogrjevnog drveta od 1920. god. stalno raste količinski, a u godinama koje su prethodile krizi i po vrijednosti. On je povećan od 10.296 tona 1920. god. na 656.440 tona u 1929. god., a u promatranom razdoblju porasla je vrijednost izvoza od 1,1 na 143 mil. dinara.¹³⁹

Izvoz željezničkih pragova iz Jugoslavije započeo je tek 1922. god. Prvo su bili izvoženi samo bukovi pragovi, a tek nakon podmirenja potreba jugoslavenskih željeznica i ukidanja izvozne carine i hrastovi pragovi. Cjelokupan izvoz željezničkih pragova bilježio je u godinama nakon prvog svjetskog rata pa do ekonomske krize porast, kako po količini tako i po postignutoj vrijednosti. Vrijednost toga izvoza porasla je od 22 mil. u 1922. god. na 177 mil. dinara u 1929. god.¹⁴⁰ No, zbog smanjenja potrošnje pao je izvoz bukovih pragova od 1.443.838 komada u 1927. god. na 531.049 komada u 1929. god., a istodobno je porastao izvoz hrastovih pragova, u vezi s povećanom potražnjom i većom proizvodnjom zbog sušenja slavonskih hrastovih šuma.¹⁴¹

Izrađevine od drveta bilježile su također porast izvoza, kako po izvezenim količinama tako i po postignutoj vrijednosti. On je porastao od 10.427 tona 1920. god. na 57.271 tonu u 1929. god., a vrijednost izvoza porasla je u istom razdoblju od 11,1 mil. na 118,7 mil. dinara.¹⁴² Napominjemo da je velik udio u cjelokupnom izvozu upravo tih proizvoda otpadao na područje Hrvatske, koje je imalo razvijenu industriju za tu vrstu proizvodnje.

Uvoz izrađevina od drveta bio je smanjen s razvojem te vrste drvne industrije u samoj zemlji. No, on je još ipak bio relativno visok prema njihovom izvozu.¹⁴³

Prema iznesenim podacima vidimo da su sirovine i polufabrikati zauzimali glavno mjesto u strukturi izvoza jugoslavenske drvne industrije, dok su se samo u manjoj mjeri izvozili finalni proizvodi. No, unatoč postojanju svih preduvjeta u zemlji, bili su oni uvoženi iz inozemstva.

U jugoslavenskom izvozu sudjelovali su parketi i furniri, koji su se velikim dijelom proizvodili na području Hrvatske. Dok je izvoz parketa

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 6; Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 385; *Drvotržac*, 1. V 1934.

¹⁴⁰ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 7; *Drvotržac*, 1. V 1934.

¹⁴¹ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 7; Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 383.

¹⁴² Isto; *Drvotržac*, 1. V 1934; Izvoz izrađevina od drveta obuhvaćao je prema svojoj strukturi različite artikle, kao npr. razne vrste furnira, parkete, namještaj, drvenu ambalažu, hrastove duge, potpetice za obuću, kalupe za obuću, vješalice, duge za burad i drugo.

¹⁴³ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 7; *Drvotržac*, 1. V 1934.

bilježio porast, u godinama koje su prethodile krizi, kako po količini tako i po postignutoj vrijednosti, to nije bio slučaj s izvozom furnira, koji je bilježio pad.¹⁴⁴

Razmjerno velik udio u cjelokupnom izvozu drvnih proizvoda imalo je tehničko drvo. Nakon prvog svjetskog rata, pa sve do gospodarske krize rastao je izvoz te vrste drveta, što je upućivalo na povećanu eksploataciju prirodnog bogatstva u zemlji. S obzirom na povoljan prometni položaj i blizinu tržišta s velikom potrošačkom sposobnošću, stalno je rastao, u uvjetima povoljne konjunktura, izvoz tog u stvari neprerađenog drveta. Izvozile su se uglavnom slijedeće vrste tehničkog drveta: hrast, bukva i neke specijalne vrste plemenitog drveta (šljiva, orah, jasen, javor itd.), koje je u inozemstvu upotrebljavano za finalnu proizvodnju.¹⁴⁵

Izvoz je bio orijentiran u 44 zemlje. Glavne zemlje uvoznice proizvoda jugoslavenske drvene industrije bile su: Italija, Mađarska, Grčka, Francuska, Engleska, a ostale su se pojavljivale samo kao kupci manjih količina. U 1929. god. postojala je vrlo povoljna konjunktura za plasman drvnih proizvoda. Jugoslavenski izvoz drveta iznosio je te godine 2,141.738 tona i 3,428.183 komada, a njegova vrijednost bila je 1.858,826.300 dinara, pa on idućih godina više nije postignut. Tako povoljna konjunktura za izvoz jugoslavenskog drveta postojala je do sredine 1929. god. Cijene drveta bilježile su stalni porast u odnosu na prijašnje godine. Vrijednost izvoza građevnog drveta bila je povećana u 1929. god. za 10%, dok je on istodobno bilježio pad po količini. Relativno visoke i stabilne cijene i povećana potražnja postojala je kod mekane rezane građe, za razliku od prijašnjih godina.

Drvena industrija u Hrvatskoj radila je u 1929. god. punim kapacitetom. Neka poduzeća su jedva stizala pravodobno izvršavati preuzete ugovorne obveze. Pretežan dio jugoslavenskog drveta bio je te godine izvezen pored Italije i u zemlje oko Sredozemnog mora te u Južnu Ameriku. Kao što smo već spomenuli, postojala je povoljna konjunktura za izvoz parketa, ali su cijene bile neujednačene zbog konkurencije na unutrašnjem i međunarodnom tržištu. Cijena hrastovim parketima srednje kvalitete kretala se oko 70—80 dinara po m², dok je za one bolje kvalitete postizavana i mnogo viša cijena.

Na međunarodnom tržištu, a naročito na engleskom, pala je cijena bukovom drvetu zbog opadanja njegove potrošnje i sovjetske konkurencije. Ovakvo stanje na međunarodnom tržištu odrazilo se i na izvoz bukovih parketa s područja Hrvatske. Cijena tim parketima pala je za 5—10% u odnosu na onu koja je postizavana u 1928. god. Cijena bukovim parketima kretala se tada od 55 do 60 dinara za 1 m².

Postojala je naročito povoljna situacija za izvoz željezničkih pragova. Kao što smo već spomenuli, cjelokupan izvoz željezničkih pragova u 1929. god. iznosio je 3,427.000 komada. U 1929. god. povećan je izvoz hrastovih pragova za 15% u odnosu na prethodnu godinu. Također je iste godine povećan izvoz bukovih i borovih pragova, pa je on u ovih posljednjih bio utrostručen. Zbog jake zime osjetno je porastao izvoz a i cijene svih vrsta ogrjevnog drveta.

¹⁴⁴ *Drvotržac*, 1. V 1934.

¹⁴⁵ J. Lakatoš, n. dj., gl. III, 6.

Cijene bukovom drvetu porasle su za 20—30%, a pored toga je bila povećana i njegova potrošnja na unutrašnjem tržištu.¹⁴⁶

Industrija namještaja imala je također povoljnu konjunkturu 1929. god., i to osobito za namještaj srednje kvalitete, dok je vrlo slab plasman imao onaj bolji i luksuzniji. Ova proizvodnja se na unutrašnjem tržištu sukobljavala s dvostrukom konkurencijom, i to onom zanatstva i mađarske i austrijske drvne industrije. Zanatska konkurencija bila je jaka naročito kod boljeg i luksuznijeg namještaja, pa je ona utjecala na pad cijena u prosjeku za 20%. Unatoč stranoj konkurenciji povećao se te godine izvoz pokućstva od savijenog drveta.

Na unutrašnjem tržištu u to vrijeme pada potražnja namještaja zbog smanjene kupovne sposobnosti seljaštva.¹⁴⁷

Vrlo slabu konjunkturu u 1929. god. imala je proizvodnja bačava. Na unutrašnjem tržištu zbog smanjene potražnje industrije piva i alkohola, jer su i ove nailazile na teškoće u plasmanu svojih proizvoda, a također zbog smanjene potražnje za tim proizvodom na međunarodnom tržištu.¹⁴⁸

No, već u 1929. god. počeli su se nazirati izvjesni znaci smanjenog interesa za te proizvode u nekim zemljama (Engleska, Francuska i Njemačka) i pored postojanja povoljne konjunktura za niz proizvoda jugoslavenske drvne industrije.

III. ANALIZA STANJA I PROMJENE DRVNE INDUSTRIJE HRVATSKE U GODINAMA KRIZE 1930—1934.

1. Pad cijena i izvoza

Proizvodi jugoslavenske drvne industrije nailazili su na svjetskom tržištu na teškoće plasmana, već tamo od 1924. godine, zbog nestabilnosti valuta u zemljama uvoznicama, smanjene potrošnje i povećane konkurencije. Međutim, nakon poratnih trzavica, koje su se naročito očitovale u valutnim oscilacijama inflacijskog razdoblja, prilično nesigurnim trgovinskim i platnim odnosima, koji postižu vrhunac u vrijeme konjunkturane krize u drvnoj industriji 1924—1926. god., došlo je do poleta, koji je potrajao vrlo kratko vrijeme, pa je nakon toga drvena industrija bila ponovno zahvaćena krizom.

Prvi simptomi krize u drvnoj industriji Jugoslavije, a u okviru ove u industriji s područja Hrvatske, počeli su se postepeno očitovati već od sredine 1929. god., ali je ona bila u nju uvučena tek 1930. god. Kao što smo već rekli, teškoće su se pojavile 1929. god., ali se one nisu odmah tako jako izrazile kao kasnije. Drvena industrija je na početku 1930. god. izvršavala ranije preuzete poslove.

¹⁴⁶ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 383—385; *Jugoslovenski Lloyd*, 23. VII 1929.

¹⁴⁷ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 386.

¹⁴⁸ Isto, 384.

Na krizu u drvnoj industriji utjecali su vanjski i unutrašnji faktori. Ovi drugi bili su vezani za negativne posljedice deflacijske, kreditne, transportno-tarifne politike države, uz postojanje niza neriješenih bitnih pitanja za tu industrijsku granu. Uz to su djelovali i vanjski faktori, koji su se nalazili u sistemu vanjskotrgovinske politike kapitalističkih zemalja.

Na svjetskom kapitalističkom tržištu došlo je zbog porasta proizvodnje drveta u kapitalističkim zemljama i SSSR-u, do hiperprodukcije i povećane konkurencije, a to je opet izazvalo opadanje izvoza i pad cijena, što je vidni pokazatelj krize. Pad cijena agrarnim proizvodima u vrijeme krize djelovao je na smanjenje kupovne moći najšire kategorije stanovništva, a to je bilo seljaštvo, pa je bila smanjena potrošnja svih industrijskih proizvoda, a među njima i drvnih, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom tržištu.

Drvena industrija s područja Hrvatske, budući da je bila orijentirana na izvoz, bila je suočena s takvom situacijom i morala je slijediti diktat i izvoziti po cijenama koje su bile formirane ovisno o situaciji na međunarodnom tržištu.

Kriza izražena u naglom padu cijena i smanjenju izvoza, koja je zahvatila drvnu industriju kapitalističkih zemalja, nije pošteđela ni jugoslavensku, pa je ova bila, kao što smo već spomenuli, pomalo uvlačena u nju od 1929. god.

Prema tome, spomenuti vanjski činioci imali su odlučnu ulogu pri uvlačenju drvne industrije u krizu, ali su istodobno pod njihovim utjecajem došli do punog izražaja i svi unutrašnji činioci.

Jugoslavenska drvena industrija kao uostalom i drvne industrije ostalih evropskih zemalja izvoznica, nailazila je sve više na teškoće pri plasmanu svojih proizvoda kako zbog konkurencije SSSR-a tako i zbog međusobne konkurencije. Drvnoj industriji Jugoslavije bile su među evropskim zemljama najveći konkurenti Rumunjska i Austrija, a SSSR je to postao mnogo kasnije, tek u godinama kada je kriza zahvatila privredu kapitalističkih zemalja.

Opadanje izvoza proizvoda jugoslavenske drvne industrije u vrijeme gospodarske krize vidi se iz sljedeće tablice:¹⁴⁹

Godina	Količina u tonama	U komadima	Vrijednost izvoza u mil d.	% od cjelokupnog izvoza
1929.	2.142,738	3.428.183	1.858,8	23,4
1930.	1.660,986	2.756.696	1.474,9	21,7
1931.	1.094,137	2.106.459	879,0	18,3
1932.	804,209	171.257	489,8	16
1933.	936,718	122.685	653,7	19,50
1934.	1.044,779	434.034	755,4	19,47
1935.	986,465	272.019	772,7	19,30

¹⁴⁹ Statistički godišnjak Kr. Jugoslavije 1932, Beograd 1934, 208—209, 212—213; Statistički godišnjak Kr. Jugoslavije 1934—1935, Beograd 1937, 183, 185; *Drvotržac*, 1. IV 1936.

Jugoslavenski izvoz proizvoda drvne industrije sačinjavao je prije ekonomske krize oko 25% cjelokupnog izvoza po količini i oko petine, a u nekim godinama i više, po vrijednosti. Izvoz drveta, iz cijele zemlje, pa tako i onaj s područja Hrvatske, pao je u godinama gospodarske krize kako po kvantiteti tako i po postignutoj vrijednosti.

Vrijednost izvoza proizvoda jugoslavenske drvne industrije pala je u godinama krize na oko trećinu one u najboljim izvoznim godinama, a istodobno je on bio smanjen i po količini.

U vrijeme gospodarske krize pored onih činilaca koji i inače utječu na visinu izvoza drveta, a od kojih je svakako najvažniji opća konjunktura, stabilnost valute, visina željezničke i carinske tarife, u tom su se razdoblju pojavili novi vanjski i unutrašnji faktori, koji su utjecali na razinu vanjske trgovine tim proizvodima. Kao što smo već vidjeli, pod utjecajem ekonomske krize niz je zemalja ograničio slobodnu trgovinu i ona je ustupila mjesto uvođenju različitih ograničenja.

Evropske zemlje uvoznice jugoslavenskog drveta uvele su jedna za drugom sistem kontingentiranja: Mađarska, Francuska, Španjolska, a naposljetku i Italija. Isti je slučaj bio i s Alžirom.

Jugoslavija, kao izvoznica proizvoda drvne industrije, zadržala je i dalje sistem slobodne trgovine.

Početak 1930. god. pojavili su se na međunarodnom drvnom tržištu jasniji znaci krize, pa je te godine bila smanjena potražnja za mekom rezanom građom. Ekonomska kriza u ostalim privrednim granama djelovala je na drvenu industriju. U vrijeme krize bile su gotovo prepolovljene cijene sirovinama, a neke su imale i mnogo veći pad (žitarije, vuna, pamuk, svila, bakar, olovo, cink i druge). Zemlje proizvođači tih sirovina morale su smanjiti potrošnju drveta zbog nastalih poremećaja u vlastitoj privredi. Ovaj razlog smanjenja uvoza postojao je i kod jugoslavenskog drveta, jer su krizom bile pogođene upravo one zemlje u koje je on bio znatnim dijelom orijentiran. Pri tome mislimo na zemlje oko Sredozemnog mora, u kojima je opao uvoz drveta zbog spomenutog, a i raznih drugih razloga, između ostalog zbog nesređenih političkih prilika, trzavica i nereda (Španjolska, Palestina, Egipat i Grčka).

U vrijeme gospodarske krize bio je smanjen jugoslavenski izvoz drveta i u Mađarsku, koja je bila u teškoj situaciji zbog agrarne krize. U razdoblju prije ekonomske krize činio je izvoz proizvoda drvne industrije u Mađarsku 40—42% cjelokupnog jugoslavenskog izvoza u tu zemlju. Ona je bila orijentirana na uvoz drveta iz susjednih zemalja. U njezinu cjelokupnom uvozu drveta sudjelovala je Jugoslavija sa šestinom, Rumunjska i Čehoslovačka s trećinom, a ostatak je bio raspoređen između Austrije i Poljske.¹⁵⁰

Na tržištu sjevernoafričkih zemalja (Alžir, Tunis, Maroko) postojale su znatne zalihe neprodanog drveta, što je utjecalo na smanjenje njegove potražnje.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. III 1931; *Privreda*, 20. VII 1930.

¹⁵¹ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. III 1931.

Na tržištima zemalja Levanta također se smanjio uvoz našeg drveta, pored ostalog i zbog nepostojanja stalnih parobrodarskih linija za te zemlje uz povoljne uvjete, a i zbog jake konkurencije ruskog i rumunjskog drveta.¹⁵²

Njemačka je također smanjila u 1930. god. uvoz drveta iz svih zemalja, pa tako i iz Jugoslavije. Jugoslavenski izvoz drveta u tu zemlju iznosio je do ekonomske krize 5,13% izvoza po vrijednosti, ali je on u vrijeme krize bio sveden gotovo na minimum. Vrijednost jugoslavenskog izvoza drveta u Njemačku smanjila se od 103 u 1929. god. na svega 61 milijun dinara u 1930. god.¹⁵³

Na glavnim tržištima jugoslavenskog drveta otpočela je u vrijeme ekonomske krize jaka konkurencija s drvetom sovjetske i rumunjske proizvodnje. SSSR je u vrijeme ekonomske krize postao ozbiljan konkurent jugoslavenskom drvetu na gotovo svim glavnim tržištima. Istodobno je i drvo austrijske proizvodnje konkuriralo našem, uglavnom na tržištima susjednih zemalja (Italija i Mađarska), a rumunjske proizvodnje u zemljama oko Sredozemnog mora, u Italiji, te u Mađarskoj, dok je ono ostalih zemalja imalo samo sekundarno značenje.

Realizacija proizvodnje jugoslavenske drvne industrije nailazila je, u uvjetima takve konkurencije na glavnim tržištima na sve veće zapreke.

Italija je u izvozu proizvoda jugoslavenske drvne industrije neprestano sudjelovala kao najjači uvoznik. Ona je u cjelokupnom izvozu sudjelovala sa 50—70%. Trgovinska bilanca bila je prema Italiji neprestano aktivna, jer je ona mnogo više uvozila iz Jugoslavije nego što je Jugoslavija uvozila iz Italije.

Izvoz jugoslavenskih drvnih proizvoda u Italiju u razdoblju 1926—1935. god.¹⁵⁴

Godina	Količina u mil. tona	Vrijednost u mil. d.	% cjelokupnog jugoslavenskog izvoza drveta
1926.	1,2	761,6	69
1927.	1,2	764,3	60
1928.	1,3	905,1	54
1929.	1,3	970,5	52
1930.	1,0	787,4	51
1931.	0,6	443,1	50
1932.	0,6	324,6	67
1933.	0,7	417,6	68
1934.	0,7	498,6	66
1935.	0,5	389,7	59

¹⁵² *Jugoslovenski Lloyd*, 31. XII 1933.

¹⁵³ *Jugoslovenski Lloyd*, 7. IV 1934; *Narodno blagostanje*, 11. IV 1931.

¹⁵⁴ *Drvo*, 20. IV 1936; *Jugoslovenski Lloyd*, 12. IX 1930; 6. IX 1931; *Obzor*, 11. III 1931; *Narodna privreda u trećem tromjesečju 1932. godine*, Beograd 1932, 14.

Izvoz drveta u Italiju pao je u 1930. god. za oko 25%. Ovo smanjenje bilo je posljedica teške situacije stvorene ekonomskom krizom, padom građevne djelatnosti, obustavljanjem javnih radova na koje su prije bile trošene znatne količine drveta, padom izvoza pokućstva i smanjenom potrošnjom za ambalažu, na što je opet utjecalo smanjenje izvoza u SAD zbog povećanja carina. Osim toga je izvoz na to tržište bio otežan i zbog konkurencije ruskog i austrijskog drveta. Sovjetska konkurencija ozbiljnije je ugrozila jugoslavensko drvo na tom tržištu tek početkom 1930. god., dok se ona naročito jako osjetila nakon zaključenja kompenzacijskog sporazuma između Italije i SSSR-a. U Đenovi je bila osnovana agencija za prodaju ruskog drveta, a osim toga su oni imali i nekoliko skladišta drva u različitim dijelovima Italije. Cijena ruskog drveta bila je na talijanskom tržištu prosječno po 1 m³ niža za 5—10 lira od jugoslavenske.

U vrijeme gospodarske krize došlo je na talijanskom tržištu do znatnog otežanja plasmana, međusobne konkurencije jugoslavenskih izvoznika, opadanja cijena i smanjenja vrijednosti izvoza drveta.¹⁵⁵

Nakon osnivanja drvnog sindikata (Acros Ltd i Central Softwood Buying Corporation Ltd), pokrivala je Velika Britanija, najveći tadašnji evropski uvoznik drveta, pretežan dio svojih potreba uvozom iz SSSR-a. Iz ostalih zemalja uvozila je znatno manje količine. Jugoslavija je u izvozu drveta u Veliku Britaniju sudjelovala sa oko 40.000—45.000 tona godišnje, a realizirana vrijednost iznosila je oko 40—45 milijuna tadašnjih dinara. Oko polovice cjelokupnog izvoza otpadalo je na meko drvo. U vrijeme krize smanjen je izvoz jugoslavenskog drveta u Veliku Britaniju.

Jugoslavensko drvo izgubilo je i prijašnje pozicije na tržištima Palestine, Egipta i Grčke zbog sovjetske, rumunjske i švedske konkurencije, a ona se osjećala i u Tunisu, Maroku i Alžiru.

U drvnoj industriji Jugoslavije morala je, posve razumljivo, opasti količina i vrijednost realizirane proizvodnje zbog takve situacije na svjetskom tržištu.

Jugoslavenski izvoz drveta pokazivao je u 1930. god. opadanje u gotovo svih proizvoda.

Međutim, krizom nije bio jednako pogođen izvoz svih proizvoda drvne industrije. U vrijeme gospodarske krize bila je mnogo teža realizacija proizvodnje mekog drveta na svjetskom tržištu, nego što je to bio slučaj s proizvodima tvrdog drveta. Unutrašnja i međunarodna konkurencija pri prodaji mekog drveta bila je mnogo veća nego pri prodaji tvrdog drveta. Slavonskoj hrastovini konkurirala je hrastovina iz Japana, SSSR-a, Mađarske, Poljske i Rumunjske, ali se ona uspjela ipak održati na ranijim tržištima sjeverozapadnih evropskih zemalja poznatom visokom kvalitetom. Njezini konkurenti uspjeli su plasirati svoje proizvode uglavnom u zemljama sa slabijom valutom. Ekonomska kriza i konkurencija utjecala je na smanjenje izvoza i pad cijena ovog proizvoda. Glavne evropske zemlje uvoznice tog jugoslavenskog proizvoda smanjile su u vrijeme krize uvoz zbog redukcije državnog budžeta,

---

¹⁵⁵ Isto.

a i zbog smanjenja proizvodnje u onim industrijskim granama koje su se njime koristile. Drvo je bilo zamijenjeno i primjenom željeza u proizvodnji.¹⁵⁶

U 1930. god. bila je razmjerno povoljna situacija za plasman jugoslaven-skog drveta na tržištima Belgije i Nizozemske.¹⁵⁷

Prema tome su spomenuti činioci utjecali na kretanje proizvodnje jugo-slavenske drvene industrije u pravcu njezina opadanja.

Uvođenje nove carinske tarife u ožujku 1929. god. za Đevđeliju, koja je dotad imala jednu od najjeftinijih (lučkih) tarifa, djelovalo je na smanjenje konkurentne sposobnosti jugoslaven-skog drveta na tržištima oko Sredozem-nog mora i do njegova potiskivanja. Na taj su način porasli prijevozni troškovi za 30%, pa je cijena jugoslaven-skog drveta bila jednaka cijeni rumunjskog, koje je bilo mnogo bolje kvalitete, pa prema tome i konkuren-tno sposobnije.¹⁵⁸

Izvoz proizvoda jugoslavenske drvene industrije bio je u opadanju u vrije-me krize zbog smanjene potrošnje i potražnje u zemljama uvoznicama.

Da bi se bolje uočilo smanjenje cjelokupnog izvoza drvnih proizvoda iz Jugoslavije u vrijeme gospodarske krize i ekonomski učinak toga smanjenja kod pojedinih proizvoda, iznijet ćemo podatke o izvozu nekih karakterističnih izvoznih proizvoda po količini i po vrijednosti.

Izvoz drvnih proizvoda po količini u tonama:¹⁵⁹

Vrsta proizvoda	Godina		% opa-danja prema 1929.	Godina 1931.	% opa-danja prema 1929.	Godina 1932.
	1929.	1930.				
Ogrjevno drvo	656.434	412.641	—37	274.771	—58	196.272
Drvena građa	1,399.163	1,166.232	—17	750.097	—46	567.870
Izrađevine od drveta	57.270	38.486	—32	21.020	—63	15.293
Pragovi (u 1000 kom.)	3,251	2,712	—16	2,106	—35	17,098

Izvoz drvnih proizvoda po vrijednosti u mil. dinara:

Ogrjevno drvo	142,6	79,1	—44	51,6	—64	31,7
Drvena građa	1,398,0	1.156,9	—17	668,8	—52	419,7
Izrađevine od drveta	118,8	75,7	—36	39,1	—61	23,0
Pragovi	170,9	142,0	—17	97,3	—43	6,9

Kao što se vidi iz podataka, izvoz je pao, kako po količini tako i postignutoj vri-jednosti.

¹⁵⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 27. XI 1930; 4. III 1931; 12. VI 1931; *Narodno blago-stanje* 1. VIII 1931; *Privreda* 1. VI 1930.

¹⁵⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 13. III 1930.

¹⁵⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 30. III 1930.

¹⁵⁹ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 134; *Drvotrzac*, 4. VII 1933.

Raspoloživi podaci i pored izvjesnih nedostataka, ipak mogu pružiti orijentacijsku sliku ovog važnog procesa, jer svi oni pokazuju opadanje cijena drveta u vrijeme krize.

Pad cijena najvažnijih drvnih proizvoda pokazuje nam slijedeća tablica (u dinarima):¹⁶⁰

Proizvod	Količina 1926. I—VIII m.		Godina 1929. 1931.		Pad cijena prema 1929. i prema 1926.	
	Hrastove piljene bočnice	1 m ³	1.975	2.300	1.600	30%
Bukova parena i rezana građa, okrajčena	1 m ³	1.285	1.350	700	48%	45%
jelove i omorikove daske 4 m duge	1 m ³	593	670	425	36%	28%
Bukovo ogrjevno drvo, cjepanice, s 15% oblica	10 t	2.150	2.250	1.600	29%	25%

Dakle, vidimo da je 1931. god. kod hrastove, bukove i jelove građe nastupio snažan pad (30%, 48%, 36%) prema 1929. god., a u odnosu na 1926. god. za 19%, 45% i 28%.

Kretanje prosječnih cijena građevnom drvetu pokazuje slijedeća tablica:¹⁶¹

Godina	Količina	Vrijednost u d.
1926.	1 kg	0,74
1927.	"	0,77
1928.	"	0,81
1929.	"	1,00
1930.	"	0,99
1931.	"	0,89
1932.	"	0,74
1933.	"	0,78
1934.	"	0,81
1935.	"	0,82

Prosječna izvozna cijena građevnog drveta franco-tržište za 1 m³ u dinarima iznosila je po godinama:¹⁶²

1928.	550
1929.	600
1930.	450
1931.	330
1932.	280—300

¹⁶⁰ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931. Zagreb 1932, 129.

¹⁶¹ *Drvotržac*, 1. VII 1937.

¹⁶² *Drvotržac*, 1. V 1932.

Prema tome je za oko 50% pala prosječna cijena građevnom drvetu od 1929. do 1932. god., dakle u vrijeme kulminacije krize u drvnoj industriji, a istodobno je izvoz pao za 901.779 tona, dok se njegova vrijednost smanjila za 978,3 mil. tadašnjih dinara.

Spomenut ćemo i kretanje cijena od sredine 1927. do sredine 1932. god. na osnovi izvještaja Zagrebačke burze.

Srednja cijena za 1 m³ hrastovih trupaca I klase pokazivala je u tom razdoblju slijedeće kretanje:

Razdoblje	Vrijednost u d.
1. I 1927.	900
1. X 1927—8. VI 1928.	1.100
8. VI 1928—1. IX 1928.	1.250
1. IX 1928.	1.350
10. XI 1928—29. V 1929.	1.750
29. V 1929.	1.500
25. VI 1930.	700

Za hrastove kladarke (boules) bila je postizana u razdoblju od 10. XI 1928. do 25. VI 1930. cijena od 2.000 do 3.000, a kasnije se kretala od 260 do 1.800 tadašnjih dinara po 1 m³.¹⁶³

Za izvoz željezničkih pragova bila je rekordna 1929. god. Tada je iz Jugoslavije izvezeno 3,250.577 komada u vrijednosti od 170,9 milijuna tadašnjih dinara. Međutim, u 1932. god. izvoz opada na svega 170.987 komada, a bila je postignuta vrijednost od 6,9 mil. tadašnjih dinara. Jugoslavenski izvoz željezničkih pragova u Italiju prestao je još 1928. god., kada je u toj zemlji bio donesen zakon, u okviru autarhičnih nastojanja, da se željeznice moraju opskrbljivati pragovima domaće proizvodnje.¹⁶⁴

Jugoslavija je bila istisnuta sovjetskom konkurencijom s belgijskog tržišta na koje je prijašnjih godina bio orijentiran njezin izvoz željezničkih pragova.

Zalihe bukovog drveta povećale su se zbog smanjenog izvoza u Španjolsku 1930. god., a cijena mu je pala za 30—35%. Vrijednost cjelokupnog izvoza drveta iz Jugoslavije bila je smanjena za oko 400,000.000 tadašnjih dinara prema 1929. god. zbog smanjenja izvezenih količina i pada cijena.¹⁶⁵

Tendencija smanjenja izvoza bila je nastavljena i u slijedećim godinama. Zbog opadanja građevne djelatnosti u svijetu smanjena je potrošnja i pao cjelokupni promet drvene građe. Naročito jak pad imala je mekana građa, pa se njezin promet smanjio za 30%, a preostalih 70% bilo je realizirano po znatno nižoj cijeni.

¹⁶³ *Drvotržac*, 10. V 1935.

¹⁶⁴ *Jugoslavenski Lloyd*, 28. IX 1930; 1. VI 1930; *Narodno blagostanje*, 19. XII 1931.

¹⁶⁵ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 359; *Jugoslavenski Lloyd*, 28. IX 1930.

Pored spomenutih činilaca, koji su bili samo pooštreni, na daljnje smanjenje jugoslavenskog izvoza drveta djelovalo je uvođenje sistema kontingentiranja u 1930. god., uvoznih dozvola, povećanje carine i smanjenje vrijednosti funte.

U toku 1931. god. smanjio se jugoslavenski izvoz drveta po količini i po vrijednosti. Te je godine bila smanjena vrijednost izvoza za gotovo 600,000.000, pa je on u usporedbi s onim 1929. god. bio manji za oko 1.000,000.000 tadašnjih dinara.¹⁶⁶

Na tržištu drvetom cijene su u takvim okolnostima i dalje opadale, pa su one 1931. god. dosegle visinu cijena od prije rata, dok su istodobno režijski troškovi porasli za 25%, te je zbog toga u vrijeme ekonomske krize znatno smanjen rentabilitet poslovanja u drvnoj industriji.¹⁶⁷

Prosječan pad cijena drvetu bio je u 1931. god. 25%, dok su cijene nekih proizvoda pale i mnogo više. Cijena hrastovoj rezanoj građi bila je smanjena u toku 1931. god. za daljnjih 15—30%, a isti je pad pokazivala i bukova rezana građa, dok je za oko 40% po količini i 50% po vrijednosti pojeftinila mekana rezana građa.¹⁶⁸

Jugoslavenski izvoz drveta gotovo je potpuno prestao od sredine 1931. god. u zemlje srednje Evrope, dok je bio sveden na minimum, kontingentiranjem uvoza, u Francuskoj.

No, i pored smanjenja ostala je Italija najjači uvoznik jugoslavenskog drveta, ali treba istodobno istaći i to da je na njezinu tržištu znatno pala cijena. Uglavnom na bolji su plasman nailazili samo proizvodi lošije kvalitete. Na tom su se tržištu također pogoršali tržišni i platni uvjeti. Kupci su gotovo redovito reklamirali primljenu robu, a kasnili su s isplatom kupovine.¹⁶⁹

Najveći pad izvoza jugoslavenskog drveta bio je u 1931. god. u Francusku, Grčku, Argentinu i Maroko, dok je izvoz u Španjolsku počeo opadati tek u drugoj polovici te godine.¹⁷⁰

Izvoz furnira u Veliku Britaniju, Italiju i Švicarsku porastao je 1931. god. za 25% prema onom u 1930. godini zbog povećane potražnje, iako je postojala jaka konkurencija srednjoevropskih zemalja, a naročito Austrije.¹⁷¹

Smanjenje građevne djelatnosti utjecalo je na pad izvoza i cijena parketima. Izvoz parketa smanjio se 1931. god. za 3,417.048 kg po količini i 6,311.659 tadašnjih dinara po vrijednosti, pa je pad iznosio samo u toj godini 70%. Smanjenje izvoza parketa nastojalo se, međutim, nadoknaditi plasiranjem većih količina na unutrašnjem tržištu, što je pojačalo međusobnu konkurenciju proizvođača u zemlji.¹⁷²

¹⁶⁶ Isto.

¹⁶⁷ *Obzor*, 27. II 1931.

¹⁶⁸ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 360; *Drvotržac*, 1. V 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 1. X 1931.

¹⁶⁹ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 360.

¹⁷⁰ Isto, 360—361.

¹⁷¹ Isto, 360—361.

¹⁷² Isto.

Potražnja željezničkih pragova bila je također svedena na minimum. Željeznice su provodile štednju, a održavanje pruga uglavnom je bilo svedeno samo na prijeko potrebne popravke. Izvoz hrastovih pragova pao je 1931. god. za 40⁰/₀, dok je istodobno porastao kod bukovih za 35⁰/₀ po količini i 20⁰/₀ po vrijednosti. Prema tome vidimo da se u doba gospodarske krize prišlo zbog nedostatka platežnih sredstava primjeni jeftinijih proizvoda. Na smanjenje jugoslavenskog izvoza željezničkih pragova utjecala je, pored spomenutih činilaca, još i konkurencija sovjetske i poljske proizvodnje. Na tržištima Nizozemske i Belgije i pored znatnog smanjenja cijena željezničkim pravovima, SSSR ih je prodavao po cijeni koja je bila za 30⁰/₀ niža od jugoslavenske.¹⁷³ U zemlji su zbog toga ostale velike zalihe neprodanih željezničkih pragova. Njihova cijena bila je u stalnom padu, dok je industrija morala plaćati visoke kamate na kapital uložen u njihovu proizvodnju.¹⁷⁴

Iste su godine, također, znatno pale cijene ostalih proizvoda drvne industrije. Proizvodnja vinskih bačava gotovo je posve prestala, zbog stalnog opadanja cijena vinu, a pivskih je bila slična onoj u 1930. god., ali su cijene pale za 20⁰/₀.¹⁷⁵

Na inozemnom tržištu pala je 1931. god. znatno potražnja dužica, pa se izvoz smanjio po količini, a i cijena je pala do 25⁰/₀. Pad izvoza i cijena bio je kod hrastovih dužica mnogo veći i iznosio je preko 50⁰/₀, dok je kod bukovih dužica zabilježen, međutim, neznatan porast izvoza.¹⁷⁶ Nepovoljno stanje i opadanje izvoza za više od 30⁰/₀ zabilježeno je u 1931. god. kod gorivog drveta. Pokuštvu od savijenog drveta smanjen je 1931. god. izvoz za oko 50⁰/₀, a drvenim štapovima 40⁰/₀ po količini i 50⁰/₀ po vrijednosti.¹⁷⁷

Na smanjenje izvoza jugoslavenskog drveta na međunarodno tržište djelovala je pored ostalih činilaca i međusobna konkurencija domaćih industrijalaca i trgovaca.¹⁷⁸

Kao što smo već spomenuli, ekonomska kriza dostigla je u kapitalističkim zemljama vrhunac sredinom 1932. god. Ona je te godine svojom oštrinom zahvatila i privredu Jugoslavije, pa je dovela do dubokih poremećaja i golemih poteškoća u drвноj industriji.

Na svjetskom tržištu postojale su goleme zalihe neprodanog drveta akumulirane u toku ranijih godina, a njihova realizacija bila je otežana jačanjem i produbljanjem ekonomske krize u 1932. god. To je u zemljama izvoznicama, pa tako i u Jugoslaviji još više smanjilo izvoz i obaralo cijene. U toku 1932. god. kriza je u razvijenim kapitalističkim zemljama dostigla vrhunac, a jednako se produbila i u jugoslavenskoj drvanoj industriji, i u okviru ove i u industriji s područja Hrvatske.

---

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Isto.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Isto, 363.

¹⁷⁸ *Narodno blagostanje*, 25. VII 1931.

Mnogo jače nego u prethodnom razdoblju utjecale su na opadanje jugoslavenskog izvoza drveta provedba politike kontingentiranja, devizne teškoće, visoke carine, kao i postojanje vrlo jake međusobne konkurencije.¹⁷⁹

U Velikoj Britaniji bile su uvedene visoke carine na uvoz drveta, pa je i zbog toga ono jugoslavenskog porijekla bilježilo opadanje izvoza.¹⁸⁰

Uvoz drveta u Mađarsku bio je nepovoljan zbog teških ekonomskih prilika u toj zemlji. Ona je već 8. VIII 1931. god. uvela kontrolu nad deviznim prometom s inozemstvom, a uvoz je bio još više otežan donošenjem Uredbe o kontingentiranju uvoza svih proizvoda, pa tako i drveta od 23. I 1932. god. Jugoslavenski uvoz drveta u Mađarsku bio je smanjen na svega petinu prijašnjeg. Mađarska je pored sistema kontingentiranja uvoza drveta u prometu s Jugoslavijom uvela i plaćanje na osnovi kompenzacije.¹⁸¹

Izvoz drveta u Grčku gotovo je posve prestao, a u zemljama oko Sredozemnog mora nailazio je na velike poteškoće zbog konkurencije drveta sovjetske i rumunjske proizvodnje.¹⁸²

Grčka je zbog nepovoljne ekonomske situacije sklopila 22. IX 1932. god. privremeni trgovački sporazum s Jugoslavijom. On je stupio na snagu 15. IX 1932. god., a trebalo je da vrijedi do 15. III 1933. god.

Izvoz jugoslavenskih proizvoda u Grčku bio je mnogo veći nego grčkih u Jugoslaviju. U vrijeme ekonomske krize bio je naročito pogođen izvoz proizvoda s područja južne Srbije (sitna stoka, konji, kačkavalj i drugo), a na poteškoće je nailazilo i drvo. Sporazum je bio sklopljen na bazi djelomične kompenzacije, a odnos je bio takav da je 35% jugoslavenskog izvoza u Grčku trebalo pokriti izdavanjem kompenzacijskih bonova, a preostalih 65% deviznim sredstvima.¹⁸³

U Španjolskoj je uvoz drveta u 1932. god. također nailazio na znatnije teškoće zbog blokiranja potraživanja jugoslavenskih izvoznika. Time je znatno bila oštećena drvena industrija, jer su se ona uglavnom odnosila na izvoz njezinih proizvoda, dok su istodobno bila mnogo manja potraživanja španjolskih uvoznika u Jugoslaviji. Blokiranjem jugoslavenskih potraživanja u Španjolskoj bila je stavljena u težak položaj drvena industrija s područja Hrvatske (Gorski kotar), koja je izvozila u tu zemlju meku rezanu građu i bukovinu.¹⁸⁴

Klirinški način plaćanja u platnom prometu s Italijom, uveden nakon sklapanja sporazuma o plaćanju od 22. X 1932. god., djelovao je nepovoljno

¹⁷⁹ Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 58; Narodna privreda u 1932. godini, Beograd 1933, 13.

¹⁸⁰ Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 58.

¹⁸¹ B. Đorđević, Pregled ugovorne i trgovinske politike od osnivanja države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941. godine, Zagreb 1960, 120—123; *Jugoslavenski Lloyd*, 7. V 1933; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 58.

¹⁸² *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933; Narodna privreda u drugom tromjesečju 1932, Beograd 1932, 14.

¹⁸³ B. Đorđević, n. dj., 73—75; *Službene novine*, 15. XI 1932.

¹⁸⁴ Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb, 1933, 58; *Jugoslavenski Lloyd*, 6. V 1933; 25. I 1934.

na jugoslavensku drvenu industriju, jer je ona bila njezin najjači uvoznik drveta. U Italiju je 1932. god. izvezeno oko 70% cjelokupnog izvoza jugoslavenskog drveta. Stvarna vrijednost izvoza jugoslavenskog drveta bila je međutim znatno manja, zbog obračunavanja klirinških tečajeva na bazi stalnog dinarskog tečaja od 9,13 šv. franaka s premijom od 28,5%. Jugoslavenski izvoznici drveta gubili su oko 30 para po svakoj liri, jer način obračunavanja u kliringu nije odgovarao tadašnjem realnom stanju u vanjskoj trgovini.¹⁸⁵

Zbog deviznih poteškoća, politike kontingentiranja, visokih carinskih barijera i vrlo jake konkurencije bio je smanjen izvoz jugoslavenske drvne industrije za 53,8% prema 1931. i za 71% prema 1930. god.¹⁸⁶

Cijene drvetu bile su 1932. god. također za 50% niže prema onima 1929. god.¹⁸⁷ Kao što smo već prije spomenuli, glavne uzroke opadanja izvoza i cijena treba tražiti u smanjenju potrošnje drveta i opadanju kupovne moći potrošača u cijelom svijetu.

Stanje izvoza drvne industrije bilo je 1933. god. nešto povoljnije nego prethodne godine. Znaci poboljšanja pojavili su se već početkom godine. Potrošnja i izvoz građevnog i ogrjevnog drveta su porasli. Oživljavanjem građevne djelatnosti u svijetu bila je povećana potražnja građevnog drveta, a zalihe su se smanjile. Međutim, jugoslavenska drvena industrija nije u cijelosti iskoristila povoljnu situaciju, zbog konkurentne nesposobnosti njezinih proizvođača, što je jednim dijelom, bilo i rezultat visokih prijevoznih troškova. Izvoz se 1933. god. povećao za 16% po količini i 26% po vrijednosti prema 1932. god. zbog poboljšanja prilika na nekim međunarodnim tržištima i slabljenja sovjetske konkurencije. Potrošnja proizvođača jugoslavenske drvne industrije bila je povećana u Italiji i Americi,¹⁸⁸ a u Mađarskoj je bio povećan uvozni kontingent za okruglo i ogrjevno drvo.¹⁸⁹ No na tržištu Francuske nastupilo je te godine znatno pogoršanje prilika za izvoz, zbog povišenja carina, dok je on u Grčkoj nailazio na zapreke zbog stalne fluktuacije tečajeva klirinških bonova.¹⁹⁰

Drvena industrija imala je teškoća s plasiranjem proizvođača bolje kvalitete, zbog povećane potražnje onih lošije kvalitete, čija je cijena bila povećana za 10—15%. Drvena industrija u zemlji, koja je raspolagala manjim kapitalima i bila iscrpljena krizom morala je prodavati drvo bolje kakvoće kao lošiju kvalitetu.¹⁹¹

Uvoz drveta u Italiju bio je povećan, ali mu je cijena bila smanjena od prosječno 234 lire za 1 m³ u 1932. god. na 156 lira u 1933. god.¹⁹²

¹⁸⁵ B. Đorđević, n. dj., 95—96; *Jugoslovenski Lloyd*, 18. X 1932; 29. X 1932, 26. XI 1933; 4. V 1935.

¹⁸⁶ Narodna privreda u drugom tromjesečju 1932. god. Beograd 1932, 14.

¹⁸⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 17. III 1932.

¹⁸⁸ *Drvotržac*, 10. V 1937; *Jugoslovenski Lloyd*, 3. VI 1933; 21. III 1935; Narodna privreda u 1933. godini. Topčider 1934, 18.

¹⁸⁹ *Jugoslovenski Lloyd*, 30. X 1934.

¹⁹⁰ Narodna privreda u 1933. godini, Topčider 1934, 18;

¹⁹¹ *Jugoslovenski Lloyd*, 12. XII 1933.

¹⁹² *Jugoslovenski Lloyd*, 25. IV 1935.

U 1934. god., kada je kriza u razvijenim kapitalističkim zemljama jenjavala, drvena industrija Jugoslavije popravila je znatno svoj položaj prema onom u godinama ekonomske krize. Zalihe drvnih proizvoda nagomilane u vrijeme ekonomske krize bile su rasprodane, a proizvodnja se u nekim slučajevima povećala čak za 100%.¹⁹³

U prvom tromjesečju 1934. god. bio je izvoz drvene industrije povećan za 58,2% po količini i 38,8% po vrijednosti, prema istom razdoblju 1933. god., uglavnom zbog povećanog izvoza u Italiju. Tamo je u očekivanju povećanja carina znatno porasla potražnja jugoslavenskog drveta.¹⁹⁴

Iste godine porastao je izvoz drveta u Mađarsku, Španjolsku i Južnu Ameriku,¹⁹⁵ dok je izvoz u Grčku i dalje stagnirao.¹⁹⁶

Povišenjem talijanskih carina na drvo 23. IV 1934. god. nastale su teškoće i zapreke naročito za izvoz drveta iz Hrvatske i Slovenije, jer je ono bilo prilagođeno za ovo tržište svojim dimenzijama, a i prirodno je tamo gravitiralo. Jugoslavensko drvo bilo je opterećeno uvoznom carinom, koja je iznosila 30—80%, a kod nekih vrsta dosežala je i 100% vrijednosti drveta franco granica. Cijene drveta preračunane u zlatu pale su na 60% predratnih cijena.¹⁹⁷ Na talijanskom tržištu bilo je jugoslavenskom drvetu glavni konkurent ono austrijske proizvodnje, koje je uživalo 20% popusta u željezničkom prijevozu i preferencijal od 30 do 40% na uvoznim carinama.¹⁹⁸

No, napominjemo da ovim povećanjem carina nije u jednakoj mjeri bila pogođena cijela drvena industrija s područja Jugoslavije. Ona s područja Bosne i Hrvatske, koja je drvo prevozila jeftinijim morskim putem bila je u povoljnijem položaju od one koja se koristila željeznicom. Povišenje carina znatno je više osjetila industrija koja je izvozila u sjevernu Italiju, jer je u njoj konkurencija austrijske proizvodnje bila najjača, dok je ona u srednjoj i južnoj bila neznatna. Drvena industrija s područja Hrvatske i Slovenije izvozila je proizvode pretežno u sjevernu Italiju, dok je ona s područja Bosne gravitirala na tržišta srednje i južne Italije.¹⁹⁹

Sve ove mjere ipak nisu smanjile izvoz jugoslavenskog drveta u Italiju. On se stalno povećavao u toku posljednjih godina ekonomske krize i po količini i po vrijednosti. Manjak u cijeni nastojao se nadoknaditi povećanim izvozom. Dakle, da bi se realizirala vrijednost izvoza, morale su se izvoziti mnogo veće količine nego prije.²⁰⁰

Iako je izvoz po fizičkom opsegu rastao, drvena industrija ostvarivala je mnogo manji realni prihod, zbog vrlo niskih cijena, nego u godinama prije gospodarske krize.

¹⁹³ Narodna privreda u prvom tromjesečju 1934. god. Topčider 1934, 16.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ *Jugoslavenski Lloyd*, 12. VII 1934, 28. III 1935; Narodna privreda u prvom tromjesečju 1934, Topčider 1934, 16.

¹⁹⁶ *Jugoslavenski Lloyd*, 28. III 1935.

¹⁹⁷ *Jugoslavenski Lloyd*, 11. VII 1934.

¹⁹⁸ *Jugoslavenski Lloyd*, 25. IV 1934; 26. IV 1934; 11. VII 1934.

¹⁹⁹ *Jugoslavenski Lloyd*, 11. VII 1934.

²⁰⁰ *Drvotržac*, 10. V 1935.

Struktura jugoslavenskog izvoza na talijansko tržište pokazivala je da je ona stajala na prvom mjestu kod gotovo svih izvoznih proizvoda. Na to tržište bilo je plasirano u 1934. god. oko 50% tehničkog drveta, 66% struganog drveta četinjara, 46% bukovog struganog drveta, 38% hrastovog, oko 90% tesanog drveta četinjara i 90% ogrjevnog drveta.²⁰¹

Jugoslavenski izvoz drveta bio je povoljan još u toku prve polovice 1934. god., ali od sredine godine nastupa preokret, pa se izvoz smanjuje. Na zapadnoevropskim tržištima nailazila je prodaja hrastovine na sve veće teškoće od sredine 1934. god. zbog konkurencije japanske i sovjetske proizvodnje. Izvoz javorovog drveta bio je također sveden na minimum.

Tvrdo drvo, koje je sačinjavalo trećinu cjelokupnog jugoslavenskog izvoza drveta, bilježilo je neznatno povećanje u 1934. god. prema prethodnoj godini. Izvoz toga drveta bio je povećan u 1934. god. u Veliku Britaniju, Čehoslovačku, Njemačku i sjevernu Afriku, a istodobno se smanjio u Italiju, Belgiju, Nizozemsku i Francusku. Teškoće koje su nastupile za izvoz jugoslavenskog drveta na njezinim glavnim tržištima svodile su se uglavnom na povećanje carina na talijanskom, nepovoljne političke i privredne prilike na mađarskom tržištu i niski tečaj kompenzacijskih bonova u platnom prometu s Grčkom.

Povoljnija ekonomska situacija u svijetu, žvlja privredna djelatnost i prosperitet u raznim privrednim granama utjecali su na poboljšanje prilika u drvnj industriji Jugoslavije.

Porast proizvodnje u raznim privrednim granama u svijetu doveo je do povećanja kupovne snage stanovništva, što je opet djelovalo na potrošnju i izvoz drveta. Izvoz jugoslavenskog drveta porastao je u 1934. god. za 13,5% prema onom u 1933. god. i pored teškoća koje su nastupile od sredine te godine. U povećanom izvozu imala je, te godine, najveći udio meka i tvrda rezana građa, tvrdo tehničko drvo, ogrjevno drvo, dok je izvoz željezničkih pragova i proizvoda bačvarske industrije ostao na razini prethodne godine. No, na međunarodnom tržištu pale su, u toku 1934. god., cijene jugoslavenskom drvetu zbog konkurencije poljske, austrijske, a donekle i sovjetske proizvodnje.²⁰²

Velik utjecaj na izvoz jugoslavenskog drveta imalo je uvođenje općeg sistema kontingentiranja i režima uvoznih dozvola u Italiji od 19. II 1935. god. Međutim, i pored toga je početkom 1935. god. povećan izvoz jugoslavenskog drveta na talijansko tržište zbog povećanih potreba njezinih kolonija (Eritreje, Somalije i Libije), a u vezi s vođenjem abesinskog rata. No, bio je neznatno povećan i uvoz drveta u samu Italiju zbog povećanja građevne djelatnosti. Na to tržište bilo je izvezeno do kraja mjeseca svibnja 1935. god. 35.798 vagona građevnog drveta.

Izvoz jugoslavenskog drveta u Španjolsku bio je znatno otežan u toku 1935. god. zbog primjene sistema kontingentiranja i teškoća u platnom prometu. Osim toga, francusko je tržište izgubilo ono značenje za izvoz jugoslavenskog drveta koje je imalo prije ekonomske krize. Stagnirao je i izvoz u Mađarsku, zbog smanjenja građevne djelatnosti i opadanja potrošnje poljo-

²⁰¹ Isto.

²⁰² *Drvotržac*, 1. I 1935; Narodna privreda u četvrtom tromjesečju 1934. godine, br. 4, Topčider 1935, 12.

privrednog stanovništva. S druge strane, povećala se važnost njemačkog i engleskog tržišta. Njemačka je postala jedno od najvažnijih evropskih tržišta za izvoz jugoslavenskog tvrdog građevnog drveta.

Općenito od povećanja izvoza drveta, a naročito na talijansko tržište imala je najviše koristi velika drvena industrija, a osobito državno poduzeće »Šipad«, jer je 60% proizvodnje toga poduzeća bilo namijenjeno upravo tom tržištu. Glavni razlozi slabijeg plasmana proizvoda male i srednje drvene industrije u to vrijeme na međunarodnom tržištu nalazili su se u primjeni sistema kontingentiranja, teškoćama u platnom prometu, a na njega je utjecala i devalvacija lire.²⁰³

I pored postojanja ograničenja i teškoća u vanjskoj trgovini drvetom bio je povećan njezin opseg prije primjene privrednih sankcija protiv Italije. Izvoz jugoslavenskog drveta bio je povećan za 12,5% u drugom tromjesečju 1935. god., a za samo 1,2% u trećem tromjesečju te godine. Izvoz je smanjen tek od studenoga, zbog primjene privrednih sankcija protiv Italije.

Na izvozu drvnu industriju štetno je djelovala primjena privrednih sankcija, kao i postojanje, u trgovinskom prometu s Italijom, velikog aktivnog klirinškog salda u korist Jugoslavije, te devalvacija lire.²⁰⁴

Privredne sankcije protiv Italije stupile su na snagu 18. XI 1935. god., dok je na njih Italija odgovorila protumjerama, koje su bile uvedene zakonom od 19. XI 1935. Provedba privrednih sankcija imala je za posljedicu smanjenje opsega jugoslavenske vanjske trgovine, a osobito se nepovoljno odrazila na izvoz drveta. Drvni proizvodi činili su značajnu stavku u vanjskoj trgovini s Italijom, pa je na njih otpadalo 67% u 1932. god. i 66% u 1934. god. od cjelokupnog jugoslavenskog izvoza u tu zemlju. Izvoz drveta iz Jugoslavije smanjio se 1935. god. prema 1934. za 3,09% po težini i 1,8% po vrijednosti. Međutim, ako usporedimo jugoslavenski izvoz drveta u 1929. god. s onim u 1935. god., vidimo da je ovaj posljednji manji za 58,3% po količini i 59,1% po vrijednosti. Primjena privrednih sankcija pogodila je naročito izvoz mekanog rezanog i gorivog drveta. Proizvodnja jugoslavenskog drveta namijenjena talijanskom tržištu nije se mogla u cijelosti plasirati na drugim tržištima, pa su ostale neprodane zalihe.²⁰⁵

Nakon primjene privrednih sankcija protiv Italije promijenili su se odnosi u jugoslavenskom izvozu i njezin međunarodni privredni položaj kao izvozne zemlje. To osobito vrijedi za drvene proizvode, koji su činili važnu stavku u vanjskoj trgovini.

²⁰³ *Drvo*tržac, 20. II 1935; 1. III 1935; 20. V 1936; *Jugoslavenski Lloyd*, 28. VI 1935; 6. VII 1935; 30. VII 1935; 12. IX 1935; 8. XI 1935.

²⁰⁴ B. Đorđević, n. dj., 96; *Drvo*tržac, 1. I 1936; 20. V 1936; Narodna privreda u drugom tromjesečju 1935. godine br. 2, Topčider 1935, 13; Narodna privreda u trećem tromjesečju 1935, br. 3, Topčider 1935, 12, Narodna privreda u četvrtom tromjesečju 1935, Topčider 1935, 13.

²⁰⁵ *Drvo*tržac, 10. III 1936; 1. V 1936; 20. VII 1936; 1. IV 1937; 10. V 1937; *Jugoslavenski Lloyd*, 17. XI 1935; 21. X 1935; 27. XI 1935; i 29. XI 1935, *Privreda*, br. 4, april 1936; br. 7—8 juli 1936. — Jugoslavenski izvoz u Italiju činio je 1934. godine 30% po vrijednosti i 20,5% po količini cjelokupnog jugoslavenskog izvoza, dok je istodobno talijanski uvoz iznosio 8% po količini i 15,5% po vrijednosti cjelokupnog talijanskog uvoza u Jugoslaviju.

Ekonomski razvoj privrede Njemačke i njezina vanjska ekonomska politika bili su usmjereni, nakon dolaska nacionalsocijalističke stranke na vlast, u pravcu priprema za drugi svjetski rat. Narodna se ekonomija koncentrirala u ratne svrhe. Njemačka je iskoristila situaciju u kojoj se našla Jugoslavija zbog poremećaja izazvanih agrarnom krizom, a kasnije i ograničenjem slobodnog prometa, poteškoćama plaćanja i primjenom privrednih sankcija protiv Italije, pa je ona primjenom sistema ekonomskih mjera u trgovinskim odnosima (preferencijalne carine, stabilne cijene, dugoročni trgovinski ugovori itd.) našla na njezinu teritoriju mogućnost da riješi problem opskrbe sirovinama i poljoprivrednim proizvodima. Sudjelovanje Njemačke u izvozu jugoslavenskog drveta bilo je u opadanju u prvim godinama ekonomske krize. Izvoz drveta u Njemačku iznosio je 1929. god. 96,9 mil. po vrijednosti, a smanjen je 1933. god. na 16,3 mil. dinara, ali je već u 1934. nastupilo povećanje na 39,0 mil., 1935. na 73,2 mil., da bi ona 1937. god. sa 159,2 mil. dinara zauzela drugo mjesto u jugoslavenskom izvozu drveta. Njemačka je bila zainteresirana za uvoz specijalnih vrsta drveta, koje je u prvom redu služilo u ratne svrhe.²⁰⁶

Povećanjem izvoza u toku 1936. god. bio je izvjestan dio drveta namijenjenog talijanskom tržištu plasiran u Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Mađarskoj, Argentini, Grčkoj i Egiptu. Situacija za izvoz jugoslavenskog drveta izmijenila se ukinućem privrednih sankcija protiv Italije 15. VII 1936. god. i poboljšanjem konjunktura na svjetskom tržištu, zbog povećane građevne djelatnosti, upotrebe drveta za naoružanje, javne radove i zbog povećane potrošnje poljoprivrednog stanovništva, većih cijena poljoprivrednih proizvoda i bolje mogućnosti njihova plasmana. Povoljne mogućnosti za izvoz postojale su na tržištima Velike Britanije, Njemačke, Nizozemske, Egipta, Grčke, sjeverne Afrike i Argentine. Na svjetskom tržištu osobito se povećala potražnja za drvetom od sredine 1936. god. Takvu situaciju iskoristila je svojim udjelom u izvozu i drvna industrija Jugoslavije, pa je za nju nakon dugotrajne depresije ponovno nastupilo doba povoljne konjunktura.²⁰⁷

2. Ekonomska politika države kao jedan od činilaca krize u drvnoj industriji

U nizu uzroka, koji su u tom razdoblju doveli do krize, značajno je mjesto zauzimala porezna, carinska, valutna, devizna, kreditna i tarifna politika države prema drvnoj industriji. Ta je politika bila važna za cijelu privredu, pa tako i za drvnu industriju, jer je ona mogla utjecati na jaču ili slabiju konkurentnu sposobnost drvnih proizvoda na međunarodnom tržištu, veću ili manju potrošnju u zemlji, na visinu radničkih nadnica itd. O toj politici osobito je ovisio razvoj i napredak drvne industrije, jer je ona pored opskrbe unutrašnjeg tržišta bila orijentirana na izvoz svojih proizvoda u inozemstvo. O spomenutoj politici ovisio je, dakle, rentabilitet ove industrijske grane.

Spomenuta opterećenja odražavala su se u cijeni proizvoda drvne industrije, pa su djelovala na izvoz i unutrašnju potrošnju.

²⁰⁶ *Hrvatska privreda*, br. 2—3, 1938.

²⁰⁷ B. Đorđević, n. dj., 98—117, *Drvotržac*, 1. IV 1937; 1. II 1938.

Međutim, kriza u drвноj industriji nije bila, kao što smo rekli, isključivo rezultat samo negativnog djelovanja porezne, carinske, kreditne, devizne, valutne i tarifne politike, nego je ona bila uvjetovana i čitavom ekonomsko-političkom situacijom u svijetu, a napose u onim zemljama u koje je bio orijentiran jugoslavenski izvoz tih proizvoda, ali je ona utjecala na nju uz ostale unutrašnje i vanjske faktore.

a) Porezna politika

Na teritoriju države SHS postojao je heterogeni porezni sistem, sve do unifikacije 1928. god. pa je na snazi bilo pet raznovrsnih sustava neposrednih poreza. Unifikacija sistema neposrednog poreza bila je izvršena Zakonom o neposrednim porezima, donesenim za cijelu zemlju 8. II 1928. god., a stupio je na snagu 1. I 1929. god. Iste godine bile su donesene i dvije njegove novele. Prva novela bila je donesena 28. III 1929, a druga 3. IV 1929. god.²⁰⁸

Porezno opterećenje industrije vršilo se na dva načina: neposrednim i posrednim putem.

Neposredan porez bio je osnovno i najvažnije opterećenje industrije, a imao je dva porezna oblika: tečevinu i društveni porez. Prvim oblikom bila su opterećena industrijska poduzeća, koja nisu bila obavezna na javno polaganje računa, dok se drugi primjenjivao na društva obavezna na javno polaganje računa.

Da bi spriječio porezne utaje i zloupotrebe, zakonodavac je uveo još dva dodatna porezna oblika: minimalni porez i posebni porezni dodatak. Minimalni porez plaćala su prije samo ona poduzeća koja su bila obavezna na plaćanje društvenog poreza, a kasnijom novelacijom bio je obavezan i za obveznike tečevine.

Velik broj poduzeća imao je fiktivne bilance, izvodeći na taj način porezne utaje, jer se u njima vješto prikivala stvarna dobit poduzeća. Međutim poduzeća obavezna na plaćanje društvenog poreza radila su zloupotrebe, jer su u svojim bilancama knjižile svote duga koji nije postojao, pa je na osnovi toga bila fiktivnim vjerovnicima isplaćivana kamata i provizija na koju najčešće nije bio plaćan porez na rentu. Obvezu plaćanja poreza zaobilazila su ta poduzeća i na taj način što su imala mali vlastiti kapital, a ostala potrebna sredstva dobivala su u obliku kredita iz inozemstva. Naime, isplaćene kamate i provizije nisu ulazile u poreznu osnovicu, već su bile smatrane režijom.

Da bi bar donekle spriječio takve zloupotrebe, zakonodavac je zane-mario slučajeve stvarnog gubitka tih poduzeća, koja su plaćala društveni porez, a ako ta dobit nije bila iskazana u knjigama ili je bila preniska, uveo je plaćanje poreza umjesto na čisti bruto prihod na godišnji bruto promet.

Minimalan porez prvo se utvrđivao na osnovi proporcionalne stope koja je iznosila 1,5%, a kasnije je bila povećana na 2% toga bruto prometa. Nakon toga je on bio utvrđivan na osnovi progresivne stope od 2 do 8%, a kasnije

---

²⁰⁸ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 100—101; *Službene novine*, 30. III 1929; 21. VI 1929; *Narodne novine* 3. IV 1929; 25. VI 1929.

2—10% godišnjeg bruto prometa. Prema tome, za poreznu osnovicu toga poreznog oblika bio je uziman godišnji bruto promet.

Minimalan porez na godišnji bruto promet plaćao se samo ako nije iznosio manje od 2 do 10% dioničke glavnice toga društva. Prema tome, radilo se u stvari o plaćanju poreza na kapital kao proizvodno sredstvo. Iako je bio donesen da onemogući zloupotrebe, taj je oblik naročito pogađao industrijske grane s dugim proizvodnim obrtom kapitala, zbog velikog značenja koje je kapital imao u industriji za održavanje kontinuiteta proizvodnog procesa.

Neposredni porez kod oba oblika tečevina i društvenog poreza razlikovao je osnovnu i dopunsku stopu. Osnovna stopa kod tečevine bila je 10%, a kod društvenog poreza 11%.

Prema tome, dok je osnovna stopa bila u oba oblika neposrednog poreza na industriju proporcionalna, kod dopunskog poreza ona je bila progresivna.

Kod industrije opterećene tečevinom iznosila je 2—12%. Porezna osnovica dopunske tečevine utvrđivana je na temelju »ukupnog čistog prihoda svih poreznih predmeta« poreznog obveznika.

Međutim, osnovica dopunske stope utvrđivala se kod industrijskih poduzeća, koja su plaćala društveni porez, dakle, onih u obliku društava, ne na temelju čistog prihoda, već na osnovi rentabiliteta, čija je skala bila utvrđena zakonom, pa se ona kretala od 6 do 100%, dok se progresivna stopa dopunskog poreza kretala između 2—20% uloženog kapitala.²⁰⁹

Na osnovi Zakona o budžetskim dvanaestinama za budžetsku godinu 1935/36. bio je uveden poseban porezni dodatak, koji se utvrđivao na temelju ukupnog bruto prihoda. On je bio nezavisan od neposrednog poreza. Ovim poreznim oblikom bila su opterećena ona poduzeća drvene industrije kojih je godišnji bruto prihod u zemlji prelazio milijun dinara. Prilikom utvrđivanja porezne osnovice bio je dakle uziman samo ukupan bruto prihod ostvaren u zemlji, a ne i u inozemstvu. Tim poreznim oblikom bila je opterećena samo ona drvena industrija koja je svoje proizvode prodavala izravno potrošačima.²¹⁰

Drvena industrija bila je pored toga opterećena i prometnim porezom (općim i skupnim). On je sve više rastao pa je i to utjecalo na poskupljenje proizvodnog procesa i na sniženje rentabiliteta poslovanja.

Opći porez na poslovni promet bio je uveden Zakonom o porezu na poslovni promet od 31. I 1922. god., a njegova stopa iznosila je 1%. On je bio kasnije izmijenjen zakonom od 12. VII 1930. god., koji je u pogledu utvrđivanja poreza na poslovni promet usvojio tadašnji austrijski sistem paušalne naplate, a njegova stopa ostala je nepromijenjena. Stopa općeg poslovnog poreza bila je povećana na 2% Uredbom o skupnom porezu na poslovni promet od 14. III 1931. god. Međutim, Uredbom o izmjenama i dopunama te uredbe o skupnom porezu na poslovni promet od 23. III 1936. god. ona je povećana na 2,5%.²¹¹

²⁰⁹ S. M. Kuko le č a, *Industrija Jugoslavije, 1918—1938*, Beograd 1941, 522—525; *Drvotržac*, 10. IX 1933.

²¹⁰ S. M. Kuko le č a, n. dj., 525—527; *Drvotržac*, 10. IX 1935.

²¹¹ *Službene novine*, 28. VIII 1930; 18. III 1931; *Drvotržac*, 10. IV 1936; Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 100—102.

Gotovo svi proizvodi drvne industrije bili su opterećeni tim poreznim oblikom.

Uredba o skupnom porezu na poslovni promet od 14. III 1931. koje je tarifa bila izrađena prema tarifi uvoznih carina, stupila je na snagu 1. IV 1931. god., a za uvezenu robu 26. III 1931. god.

Prema toj uredbi i njezinoj izmjeni bila su obavezna na plaćanje skupnog poreza na poslovni promet po knjizi obavljenog prometa odnosno prema trgovačkim knjigama sva industrijska poduzeća, bilo dionička ili inokosna. Izmjenom te uredbe od 23. III 1936. god. bila je ta obaveza protegnuta i na obrtničke radnje, koje su pri proizvodnji upotrebljavale strojeve, a upošljavale su više od 20 radnika bez obzira na ostvaren promet.

Skupni porez na poslovni promet plaćali su prema tome industrijalci i obrtnici na domaće proizvode, a na robu koja se uvozila uvoznik na carinarnici zajedno s carinom.

Kod proizvoda drvne industrije bila je stopa skupnog poreza na poslovni promet utvrđena prema austrijskom uzoru, pa je bila kombinirana stopa paušalnog poreza, i ona je obuhvaćala ne samo promet drveta u neprerađenom stanju već i sve drvne prerađevine.²¹²

Uvođenje skupnog poreza na poslovni promet u vrijeme ekonomske krize značilo je povećanje poreznog opterećenja drvne industrije mnogo više nego što je to bilo ranije, kada se plaćao porez na opći poslovni promet.

Tarifa skupnog poreza na poslovni promet prema navedenoj Uredbi bila je izmijenjena Uredbom od 20. VII 1931. god. Tom Uredbom bio je napušten prije predviđeni način plaćanja poreza na poslovni promet kod gorivog drva; na njega je ponovno uveden opći porez na poslovni promet od 1%. Uredba o skupnom porezu na poslovni promet bila je izmijenjena Uredbom od 16. IX i Uredbom od 1. X 1931. god., a osim toga su rješenjem od 27. VIII 1931. god. ispravljene pogreške (tipfeleri) u tarifi skupnog poreza na poslovni promet.

Skupni porez na poslovni promet značio je povećanje poreznog opterećenja drvne industrije. Ona je već njegovim uvođenjem bila prosječno više opterećena nego prijašnjim općim porezom na poslovni promet.

Zakonom od 14. VIII 1932. god. o izmjenama i dopunama zakona o porezu na poslovni promet bila je linearno podvostručena njegova stopa od 1% na 2%.²¹³

Zakonom o neposrednim porezima iz 1928. god. bili su znatno povećani svi porezni tereti. Prema tome, poreznu politiku bivše Jugoslavije karakteriziralo je, u vrijeme krize, traženje novih vrela prihoda i povećanje postojećih s ciljem da se postigne ravnoteža u državnom budžetu. Ona je naročito uspijevala na području neposrednih poreza i poreza na poslovni promet. Država je ubrala već u prvoj godini primjene novog zakona o neposrednim porezima u zemlji 2.392 milijuna dinara poreza prema 1.775 milijuna dinara

²¹² Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 101—102; *Drvotržac*, 10. IV 1936.

²¹³ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 102; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 90—95; *Službene novine*, 11. VI 1932; 1. IX 1932; 11. IX 1932; 15. VIII 1932.

u prethodnoj budžetskoj godini. Prema tome, povećanje je iznosilo 617 milijuna dinara ili 31%. Vidimo dakle da su fiskalna opterećenja države u zemlji rasla u vrijeme ekonomske krize, dok je istodobno bila znatno smanjena financijska (platna) sposobnost stanovništva i cjelokupne privrede, a napose drvne industrije. U razdoblju od 1929. do 1932. god. ubrani su u prosjeku za 30% viši prihodi od neposrednih poreza nego u prethodnoj godini.²¹⁴ Takvo je povećanje s druge strane negativno utjecalo na drvenu industriju, jer su porasle cijene njezinih proizvoda, opala potrošnja na unutrašnjem tržištu i smanjila se konkurentna sposobnost na međunarodnom tržištu.

Pored neposrednih i posrednih poreza drvna je industrija bila opterećena i raznim drugim teretima, kao što su: šumska taksa, samoupravni prirezi, banovinski prirezi i druge dažbine, gradski porez na dohodak, taksa za pošumljavanje itd.

Šumska taksa iznosila je u vrijeme ekonomske krize oko 15% ukupnih proizvodnih troškova.²¹⁵

Pored banovinskih nameta, kojima je bila opterećena ostala industrija, drvna je industrija plaćala i banovinsku taksu na sječu šume u visini 2% vrijednosti šumskog objekta. Od plaćanja banovinske takse na sječu šume bilo je isključeno samo ono drvo kojim se šumoposjednik koristio za vlastitu upotrebu, a tako isto i redoviti prihod zemljišnih zajednica. Banovinsku taksu na sječu šume plaćao je kupac, a vlasnik šume samo ako je drvo dalje prerađivao radi prodaje drvnih proizvoda.²¹⁶

Osim toga, drvna je industrija morala plaćati po svakom zaključenom ugovoru od njegove ukupne vrijednosti 2% banovinske takse, 6% takse za pošumljavanje, 2% državne takse na ugovor i 1% komunalnu taksu. No, dok je ona plaćala taksu za pošumljavanje u iznosu od 6% vrijednosti drveta, stvarno je u te svrhe bila utrošena jedva jedna desetina. Ona je bila također opterećena i taksom za izvanredno iskorištavanje cesta.

Izvozna drvna industrija bila je opterećena, pored nabrojanih, još i taksom za potvrde o porijeklu robe, za osiguranje valute prilikom izvoza, za carinske manipulacije itd., što je sve utjecalo na daljnje povećanje režijskih troškova i djelovalo na smanjenje njezina rentabiliteta.²¹⁷

Drvna industrija s područja Hrvatske, koja je imala sjedište ili proizvodne kapacitete u Zagrebu, morala je još plaćati i gradski prirez na dohodak, uveden 1933. god., ako je za raniju poslovnu godinu iskazala čisti dobitak.²¹⁸

Ona je bila opterećena i posrednim fiskalnim teretima od kojih su bili najvažniji trošarina i carine, pa je plaćala trošarinu na električnu energiju, pogonsko ulje i mast i na sve druge destilate sirove nafte.²¹⁹

²¹⁴ R. Bićanić, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 1938, 114.

²¹⁵ S. M. Kukoleča, n. dj., 529; *Drvotržac*, 10. IV 1936; *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933; *Obzor*, 27. II 1931.

²¹⁶ *Jugoslavenski Lloyd*, 6. XI 1930; 31. III 1931.

²¹⁷ *Drvotržac*, 20. V 1936; *Jugoslavenski Lloyd*, 4. III 1931; 6. XI 1930; 26. XI 1933.

²¹⁸ *Drvotržac*, 20. IV 1933.

²¹⁹ *Drvotržac*, 1. XII 1933; *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933.

Zakonom o izmjenama i dopunama o državnoj trošarini uvedena je 1933. god. trošarina na: daske, letve, štafle, planke i slične proizvode, osim bukovih, cerovih i vrbovih po 1 m³ 20 dinara, a na bukove, cerove i vrbove 10 dinara; na parket svih vrsta po 1 m² 5 dinara; na grede, stupove, pragove i ostali drveni građevni materijal 15 dinara po 1 m³, a ako se radilo o bukovom, cerovom i vrbovom drvetu 7,5 dinara po 1 m³. Ogrjevno drvo nije bilo opterećeno trošarinom.²²⁰

Uredbom o taksenim olakšicama industrijskim poduzećima na osnovi člana 63. financijskog zakona za 1933. god. bile su dane olakšice onim poduzećima koja su bila teže pogođena ekonomskom krizom, a čiji je opstanak nalagao interes cjelokupne privrede, i to u točno utvrđenim slučajevima, a one su se uglavnom odnosile na spajanje postojećih akcionarskih društava ili na stvaranje novih od inokosnih poduzeća.²²¹

Državne trošarine i trošarine samoupravnih tijela, obuhvaćajući vrlo velik broj drvnih proizvoda, naročito onih koji su imali širi krug potrošača, opterećivale su te predmete, pa su tako utjecale na povećanje cijena. Trošarine su bile prevaljene putem cijena na potrošače, a među njima na najširu kategoriju, seljaštvo.

Do ekonomske krize nije bio velik neposredan porez sa svim svojim oblicima, dopunskim porezima i državnim prirezima. Međutim, porezno je opterećenje povećano primjenom novog poreznog sistema na osnovi Zakona o neposrednim porezima od 8. II 1928. god. Samoupravni prirezi nisu se više prilikom utvrđivanja porezne osnovice smatrali odbitnom stavkom. Primjenom novog sistema neposrednih poreza povećano je porezno opterećenje za oko 20%.²²²

Porezno opterećenje drvene industrije u Hrvatskoj bilo je znatno povećano u vrijeme krize u usporedbi sa situacijom prije prvog svjetskog rata. Nakon rata porasle su šumske takse za 30—40%, državni porezi i daće, samoupravni i banovinski prirezi za 30—35%, a bili su povećani i izdaci za socijalno osiguranje radnika. Ovi posljednji izdaci bili su prije prvog svjetskog rata minimalni. Povišeni su za 200%, pa su iznosili oko 10% efektivne radničke nadnice.

U vrijeme gospodarske krize cjelokupni režijski troškovi drvene industrije prešli su predratne za preko 25%, a nasuprot tome bio je u opadanju izvoz i cijene drveta. U takvoj situaciji bila je znatno smanjena rentabilnost poslovanja u drvnoj industriji.²²³

b) Carinska politika

Stvaranjem zajedničke države bilo je protegnuto na cijeli jugoslavenski teritorij važenje carinskog sistema, koji je dotad na osnovi Zakona o općoj carinskoj tarifi od 31. III 1904. vrijedio u Srbiji. Taj je zakon doživio četiri značajnije promjene, i to 4. VI 1921, 23. IX 1921, 30. III 1922. i 31. VII 1922.

²²⁰ *Drvo*tržac, 1. XII 1933.

²²¹ *Jugoslavenski Lloyd*, 15. X 1935.

²²² *Narodno blagostanje*, 19. VII 1930.

²²³ *Obzor*, 27. II 1931.

god., a u svima je bila jasno naglašena tendencija povećanja carina. Raniji srbijanski zakon, koji je vrijedio do 20. VI 1925. bio je zamijenjen Prijedlogom zakona o općoj carinskoj tarifi. Carina je prema Prijedlogu zakona o općoj carinskoj tarifi imala protekcionistički karakter za većinu industrijskih proizvoda. Pojedini stavovi Prijedloga zakona o općoj carinskoj tarifi bili su s vremenom izmijenjeni.²²⁴

U razvitku drvne industrije imala je uvozna carina, za razliku od nekih drugih industrijskih grana, samo sekundarno značenje. Zbog povoljnih prirodnih uvjeta imala je sve mogućnosti za razvoj bez carinske zaštite ili samo uz umjerenu carinsku zaštitu. Carine za uvoz drvnih proizvoda bile su relativno mnogo niže nego u nekim drugim industrijskim granama, pa je tako iznosilo opterećenje panel-ploča 24,21⁰/₀, šper-ploča 6,63⁰/₀, friza za parket 29,14⁰/₀, parketa 43,33⁰/₀ i furnira 3,5⁰/₀, itd.

Za razliku od uvoznih carina bile su izvozne carine visoke, a upravo to je pogađalo izvoznu drvenu industriju s područja Hrvatske, jer je ovdje bio koncentriran niz poduzeća koja su proizvodila za izvoz.²²⁵

U zemlji je postojala tendencija da se visokim carinama opterete sirovine, da bi se na taj način spriječilo njihovo izvoženje. Izvozna carinska zaštita proizvoda jugoslavenske drvne industrije imala je protekcionistički značaj s ciljem da se osiguraju sirovine domaćoj industriji.

U vrijeme povoljne konjunktore bila je povećana izvozna carina na proizvode drvne industrije, a u doba krize realno je povećanje bilo još veće zbog pada cijena tim proizvodima. Vidimo dakle da se teškoćama izvoza proizvoda drvne industrije u vrijeme krize pridružila i carinska politika.

Izvozne carine opterećivale su naročito sirovine i polufabrikate. Carinskom tarifom iz 1925. god. bila je uvedena izvozna protekcionistička carina na tehničko drvo. Ona je iznosila za tu vrstu drveta promjera većeg od 20 cm 1,25 zl. dinara za 100 kg, pa je zbog pada cijena, a nepromijenjenih carina i drugih opterećenja bio otežan izvoz tog proizvoda.

Slična situacija bila je i kod nekih drugih drvnih sirovina i polufabrikata, za koje je iz spomenutih razloga bila isto uvedena visoka izvozna carina (na primjer za grede).²²⁶

Carinska politika očitovala se, prema tome, u vanjskoj trgovini proizvodima drvne industrije. Politika visokih carina odrazila se na visinu cijena drvnih proizvoda, pa su one u vrijeme krize bile jedan od elemenata koji je utjecao na povećanje proizvodnih troškova. Izvozne carine bile su visoke i utjecale su ne samo na povišenje proizvodnih troškova, već su djelovale i na izvoz drveta.

Prema tome se u vrijeme krize zbog visokih carina smanjivala konkurentna sposobnost drvne industrije na međunarodnom tržištu i opadao izvoz.

---

²²⁴ S. Kukoleča, n. dj., 468; Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1929, Zagreb 1930, 90; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 86.

²²⁵ S. M. Kukoleča, n. dj., 522.

²²⁶ *Dvotržac*, 20. II 1933; *Jugoslavenski Lloyd*, 8. I 1933.

Na vrhuncu krize u drvnoj industriji, kada su znatno pale cijene, očitovale su se sve posljedice visoke izvozne carinske zaštite kod nekih njezinih proizvoda.

Carine na izvoz drvnih proizvoda ostale su visoke i u vrijeme ekonomske krize unatoč znatno promijenjenim prilikama na međunarodnom tržištu. Od carina je bilo oslobođeno samo drvo za građu oboljelo od sušika.²²⁷

Doduše, pad izvoza proizvoda drvene industrije u vrijeme krize nije bio samo rezultat visokih izvoznih carina, nego i čitave ekonomsko-političke situacije stvorene u svijetu, a napose u zemljama u koje je gravitirao taj izvoz, ali su one ipak na to utjecale uz ostale činioce.²²⁸

c) Kreditna politika

Uzroci teškoća drvene industrije Hrvatske nalazili su se u vrijeme gospodarske krize i u valutnoj, kreditnoj i deviznoj politici u zemlji. Ona je uvelike utjecala na položaj te industrijske grane u zemlji i na međunarodnom tržištu.

Deflacijska monetarna politika od 1924. god., sve do konačne zakonske stabilizacije Zakonom o novcu Kraljevine Jugoslavije od 11. V 1931. god., znatno je suzila kreditnu djelatnost u zemlji, povećala kamatne stope i otežala vraćanje zaključenih kredita. Položaj drvene industrije bio je pogoršan provođenjem te politike i stabilizacijom dinara u razdoblju prije i na početku krize, zbog pada konjunktura i cijena njezinih proizvoda.

Industrijska poduzeća osjećala su veliku potrebu za kreditom u vrijeme poslijeratnog prosperiteta. To je vrijedilo i za drvnu industriju, pa je njezina proizvodnja bila uvećana, zbog dobre prođe njezinih proizvoda i povoljnih cijena na međunarodnom i unutrašnjem tržištu. Povećao se broj industrijskih poduzeća, mnogo se investiralo u izgradnju novih i u rekonstrukciju postojećih postrojenja. No, to je vrijedilo samo za situaciju neposredno nakon rata, kada je na međunarodnom i unutrašnjem tržištu postojala potražnja i povoljna konjunktura za drvene proizvode. Drvena se industrija u razdoblju inflacije nakon rata u znatnoj mjeri zadužila. Naročito su kredite uzimala manja poduzeća. Pod pretpostavkom da će konjunktura i dalje ostati povoljna i cijene visoke, ulagana su sredstva u podizanje novih poduzeća, rekonstrukciju postojećih, nabavu strojeva, kupovinu šuma itd., a zbog toga se često uzimao kredit.

Drvena je industrija plaćala visoku kamatnu stopu zbog neriješenog pitanja povoljnog industrijskog kredita u zemlji. Aktivna kamatna stopa u razdoblju inflacije zbog velike potražnje za kreditom neprestano je rasla. Ona se kretala na slobodnom bankarskom tržištu od 1919. do 1922. god. između 7—12%, a od 1922. do 1925. godine dosegala je 20—30%, da bi u nekim slučajevima prelazila taj postotak.

No, povoljna konjunktura za drvnu industriju nije dugo trajala, pa je već 1924. god. nastupila kriza i jak pad cijena drvnih proizvoda. Ona je bila izazvana pored vanjskih činilaca, između ostalog, i deflacionističkom politikom

²²⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. II 1931; *Službene novine*, 6. XI 1930.

²²⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 24. IX 1930.

države, koja se povodila za deflacionističkom politikom svjetskoga financijskog kapitala. Ta politika pogodila je osobito teško drvenu industriju, koja je bila izvozna.

Kamatna stopa industrije ostala je u vrijeme krize visoka i kretala se oko 18—20%. Ona je od 1927. god. pokazivala tendenciju opadanja, pa se u 1928. god. kretala od 12 do 14%. Situacija na novčanom tržištu i kreditne prilike bile su poboljšane u 1929. god. na području Hrvatske, pa je ovdje vrijedila spomenuta aktivna kamatna stopa, dok je ona istodobno prelazila 14% u nekim drugim dijelovima zemlje.²²⁹

Budući da je strani kapital u drвноj industriji Hrvatske bio plasiran ne samo u obliku kredita nego i u obliku poduzetničkog kapitala, i na njemu su se manifestirali svi poremećaji koji su pogađali taj kapital u zemljama njegova podrijetla. Strani kapital zauzimao je izuzetno jake pozicije u svim većim poduzećima drvene industrije Hrvatske. No, kako je on bio u ekonomskoj ovisnosti o situaciji u zemlji njegova porijekla, kriza, koja je zahvatila evropske i druge novčane zavode, a naročito Creditanstalt, odrazila se i na drvenu industriju Hrvatske.

U uvjetima znatne restrikcije davanja kredita dolazila je drvena industrija vrlo teško do njih, a nije bila u stanju da plaća relativno visoku kamatnu stopu, koja se povisila u vrijeme krize čak na 18—20%. Kamatna stopa, koju je plaćala drvena industrija u inozemstvu, bila je znatno niža i kretala se od 4 do 6%. Izvozna drvena industrija s područja Hrvatske bila je zbog visoke kamatne stope u neravnopravnu položaju prema konkurentskim zemljama.²³⁰

No i pored toga što su u 1932. god. povlačeni štedni ulozi, i tako sužena kreditna baza, bile su smanjene kamatne stope na uloge po viđenju u vodećim privatnim novčanim zavodima od 6% na 2,5—3%.²³¹

Ovakva situacija na kreditnom tržištu pogodila je naročito teško onu drvenu industriju u Hrvatskoj koja se zadužila u razdoblju inflacije, pa su se kreditnim teškoćama, koje su i inače postojale zbog nepostojanja jeftinog industrijskog kredita pridružile i one koje su nastale zbog otplate prije učinjenog duga.

U vrijeme krize bio je pogoršan položaj drvene industrije u Hrvatskoj, jer je ona bila stavljena u tešku situaciju pored posljedica krize i financijskom politikom države, kojom je bio realno uvećan prije učinjen dug.

Ona je mogla plaćati ovako visoku kamatnu stopu samo pri visokim cijenama svojih proizvoda. Cijeli sistem kreditiranja stropoštao se kad su pale cijene i opseg proizvodnje.

No, osim toga bio je otežan njezin položaj i nemogućnošću dobivanja novih kredita, a u nekim slučajevima i otkazom ili redukcijom postojećih ili, opet, traženjem otplate prije uzetih.

²²⁹ Narodna banka 1884—1934, *Spomenica*, n. dj. 179; N. Popović i D. Mišić, n. dj., 70—71; N. Vučo, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934*, Beograd 1968, 113—114; *Privredni pregled* 5. I 1930.

²³⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 28. XI 1933; Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932, Zagreb 1933, 64; *Privreda* 6. IV 1930.

²³¹ Narodna privreda u trećem tromjesečju 1932, Beograd 1932, 5.

U vrijeme povoljne konjunktуре prišao je niz poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj rekonstrukciji svojih postrojenja, pa su pored vlastitih kapitala u tu svrhu bili uzimani i krediti.

Ova industrijska grana trebala je, već prema prirodi svog poslovanja dugoročne kredite. Ona je do njih teško dolazila u vrijeme krize, a ako je i došla, uvjeti su bili teški, pa su oni djelovali ne samo na povećanje proizvodnih troškova, nego je bila ugrožena, zbog prilika na kreditnom tržištu i sama egzistencija nekih poduzeća.

Drvnoj industriji koja je proizvodila za izvoz, nedostajao je u velikoj mjeri kapital, kako za proizvodnju tako i za kreditiranje i financiranje izvoza proizvoda. Osim toga, njoj je nedostajao i kapital koji je bio blokiran u Španjolskoj.²³²

Teškoće zbog pomanjkanja kapitala za potrebe izvoza svojih proizvoda imala je naročito manja i srednja drvena industrija u Hrvatskoj. Njezina rentabilnost poslovanja bila je znatno smanjena i zbog toga što je morala prodavati drvo izravno s pilana uz nižu cijenu za oko 50 dinara u situaciji kada je ona ionako bila snižena zbog krize.²³³

Izvršni odbor Narodne banke donio je odluku o sniženju eskomptne kamatne stope, koja je vrijedila do 16. VII 1934. god. To je bilo učinjeno uzimajući u obzir privrednu situaciju u zemlji, ali i stalne zahtjeve privrede. Ova kamatna stopa bila je snižena prvo u veljači 1934. god. na zalogu zlata od 7,5 na 7%, a za ostale lombardne kredite od 9 na 8%, ali je 7. VII 1934. god. ponovno snižena prva stopa na 5,5%, a druga na 7,5%. Privredni su krugovi međutim zahtijevali da se snizi eskomptna stopa na 5%, jer bi tek tada bila približno slična onoj u susjednim zemljama (Austrija 5%, Rumunjska 6%, Mađarska 4,5%, Poljska 5,5%), dok se ona istodobno kretala u zapadnoevropskim zemljama oko 3%. Visina eskomptne stope Narodne banke bila je prema Uredbi o maksimiranju kamatne stope mjerodavna za određivanje visine kamatne stope ostalih novčanih zavoda u zemlji. Uredbom o maksimiranju kamatne stope bilo je određeno da ona ne smije biti viša od 5% iznad diskontne stope Narodne banke. Novčani zavodi mogli su od tada zaračunati na kredite najviše 11,5% kamata. Nakon toga donesena je 15. VIII 1934. god. Uredba o maksimiranju kamatnih stopa, koja je izmijenila i dopunila Uredbu od 4. XII 1933. god. Prema toj Uredbi bila je kamata za novčane zavode ponovno snižena i maksimirana na 4,5% iznad službene eskomptne stope Narodne banke.²³⁴

Teškoće koje su se naročito jako očitovale na novčanom tržištu u Hrvatskoj, a i u cijeloj zemlji, počele su se s oživljavanjem privredne djelatnosti pomalo gubiti. Povećala se likvidnost privatnih novčanih zavoda, a kamatna stopa pokazivala je krajem 1935. god. tendenciju popuštanja. Kako je prosperitet privredne djelatnosti uopće, pa tako i drvne industrije ovisio o kreditima novčanih zavoda, poboljšanje njihove kreditne sposobnosti prestankom gospodarske krize istodobno se odrazilo i na njezinu položaju.²³⁵

²³² *Jugoslovenski Lloyd*, 11. X 1933; *Privreda* br. 4, april 1933.

²³³ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. X 1933; 31. XII 1933.

²³⁴ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. VII 1934: 14. IV 1935; Narodna privreda u trećem tromjesečju 1934. godine, *Topčider* 1934, 5.

²³⁵ Narodna privreda u četvrtom tromjesečju 1935. godine, *Topčider* 1935, 5.

d) *Tarifna politika*

Željeznička tarifa predstavlja sistem željezničkih vozarinskih stavova izgrađen na osnovi načela utvrđenja cijena prometnih usluga.²³⁶ Željeznička tarifa objedinjuje dvije oblasti, željezničku lokalnu tarifu, koja vrijedi u granicama dotične zemlje i međunarodnu tarifu, koja utvrđuje vozarinske stavove u međunarodnom prometu između pojedinih zemalja koje su pristupile zaključenju takvih sporazuma. Unutrašnja ili lokalna tarifa ima golemo značenje za rad, razvoj, napredak i rentabilnost pojedinog poduzeća i čitavih privrednih grana. O tarifnoj politici države ovisile su ne samo financije željezničkog poduzeća nego i položaj pojedinih privrednih grana.

Unifikacija željezničkih tarifa izvršena je 1925. god., ali su već 1926. god. doneseni ispravci.

Na osnovi željezničke tarife iz 1925. god. plaćala se vozarina za prijevoz drva i drvnih proizvoda ispod 5000 kg u sporovoznom prometu II klase, koja je bila predviđena za komadnu robu, za prijevoz 100 kg na 100 km 17,50 dinara, a za prijevoz od 5000 do 10.000 kg u kolskom A razredu, tj. vagonsku pošiljku, iznosila je tarifa za 100 kg na 100 km 10,20 dinara.²³⁷

U vrijeme konjunkturke krize u drvnoj industriji 1924—1926. god. sniženi su prijevozni troškovi od 1. X 1926. god.²³⁸

U jugoslavenskom željezničkom teretnom prometu imali su drvo i drvni proizvodi vrlo velik udio, pa su oni spadali u glavne proizvode koji su se prevozili na taj način. Od cjelokupnog prometa u željezničkom teretnom prometu u 1934. god., koji je iznosio 11,245.852 tone, otpadalo je na drvo 2.918,5 tona, a od toga na drvo za gorivo 1.228,1, tesano i piljeno drvo 1.180,7, na oblo drvo, stupove i pragove 509,7 tona.²³⁹

Željeznička tarifa na drvo bila je povećana 1. III 1929. god., dakle u vrijeme kada je ono imalo vrlo povoljnu konjunkturu, pa je njegova proizvodnja bila realizirana po razmjerno visokim cijenama.²⁴⁰ Opadanjem povoljne koniunktore za drvnu industriju, a porastom transportnih troškova, nastao je sve veći raskorak, koji je smanjio konkurentnu sposobnost i otežao realizaciju nezine proizvodnje na međunarodnom tržištu.

Tarifa za prijevoz proizvoda drvne industrije od 1. III 1929. god. ostala je na snazi unatoč opadanju izvoza najvažnijih drvnih proizvoda, padu cijena i pojačanoj stranoj konkurenciji. Unutrašnja potrošnja drveta bila je također znatno smanjena, pa iako o tome nemamo točnih statističkih podataka, znatno opadanje vidjelo se već po utovaru i istovaru vagona u unutrašnjem željezničkom prometu, kao i po stvaranju i nagomilavanju zaliha drvnih proizvoda (gorivog drveta 75.000 vagona), što je imalo za posljedicu opadanje tonaže.²⁴¹

²³⁶ M. Mirković, Izbor iz ekonomskih radova, Zagreb 1958, 151.

²³⁷ M. Mirković, Izbor iz ekonomskih radova, n. dj., 152; N. Popović, i D. Mišić, n. dj., 80—81.

²³⁸ N. Popović i D. Mišić, n. dj., 81.

²³⁹ *Drvočrtač*, 20. III 1936.

²⁴⁰ *Privreda*, 1. V 1930.

²⁴¹ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 129.

Prema tome vidimo da su visoki prijevozni troškovi bili jedan od činilaca koji su ubrzali sazrijevanje krize u drvnoj industriji, a i prije su nepovoljno utjecali na njezin ekonomski položaj.

Željeznički transportni troškovi iznosili su kod drvene industrije u vrijeme povoljne konjunktore 7—10% vrijednosti proizvoda koji se transportirao. Međutim, nakon reforme željezničke tarife u 1929. god. i opadanja cijena drveta i drvnim proizvodima činili su transportni troškovi 18—20%, a kod nekih proizvoda slabije kvalitete (kratke robe i ogrjevnog drveta) i preko 50% njegove vrijednosti. Željeznička tarifa, donesena u vrijeme povoljne konjunktore, bila je kod nekih drvnih proizvoda viša od normalne, pa je došla do izražaja težnja za ograničenjem izvoza neprerađenog drveta i zaštita domaće drvene industrije. Željeznički transportni troškovi bili su zato visoki za grede, a slično je bilo i s jamskim drvatom. Transportni troškovi prelazili su kod nekih drvnih proizvoda njihovu dvostruku vrijednost, a takvi su ostali i u vrijeme ekonomske krize.²⁴²

I inače je pitanje tarifnog opterećenja imalo važnu ulogu kod drvene industrije, jer je ona bila izvozna. a to se osobito izrazilo u vrijeme krize. Transportni troškovi iznosili su u vrijeme krize prosječno 25% proizvodnih troškova drvene industrije, a opterećivali su najviše sirovine i polufabrikate slabe vrijednosti. Koliko je položaj drvene industrije bio otežan u vrijeme krize zbog visokih transportnih troškova, vidimo ako uzmemo u obzir činjenicu da se 45% njezine proizvodnje prevozilo u inozemstvo željeznicom.

Tako je npr. 1 m³ tvrdog drveta na panju koštao oko 200 d, a transportiranje takvog drveta iz okolice Vinkovaca do Sušaka iznosilo je oko 2.700, pretovar 400, a carina 500 tadašnjih dinara, pa je prema tome vagon tvrdog drveta bio opterećen iznosom od 3.600 tadašnjih dinara. U jedan vagon moglo se utovariti prosječno 8—9 m³ drveta, pa je opterećenje za 1 m³ drveta transportnim troškovima, pretovarom i carinom iznosilo 400 tadašnjih dinara. Spomenuti tereti opterećivali su prema tome drvo dvostruko toliko kolika je bila njegova cijena na panju.²⁴³

Pored toga treba napomenuti da je bila povećana oko 20—30% i najamnina za željeznička stovarišta.²⁴⁴ Drvena industrija plaćala je od ostalih nuspri- stojbi još utovar i istovar vagona, i to za 10.000 kg oko 60, vaganje na drumskoj vazi 5 i kolsko vaganje 7,50 tadašnjih dinara.²⁴⁵

U izmijenjenim prilikama na inozemnom tržištu bila je povišena i tarifa za prijevoz u suhozemnom izvozu i uvozu za glavni izvozni proizvod naše drvene industrije: rezanu i tesanu građu. To je povećanje iznosilo preko sjevernih luka za daske 10%, a za grede 5% prema 1926. god., a u južnim lukama s obzirom na izvjesne relacije i za 25% — unatoč padu cijena hrastove, bukove i jelove građe u 1931. god. za 30%, 48%, i 36% prema 1929. god. odnosno za 19%, 45%, i 28% prema 1926. godini. Transportni troškovi bili su niži u ze-

²⁴² *Drvotržac*, 20. VII 1932; 20. II 1933.

²⁴³ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931. Zagreb 1932, 128; *Drvotržac*, 20. III 1935; *Jugoslavenski Lloyd*, 21. III 1935.

²⁴⁴ *Jugoslavenski Lloyd*, 14. VIII 1930.

²⁴⁵ *Drvotržac*, 20. VII 1932.

mljama koje su konkurirale tim proizvodom našoj drvnoj industriji (Rumunjska, Austrija i Poljska). Oni su u Poljskoj bili niži za 13—42% od jugoslavenskih.²⁴⁶

Ogrjevno drvo, čija je tonaža činila oko 40% cjelokupne tonaže drvne industrije, bilo je u teškoj situaciji u doba krize što se tiče izvoza, pa su ostale neprodane goleme zalihe. Uzroke takvom stanju treba tražiti u povećanoj proizvodnji prethodne godine, blagoj zimi, povišenju željezničkih tarifa, primjeni restriktivnih mjera u nekim zemljama, a naročito u Mađarskoj. Mađarska, jedan od glavnih uvoznika toga proizvoda iz Jugoslavije, povisila je željezničku tarifu na inozemno ogrjevno drvo, a istodobno ju je snizila za 40% na domaću proizvodnju, a bila je uvedena i uvozna carina, i to 550 dinara po vagonu.

Povećanje željezničkih tarifa na inozemno ogrjevno drvo u Mađarskoj naišlo je na protumjere u Jugoslaviji konkurentskim zemljama na tom tržištu (Čehoslovačkoj i Rumunjskoj), pa su one snizile za 20—25% svoje željezničke tarife.²⁴⁷

Transportni troškovi bili su povišeni, a cijena ogrjevnog drveta pala je u 1931. god. za 29% prema 1929. i za 25% prema onoj u 1926. god. Povišenje transportnih troškova na ogrjevno drvo u lokalnom prometu i izvozu vidimo iz slijedeće tablice.²⁴⁸ (Vidi tablicu na str. 239.)

Tarifa u lučkom izvozu ogrjevnog drveta bila je povišena 1. rujna 1929. god. prema udaljenostima za 140, 75 i 54%.²⁴⁹

Željeznička tarifa za ogrjevno drvo povećana je 1. IX 1929. god. uvođenjem sezonskog dodatka s rokom valjanosti do 31. III 1930. god., ali je on ostao na snazi i dalje. Nakon toga bili su povišeni transportni troškovi za ogrjevno drvo za 20% prema onima iz 1929. god., željezničkom tarifom od 1. IV 1930. god., pa je to povećanje bilo uglavnom identično s prije uvedenim sezonskim povišenjem. Prema tome, transportni troškovi za ogrjevno drvo bili su povećani reformom željezničke tarife 1. III 1929. god. za 21—40%, sezonskim dodatkom odnosno kasnijom izmjenom željezničke tarife od 1. IV 1930. god. za 45%, 52% i 87%, prema onima od 1. X 1926. god. Takvi troškovi nisu se mogli podnijeti u vrijeme gospodarske krize s obzirom na ionako nisku vrijednost drveta.²⁵⁰

Transportni troškovi bili su visoki ne samo kod sirovina i polufabrikata, već i kod finalnih proizvoda drvne industrije. Oni su npr. poskupljivali pokućstvo u unutrašnjem željezničkom prometu zajedno s gradskom taracovinom za 40%, što se vidi i iz slijedećeg primjera. Tvornička cijena spavaće sobe bila je u Novoj Gradiški 2.200 dinara. Međutim, ako su je htjeli prodati

²⁴⁶ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 130.

²⁴⁷ Isto, 130—131.

²⁴⁸ *Privreda*, 1. V 1930; Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 131.

²⁴⁹ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 131.

²⁵⁰ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 131; *Privreda*, Zagreb, 1. V 1930.

Proizvod	km	Tarifa 1. X 1926.	Tarifa 1. III 1929.	Iznos razlike		Tarifa 1. IV 1930.	Razlika prema 1. III 1929.		Razlika prema 1. X 1926.	
Ogrjevno drvo u lokalnom prometu	100	230	300	70	30%	365	65	20%	135	56%
	300	465	570	105	21%	685	115	20%	220	48%
Ogrjevno drvo za Vojvodinu itd.	300	365	460	95	26%	575	95	20%	190	52%
	500	565	690	175	22%	830	140	20%	265	45%
Ogrjevno drvo u izvozu	100	160	225	65	40%	300	75	34%	140	87%
	300	365	460	95	26%	570	110	24%	205	56%

u Splitu, iznosili su transportni troškovi 450 dinara (soba je vagala oko 300 kg, a cijena prijevoza bila je 1,5 dinar za 1 kg), a taracovina je iznosila 450 dinara, pa je tako bila prodajna cijena te sobe u Splitu 3.100 tadašnjih dinara.²⁵¹

Opterećenje drvne industrije vidi se i iz podataka o udjelu pojedinih troškova u ukupnim proizvodnim troškovima. Podaci se odnose na onu drvenu industriju koja se opskrbljivala sirovinama na osnovi dugoročnih ugovora, a čija je proizvodnja iznosila 1930. god. 710.000 m³ tvrdog i 2.120.000 mekog drveta. Cjelokupni proizvodni troškovi iznosili su za tu proizvodnju 496.426.630 tadašnjih dinara, a od toga je otpadao slijedeći iznos izražen u milijunima dinara na pojedine troškove: na šumsku taksu 274,7 i doznake 7,2 ili 15%; radničke nadnice 192,3 ili 38,7%; radničko osiguranje 13,4 ili 2,7%; plaće činovnika 16,8 ili 3,4%; željezničke pristojbe 126,6 ili 25,5%; porez 56,4 ili 11,4%, a ovdje nisu bili uračunani izdaci za kamatu, amortizaciju, nabavu materijala i razni drugi troškovi. Prema tome vidimo da je vrlo visok postotak otpadao na transportne troškove.²⁵²

Unatoč tome, čim se situacija u drвноj industriji nešto popravila, pošto je kriza jenjavala, uvedeno je već 26. II 1934. god. 5%-tno povećanje transportne takse, a 16. III 1934. god. i linearno povišenje za 5% svih lokalnih i lučkih izvoznih tarifa.²⁵³ Izuzetak su bile jedino neke povlastice dane zbog konkurencije drugih željeznica (Slovenija) i neke tranzitne tarife (Bugarska, Rumunjska, Grčka).²⁵⁴

No, kao što smo već spomenuli, transportni troškovi spadali su u red onih činilaca koji su utjecali na jaču ili slabiju konkurentnu sposobnost drvne industrije na međunarodnom tržištu. Zbog toga ćemo iznijeti podatke za razdoblje krize o željezničkim transportnim troškovima u susjednim zemljama,

²⁵¹ *Jugoslovenski Lloyd*, 24. XII 1935.

²⁵² *Jugoslovenski Lloyd*, 4. III 1931.

²⁵³ *Drvostržac*, 10. III 1934.

²⁵⁴ *Drvostržac*, 10. III 1934; 1. III 1936.

koje su na međunarodnom tržištu izravno konkurirale drvnoj industriji Jugoslavije, a u okviru nje i onoj Hrvatske, a kod nekih proizvoda (naročito pokućstvo) na unutrašnjem tržištu. Jugoslavija je u tom periodu imala u usporedbi sa svojim konkurentima najviše željezničke tarife za prijevoz proizvoda drvene industrije. Jugoslavenska željeznička tarifa za prijevoz rezane građe na udaljenosti od 400 km iznosila 1.760 tadašnjih dinara, dok je ona istodobno u susjednim zemljama bila slijedeća: u Rumunjskoj 3.220 leja (1.127 dinara); Austriji 184 šilinga (1.820 dinara); Čehoslovačkoj 890 Kč (1.380 dinara). Lučka tarifa bila je u Jugoslaviji 1.450 tadašnjih dinara; u Rumunjskoj 3.220 leja (1.127 dinara) i u Poljskoj 131 Zl. (1.087 dinara).²⁵⁵ Prema tome, dok je Jugoslavija u vrijeme ekonomske krize povećavala željezničku tarifu za proizvode drvene industrije, u konkurentskim državama Austriji, Rumunjskoj i Čehoslovačkoj tarifa je snižena.²⁵⁶

Željeznički transportni troškovi bili su naročito visoki za sirovine, pa se takvo opterećenje odrazilo, posve prirodno, i na cijenu polufabrikata i finalnih proizvoda. Tarifno opterećenje sirovina u vrijeme ekonomske krize, tzv. pilanska tarifa, bila je u Rumunjskoj niža, a u Čehoslovačkoj slična jugoslavenskoj. Pilanska tarifa bila je niža za prosječno 40% u Poljskoj, 16% u Bugarskoj, 20% u Mađarskoj i 15% u Austriji.²⁵⁷ Niz proizvoda drvene industrije u vrijeme krize nije mogao izdržati takvo tarifno opterećenje. Takav je slučaj bio i s tehničkim drvetom upućenim na daljnju preradu u domaće pilane. Doduše bile su iz konkurentskih razloga uvedene neke povlastice za prijevoz tehničkog drveta, ali su one vrijedile samo za neke željezničke stanice, koje su se nalazile uz rijeke na kojima je bilo razvijeno splavarenje. Opterećenje tehničkog drveta željezničkim transportnim troškovima bilo je previsoko, kako zbog pada cijena tako i zbog povišenja željezničke tarife u 1934. god. Prema tome bio je povećan udio transportnih troškova u proizvodnim troškovima kod tehničkog drveta u vrijeme krize, pa su oni iznosili 35—40%, dok su prije povišenja iznosili oko 25—30%. Zbog takve situacije niz proizvođača nije upućivao tehničko drvo na daljnju preradu u pilane, već su ga prerađivali u ogrjevno drvo. Od toga je trpjela štetu drvna industrija, a tako isto i nacionalna ekonomija.²⁵⁸

Tarifna politika s visokim vozarinskim stavovima na drvo i drvene proizvode provođena u vrijeme gospodarske krize, a i kasnije sve do sloma bivše Jugoslavije bila je štetna za drvnu industriju. Ona nije dobila povlastice u vrijeme ekonomske krize, a one koje su pak bile dane odnosile su se samo na bolesno drvo ili se pak radilo o sniženjima kojima se nastojala spriječiti konkurencija drugih vrsta prometnih sredstava. Tako je na sjednici Ministarskog savjeta 11. XII 1930. god. odlučeno da se daju neke povlastice drvnoj industriji za prijevoz bolesnog drveta u unutrašnjem željezničkom prometu, na koje se zbog veće udaljenosti od 250 km inače ne bi mogla primijeniti povlaštena željeznička tarifa, koja je vrijedila za područje Vojvodine i Srbije,

²⁵⁵ *Drvotržac*, 20. XII 1937.

²⁵⁶ *Drvotržac*, 10. VIII 1933; 1. VIII 1934.

²⁵⁷ Izvještaj komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za godinu 1931, Zagreb 1932, 129.

²⁵⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 30. X 1935.

s obzirom na postojeću krizu.²⁵⁹ Ministarstvo prometa počelo je već od ožujka 1935. god. davati povlastice za prijevoz raznih proizvoda, da bi se bar donekle ublažio učinak povišenja carina u 1934. god., a naročito za poljoprivredne proizvode. Među ostalim proizvodima, bile su dane i povlastice za prijevoz oblog i rezanog drveta. Međutim, one su bile dane uglavnom iz konkurentskih razloga, da bi se spriječio prijevoz vodenim putem. Prema tome vidimo da nije bilo linearnog sniženja transportnih tarifa na drvo i drvene proizvode, već se ono odnosilo samo na spomenute proizvode. Zbog visokih željezničkih transportnih troškova preorijentirala se drvena industrija i trgovina u vrijeme ekonomske krize na jeftiniji prijevoz vodenim putem. Taj je put bio upotrebljavan čak i onda kada je drvo trebalo pretovariti u pristaništima Save, Drave, Dunava i Tise u vagone, pa se tek onda otpremalo u unutrašnjost. Prijevozni troškovi vodenim putem bili su niži od onih u željezničkom teretnom prometu i pored pretovara. (Npr. iz Slovenije je u 1934. god. otpremljeno u Vojvodinu vodenim putem 80% građevnog drveta i dasaka. Željeznički transportni troškovi iznosili su 2.500 dinara za jedan vagon letava iz Slovenije do Vojvodine, a njihova vrijednost bila je 3.500 dinara, dok je transport vodenim putem bio za 40% jeftiniji.)²⁶⁰

Ova željeznička i lučka tarifa u teretnom prometu bila je na snazi do 1. VI 1938. god. Tada je ponovno došlo do općeg povišenja. Ono je nepovoljno utjecalo na drvenu industriju i na promet u jugoslavenskim lukama, a naročito na Sušak. U ovoj luci smanjio se promet jer je bio jeftiniji prijevoz talijanskim željeznicama za neke proizvode (drvo, agrarni proizvodi) iz Slovenije preko Rakeka do Rijeke nego izravno do Sušaka, dok istodobno pretovarni troškovi u Rijeci nisu bili niži od onih na Sušaku.²⁶¹

3. Međunarodna ekonomska suradnja na području drvene industrije u razdoblju krize (1929—1934. god.)

Kapitalističke zemlje zahvaćene ekonomskom krizom, a među njima i Jugoslavija, tražile su i pokušale iskoristiti razne putove ekonomske samoobrane, osobito putove i sredstva međusobne suradnje, uzajamnosti i solidarnosti prema zemljama kupcima njihovih proizvoda.

Svjetska kriza isključila je velik broj zemalja iz slobodnog prometa u vanjskoj trgovini. Privreda niza kapitalističkih zemalja, teško pogođena udarcima krize, stezala se u okvire svojih državnih granica nastojeći da intervencijom države otkloni ekonomske poteškoće vlastitim snagama ili opet u suradnji s ostalim zemljama. U vanjskoj trgovini tih zemalja bila je prisutna, u vrijeme ekonomske krize, tendencija ograničenja. Ona je bila provođena na različite načine, a između ostalog i primjenom protekcionističke politike, povišenjem carina, otkazivanjem trgovačkih ugovora, sklapanjem bilateralnih i raznih drugih sporazuma, primjenom sistema kompenzacije i kliringa u platnom prometu, uvođenjem uvoznih i izvoznih dozvola itd. U takvim

²⁵⁹ *Drvotržac*, 1 III 1936; *Jugoslavenski Lloyd*, 11. II 1931.

²⁶⁰ *Drvotržac*, 20. I 1935.

²⁶¹ *Drvotržac*, 10. II 1939.

okolnostima ustupila je privatna inicijativa u vanjskoj trgovini mjesto državnoj kontroli. Situacija u vanjskoj trgovini drvnim proizvodima, a osobito zapreke u izvozu na inozemno tržište, pad cijena, teškoće plaćanja i velika nezaposlenost dovodile su do pokušaja suradnje između zemalja.

Kapitalistički sistem bio je poljuljan svojim vlastitim proturječnostima, a među njima se izražavala na međunarodnom planu naročito suprotnost interesa agrarnih i industrijskih zemalja, ali je istodobno bila prisutna i ona unutar samih industrijskih zemalja. Isticanje suprotnih tendencija, međunarodne privredne suradnje i autarhije u ekonomskoj politici većine evropskih zemalja dovelo je još prije ekonomske krize do akcija u pravcu međusobnog sporazumijevanja i pronalaženja rješenja. Na to su više utjecale prilike i potrebe razvoja vlastite privrede, a manje su se rukovodili i nekom pacifističkom ideologijom.

Svaka godina donosila je nove planove o međusobnoj privrednoj suradnji, radi izlaza iz krize u kojoj se nalazila drvena industrija niza kapitalističkih zemalja, a među njima i jugoslavenska.

Pitanje suradnje drvne industrije bilo je pokrenuto prvi put već u proljeće 1929. god. na međunarodnoj drvarskoj konferenciji u Beču.²⁶²

II međunarodna konferencija bila je održana u Bratislavi, a na njoj je trebalo odlučiti o osnivanju Internacionalne drvarske unije.²⁶³

Svjetska privredna kriza 1929—1934. god. pogodila je drvenu industriju svih evropskih zemalja izvoznica drvnih proizvoda osim SSSR-a. One su, zbog toga, provele akciju s ciljem da nađu izlaz iz krize u kojoj se nalazila drvena industrija. U tu svrhu bili su održani međunarodni kongresi drvne industrije u Lyonu, Rimu, Bratislavi, Parizu i Beču.

Na kongresu u Parizu održanom 1. VII 1931. god. razmatrano je pitanje smanjenja proizvodnje i povećanje potrošnje drveta te mogućnost kartelizacije i centralizacije na području trgovine drvnim proizvodima.²⁶⁴

Kongres je zahtijevao da se u svim zemljama osnuju nacionalni komiteti sa zadatkom da kontroliraju uvoz drvnih proizvoda.²⁶⁵

Na inicijativu Ekonomskog komiteta Društva naroda održana je u Ženevi od 25. do 27. IV 1932. god. konferencija eksperata drvnih industrija SSSR-a, Velike Britanije, Francuske, Njemačke, Italije, Kanade, Poljske, Čehoslovačke, Jugoslavije, Rumunjske, Austrije, Švedske, Finske i Letonije. Ona je razmotrila ekonomsku situaciju u svijetu, a posebno u drvanoj industriji pojedinih zemalja. U rezoluciji donesenoj na toj konferenciji bilo je istaknuto stajalište protiv principa slobodne trgovine drvnim proizvodima u vrijeme ekonomske krize i zahtjev za uvođenjem ograničenja. Na konferenciji je bila postignuta suglasnost o ograničenju sječe šuma na razini prirodnog prirasta gdje god se to moglo postići, uzimajući pri tom u obzir ekonomski moment.²⁶⁶

²⁶² *Jugoslavenski Lloyd*, 6. VIII 1929.

²⁶³ Isto.

²⁶⁴ *Drvotržac*, 20. IX 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 3. VII 1931; 8. VI 1932.

²⁶⁵ *Jugoslavenski Lloyd*, 11. VII 1931.

²⁶⁶ *Drvotržac*, 10. V 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 5. V 1932; *Narodna šuma*, 9. IV 1932.

U Berlinu je 9. i 10. V 1932. god. održana konferencija predstavnika izvoznčkih organizacija Jugoslavije, Poljske, Rumunjske i SSSR-a, radi sklapanja sporazuma o izvozu hrastova drveta.²⁶⁷

9. VI 1932. god. sazvana je u Beču na poticaj vlada evropskih zemalja konferencija drvne industrije. Na njoj je sudjelovalo 30 zemalja. Mjere predložene na toj konferenciji kretale su se uglavnom u okviru smanjenja proizvodnje i reguliranja ponude drvnih proizvoda na nekim tržištima. Ni ova konferencija, kao uostalom ni ona u Ženevi, nije ispunila očekivanja drvne industrije, pa su na njoj došla do izražaja suprotna gledišta zemalja sudionica.²⁶⁸

Potreba da se poboljša situacija na međunarodnom drvnom tržištu i da se koliko je to moguće otklone smetnje dovela je na bečkoj konferenciji do sklapanja sporazuma između Jugoslavije, Austrije, Rumunjske, Čehoslovačke, Poljske i Letonije. Ovim sporazumom bilo je predviđeno ograničenje izvoza, a za njegovo provođenje trebalo je osnovati stalan odbor sa zadatkom da prati situaciju na međunarodnom tržištu drvetom i da na osnovi dobivenih podataka snižava kontingente zemalja potpisnica.²⁶⁹

II međunarodna konferencija započela je radom 8. IX 1932. god. Na njoj su sudjelovale sve zemlje koje su donijele rezoluciju na prvoj međunarodnoj konferenciji drvne industrije u Beču.²⁷⁰

Na toj konferenciji bio je osnovan Permanentni odbor međunarodne drvne privrede (Comite permanent international de la production et du commerce du bois — C. I. B.), kojem je bila osnova postavljena još na prvoj konferenciji drvne industrije u Beču.

Ovom odboru bilo je stavljeno u zadatak da radi na sklapanju ugovora o uvozu, izvozu i cijenama, uklanjanju međusobne konkurencije, praćenju situacije u drvnoj industriji i iskorištavanju povoljne konjunktore, izradi statistika i uzansa za trgovinu drvetom i održavanju veza između pojedinih zemalja članica.²⁷¹

Dok je na međunarodnim kongresima u Lyonu, Rimu, Bratislavi, Varšavi, Parizu i Ženevi bila isticana potreba ekonomske suradnje, na prvoj konferenciji drvne industrije u Beču postignut je sporazum srednjoevropskih zemalja, kojim je osnovan C. I. B. Taj je odbor stupio u kontakt s nizom zemalja i održao nekoliko plenarnih sjednica (u Beču, Milanu), na kojima se raspravljalo o raznim pitanjima i aktualnim problemima drvne industrije.²⁷²

Privredne teškoće, nastale u vrijeme krize, dovele su Jugoslaviju u situaciju da zaključi neke bilateralne i plurilateralne sporazume. Oni su u tom razdoblju manje ili više utjecali na njezinu vanjsku trgovinu. Pored spome-

²⁶⁷ *Drvotržac*, 20. V 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 18. V 1932.

²⁶⁸ *Drvotržac*, 20. V 1932; 10. V 1932; 1. VI 1932; 20. VI 1932, *Jugoslovenski Lloyd*, 22. V 1932; 8. VI 1932;

²⁶⁹ *Jugoslovenski Lloyd*, 11. VI 1932; 14. VI 1932.

²⁷⁰ *Drvotržac*, 10. IX 1932; 20. IX 1932.

²⁷¹ *Drvotržac*, 10. IX 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 13. IX 1932; 15. IX 1932; *Narodna šuma*, 17. IX 1932.

²⁷² *Drvotržac*, 20. XI 1932; 20. XII 1932; 20. V 1933; 1. VI 1933, *Jugoslovenski Lloyd*, 20. XII 1932.

nutog plurilateralnog sporazuma razvijanje stanovitih oblika privredne suradnje, osobito u oblasti trgovine, prometa i turizma, bilo je predviđeno i u okviru Male antante i Balkanskog sporazuma. Ovi sporazumi, međutim, pomogli su samo donekle poboljšanju općih uvjeta razmjene između balkanskih zemalja. Ta suradnja donijela je određene koristi zemljama članicama. No neposredan utjecaj djelovanja tih sporazuma očitovao se više kod agrarnih nego kod ostalih proizvoda. Doduše, bio je u okviru privrednog savjeta zemalja Male antante izrađen program o industrijskoj suradnji. On je predviđao usklađivanje njihove proizvodnje i stanovite povlastice za međusobnu razmjenu sirovina i polufabrikata. Međutim, jugoslavenska drvena industrija nije imala gotovo nikakve koristi od te međubalkanske ekonomske suradnje, zbog strukture privreda zemalja članica tih sporazuma, koje su i same bile izvoznice drvnih proizvoda i izravni konkurenti njezinoj proizvodnji. Kao tržište za proizvode njezine drvne industrije u obzir je dolazila od tih zemalja jedino Grčka, ali su s njom postojale teškoće oko plaćanja, jer je ona uvozila mnogo više proizvoda iz Jugoslavije nego što je u nju izvozila.

Pokušaji međusobne ekonomske suradnje spomenutih zemalja bili su prekinuti agresijom Njemačke prvo protiv Čehoslovačke, a kasnije i protiv Jugoslavije i Grčke.²⁷³

Na svjetskoj privrednoj konferenciji u Londonu 1933. god. ponovno se raspravljalo o drvnoj industriji. Jugoslavenska delegacija na toj konferenciji izjasnila se za sporazumno rješavanje situacije nastale krizom, te je pokazala pripravnost da primijeni sve mjere koje bi ti sporazumi predviđali, s ciljem da se osigura normalna proizvodnja i izvoz drveta.²⁷⁴

C. I. B. je na svojem zasjedanju u rujnu 1933. god. donio zaključak o provedbi jedinstvene politike i o zajedničkom nastupanju zemalja članica na nekim tržištima.²⁷⁵

U Berlinu su, u okviru djelatnosti C. I. B.-a, održani pregovori 11. i 12. XII 1933. god. između predstavnika Austrije, Čehoslovačke, Poljske, Rumunjske, Jugoslavije, Švedske i SSSR-a. Ovdje su bili utvrđeni samo principi, a pregovori su trebali biti kasnije nastavljeni u Zenevi radi postizanja konkretnog sporazuma o izvoznim kontingentima za pojedine zemlje i o diobi međunarodnog drvnog tržišta.²⁷⁶

Postojanje različite strukture u organiziranju drvne industrije i drvne privrede općenito u pojedinim zemljama članicama C. I. B.-a stvorilo je unutar te organizacije heterogenost interesa i različito gledanje na njezine ciljeve (npr. u Austriji je bila provedena etatizacija drvne industrije i šumarstva, dok je ona u Jugoslaviji bila prepuštena privatnoj inicijativi).

Austrija je nastojala iskoristiti strukturne razlike u drvnoj industriji i šumarstvu zemalja članica C. I. B.-a provođenjem onakve politike koja je najbolje odgovarala strukturi njezine drvne privrede. U toj organizaciji Austrija je stalno, još od njezina osnivanja, poticala tendenciju za davanjem

²⁷³ B. Đorđević, n. dj., 263—289; *Drvotržac*, 10. VI 1933.

²⁷⁴ *Drvotržac*, 20. VII 1933; *Jugoslovenski Lloyd*, 21. VII 1933.

²⁷⁵ *Drvotržac*, 20. IX 1933.

²⁷⁶ *Drvotržac*, 20. XII 1933; 10. I 1934.

što širih ovlaštenja C. I. B.-u na području proizvodnje i plasiranja proizvoda zemalja članica na srednjoevropskom drvnom tržištu. Austrija je u okviru C. I. B.-a provodila centralizaciju proizvodnje i prodaje drvnih proizvoda zemalja članica. Ta politika nije odgovarala jugoslavenskoj drvnjoj industriji, jer je ona značila gubitak njezine samostalnosti. Jugoslavija se u C. I. B.-u nalazila u opoziciji, jer je bila protiv politike koju je u toj organizaciji provodila Austrija. Suprotnosti, koje su već i prije postojale u C. I. B.-u, došle su osobito jasno do izražaja prilikom sklapanja tzv. rimskog protokola 17. III 1934. god. Kao što smo već i prije rekli, njime su iz političkih razloga bile dane znatne ekonomske povlastice Austriji i Mađarskoj. Nakon sklapanja toga trojnog političko-ekonomskog sporazuma donesao je Centralni odbor jugoslavenske drvne privrede 15. V 1934. god. zaključak o otkazu tršćanskog sporazuma i istupu iz Permanentnog odbora međunarodne drvne privrede u Beču.²⁷⁷

Rimski trojni sporazum pokazao je jasno da C. I. B. nije bio u stanju da uskladi pitanje proizvodnje i plasmana proizvoda svojih članova, zbog toga što su unutar njega postojali heterogeni interesi. Upravo prilikom zaključenja spomenutog sporazuma vidjelo se da je Austrija, koja je imala vodstvo u toj međunarodnoj organizaciji narušila u vlastitom interesu ciljeve i principe na kojima se ona zasnivala. Austrijskom izvoznom politikom bile su osobito pogođene drvne privrede Jugoslavije i Rumunjske. Drvena industrija ostalih zemalja članica nije bila toliko pogođena, jer su one bile uglavnom zainteresirane na drugim tržištima, pa im je čak i odgovarala preorijentacija Austrije na talijansko tržište.

Radi održanja tršćanskog sporazuma održana je u Grazu 20. X 1934. god. konferencija C. I. B.-a. Službeni predstavnici Centralnog odbora jugoslavenske drvne industrije nisu prisustvovali toj konferenciji. Na njoj su sudjelovali samo predstavnici drvne industrije Slovenije. Centralni odbor jugoslavenske drvne privrede izjasnio se tom prilikom protiv održanja tršćanskog sporazuma, jer je smatrao da on nije u stanju, nakon zaključenja rimskog protokola, regulirati pitanje izvoza jugoslavenskog drveta na tržištu sjeverne Italije. Izvoz se normalno odvijao na tržištima srednje i južne Italije i bez postojanja posebne izvozne organizacije. Naime, austrijski izvoz drveta gravitirao je uglavnom na tržišta sjeverne Italije. Austrija se na spomenutoj konferenciji u Grazu zalagala za održanje tršćanskog sporazuma.²⁷⁸

Inicijativom C. I. B.-a održana je u Beču 25. X 1934. god. međunarodna konferencija drvne industrije. Na njoj je sudjelovalo 14 zemalja. Predloženo je da se smanji proizvodnja drveta u svim zemljama izvoznicama za 10%.²⁷⁹

Iz svih ovih pokušaja međusobne ekonomske suradnje vidi se kako su sve zemlje koje su sudjelovale na spomenutim međunarodnim kongresima i konferencijama drvne industrije u vrijeme krize raspinjali njihovi vlastiti uži politički i ekonomski interesi i ciljevi.

²⁷⁷ *Drvotržac*, 1. V 1934; 10. V 1934; 20. V 1934; 10. VI 1934; 20. VII 1934; *Jugoslovenski Lloyd*, 18. VII 1934; 19. VII 1934.

²⁷⁸ *Drvotržac*, 20. VII 1934; *Jugoslovenski Lloyd*, 26. IX 1934.

²⁷⁹ *Drvotržac*, 1. XI 1934; 10. XI 1934; *Jugoslovenski Lloyd*, 18. X 1934; 23. X 1934; 27. X 1934.

Ratna psihoza, pod utjecajem prošlog svjetskog rata i u stalnom očekivanju budućih sukoba, stvorila je snažan privredni nacionalizam u svim zemljama. Svaka od tih zemalja težila je za održanjem svoje političke i ekonomske samostalnosti, premda je jedno i drugo bilo neodrživo u tadašnjim uvjetima u kojima se nalazio kapitalistički svijet, naročito za one manje zemlje. U tim teškim privrednim prilikama dana je prednost politici ispred ekonomike, politika je imala duboke korijene u postojećem strahu od tuđe ekonomske i političke nadmoći i zavisnosti. Postojanje suprotnih tendencija, međunarodne privredne suradnje i autarhije u ekonomskoj politici kapitalističkih zemalja u vrijeme ekonomske krize došlo je do izražaja i u sudbini održanih međunarodnih kongresa i konferencija drvne industrije. One su zbog toga bile unaprijed osuđene na neuspjeh u pogledu postizanja praktičnih rezultata.

Ekonomске konferencije i kongresi drvne industrije održani u vrijeme gospodarske krize, ukoliko se nije radilo o čvrstim kartelnim utanačenjima u interesu svih zemalja, ograničavali su se uglavnom samo na izmjenu misli o postojećoj situaciji u privredi općenito, a napose u drvnoj industriji, na statistički rad ili opet na organizaciju zajedničke propagande. Izuzev donekle konferenciju drvne industrije u Kopenhagenu, niti jednoj drugoj nije uspjelo postići neke vidnije pozitivne rezultate u međunarodnoj ekonomskoj suradnji. Tendencija nacionalizma bila je u tadašnjoj političkoj konstelaciji u većine zemalja mnogo jači činilac od međunarodne ekonomske suradnje.

Prema tome vidimo da međunarodni kongresi i konferencije i razni sastanci drvne industrije održani u vrijeme ekonomske krize nisu imali gotovo nikakvih praktičnih rezultata u pogledu stvarnog reguliranja i poboljšanja situacije na međunarodnom drvnom tržištu.

4. Ekonomske promjene u drvnoj industriji Hrvatske izazvane krizom 1930—1934. god.

Glavne uzroke stagnacije, opadanja i uvlačenja u krizu drvne industrije s područja Hrvatske treba tražiti u uzajamnom djelovanju spomenutih vanjskih i unutrašnjih činilaca. Od činilaca koji su utjecali na krizu u drvnoj industriji, najveću je ulogu imalo ograničenje vanjske trgovine, konkurencija strane drvne proizvodnje, a naročito one SSSR-a, kontrakcija međunarodnog kredita, naglo opadanje kupovne moći najširih slojeva potrošača u zemlji, povećanje različitih opterećenja i kreditna kriza na novčanom tržištu.

Kriza u drvnoj industriji Hrvatske pojavila se u obliku otežanja realizacije njezine proizvodnje na međunarodnom i unutrašnjem tržištu, smanjenju cijena, opadanju proizvodnje, srozavanju radničkih nadnica, obustavama rada u pojedinim pogonima ili cijelom poduzeću, otvaranju stečajeva, dok su neka poduzeća potpuno propala.

Drvna industrija Hrvatske, koja je već i prije bila pogođena krizom zbog otežanja realizacije proizvodnje na međunarodnom i unutrašnjem tržištu radila je od sredine 1930. god. sa smanjenim proizvodnim kapacitetom, a u toku

slijedećih godina kako se kriza zaoštravala došlo je u nizu poduzeća i do potpune obustave rada.²⁸⁰

Prvi znaci krize u drvnoj industriji Hrvatske pojavili su se već potkraj 1929. god. No, ona je i pored krize u svijetu radila još u toku prve polovice 1930. god. izvršavajući prije zaključene poslove, pa u tom razdoblju još nije bilo znatnijeg smanjenja proizvodnje i opadanja izvoza. Prilike su postale, međutim, nepovoljne kada je kriza jače zahvatila upravo one zemlje u koje je gravitirao jugoslavenski izvoz drveta.

Cjelokupan izvoz jugoslavenskog drveta bio je smanjen, pa tako i onaj s područja Hrvatske. Zbog djelovanja agrarne krize pala je i njegova potrošnja na unutrašnjem tržištu jer je bila smanjena kupovna snaga najšire kategorije stanovništva, a to je bilo seljaštvo. No, pored smanjenja izvoza i unutrašnje potrošnje došlo je i do pada cijena drvetu, ali se njegova potrošnja i unatoč tome nije povećala.²⁸¹

Drvena industrija Hrvatske postigla je vrhunac svoga poslovanja 1929. god., pa je te godine bio postignut najveći izvoz po količini i postignutoj vrijednosti, a znatno je bila povećana i potrošnja drveta na unutrašnjem tržištu. Cijene drvetu bile su povećane u 1929. god. za 30% prema onima u 1928. god., dok su istodobno ostali nepromijenjeni proizvodni troškovi. U nizu poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj, koja su bila pogođena ranijom krizom situacija se znatno poboljšala.²⁸²

Okako povoljna konjunktura za drvnu industriju Hrvatske na međunarodnom i unutrašnjem tržištu odrazila se i u povećanoj kupovini šuma i drvnih sirovina. U Hrvatskoj su na licitacijama bile postizane visoke cijene za drvene sirovine. One su često i za 15% prelazile isklične cijene. Hrastovina na panju prodavala se 1929. god. u Hrvatskoj po 1.400 dinara za 1 m³, dok se cijena 1925. god. kretala tek oko 400 dinara. No treba napomenuti da je tada drvena industrija Hrvatske, koja je nabavljala sirovine putem licitacija iz privatnog šumskog posjeda ili opet onoga imovnih zajednica, za njih plaćala višu cijenu nego ona koja se opskrbljivala na osnovi dugoročnih ugovora s državom.²⁸³ Cijene drvnih sirovina, postizane na licitacijama u vrijeme povoljne konjunktуре, prelazile su u nekim slučajevima čak i 100% one po kojima ih je nabavljala velika drvena industrija na osnovi dugoročnih ugovora. To je djelovalo na povećanje proizvodnih troškova prve grupe. Postojanje takvog stanja i u vrijeme krize djelovalo je svakako nepovoljno na onu drvnu industriju u Hrvatskoj koja je sirovine nabavljala putem licitacija.²⁸⁴

Pored spomenutih uzroka utjecalo je na stagnaciju i krizu u drvnoj industriji Hrvatske i povećanje cijena drvnim sirovinama do kojeg je došlo revizijom dugoročnih ugovora između države i drvne industrije u 1929. god.

²⁸⁰ *Drvotržac*, 1. III 1933; *Jugoslovenski Lloyd*, 1. VI 1930; *Narodno blagostanje*, 1. VIII 1931.

²⁸¹ *Drvotržac*, 20. XI 1930; *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931; 11. III 1932; 27. VI 1933; *Privreda*, 29. VI 1930.; *Privredni pregled*, 4. X 1931.

²⁸² *Jugoslovenski Lloyd*, 27. IX 1929; 1. VI 1930; *Narodno blagostanje*, 20. IV 1929; 24. VIII 1929; 25. VII 1931; *Obzor*, 15. XII 1929; *Privreda*, 18. V 1930.

²⁸³ *Drvotržac*, 20. IV 1930; 1. III 1933; *Narodno blagostanje* 20. IV 1929; *Obzor*, 1. I 1929.

²⁸⁴ *Obzor*, 7. III 1931; *Privredni pregled*, 1. IX 1929.

Cijene predviđene revidiranim dugoročnim ugovorima bile su povišene uzimajući u obzir tadašnju povoljnu situaciju, a mogle su se izmijeniti tek nakon pet godina od revizije ugovora. Prema tome, cijene za drvine sirovine predviđene revidiranim dugoročnim ugovorima nisu se mogle mijenjati iako se u vrijeme krize promijenila situacija na međunarodnom i unutrašnjem drvnom tržištu.²⁸⁵

Drvena industrija Hrvatske bila je zahvaćena krizom od sredine 1930. god., ali se ona jače izrazila u 1931. god., a vrhunac je postigla u 1932. god.

Krupna drvena industrija okrenula se zbog smanjenja mogućnosti izvoza prema unutrašnjem tržištu, pa je ovdje plasirala po niskim cijenama nago-milane zalihe proizvoda sa svojih skladišta. Srednja i mala drvena industrija bila je orijentirana sa oko 70% svoje proizvodnje na pokrivanje potreba unutrašnjeg tržišta. Ona je u vrijeme krize naišla na tom tržištu na jaku konkurenciju krupne drvne industrije. Situacija na unutrašnjem tržištu, gdje je potrošnja drvnih proizvoda bila ionako znatno smanjena zbog pada kupovne moći gradskog i seoskog stanovništva, dovela je do daljnjeg smanjenja cijena.²⁸⁶

Cijene proizvoda šumarstva na veliko, kao tipično burzovnog artikla, dane prema izvještaju Ljubljanske burze, pokazivale su u vrijeme krize slijedeće opadanje:²⁸⁷

Indeks cijena na veliko proizvoda šumarstva:

1926. = 100

1923.	145,9
1924.	139,0
1925.	120,4
1926.	100,0
1927.	89,9
1928.	103,7
1929.	112,2
1930.	93,4
1931.	73,1
1932.	65,4
1933.	56,2
1934.	54,0
1935.	53,2

Prema tome pad cijena na unutrašnjem tržištu bio je u doba krize jednim dijelom posljedica plasmana onih drvnih proizvoda na njemu koji su prilikom proizvodnje bili namijenjeni inozemnom tržištu.

U vrijeme krize došlo je pored već spomenute konkurencije ostalih poduzeća i do one od državnog poduzeća »Šipad« na unutrašnjem, a od vanjskih naročito na talijanskom tržištu. »Šipad« je u 1931. i 1932. god. radio s punim kapacitetom, dok su gotovo sva poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj radila sa smanjenim kapacitetom, a velik broj njih morao je i potpuno

²⁸⁵ *Drvotržac*, 20. VII 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 6. XI 1930.

²⁸⁶ *Drvotržac*, 1. II 1932; 20. VI 1931; 20. III 1932; 1. XII 1933; *Jugoslavenski Lloyd*, 6. XI 1930; 31. XII 1933; *Narodno blagostanje*, 19. XII 1931; *Privredni pregled*, 12. IV 1931.

²⁸⁷ Lj. Dukanac, n. dj., 6.

obustaviti rad. »Šipad« je u vrijeme krize plasirao svoje proizvode na unutrašnjem i međunarodnom tržištu po cijenama koje su bile niže od proizvodnih troškova drvne industrije s područja Hrvatske i Slovenije. Takva konkurencija državnog poduzeća ostaloj drvnoj industriji u zemlji bila je povod podnošenju interpelacije ministra I. Mohorića 1933. god. u Narodnoj skupštini.²⁸⁸

Realizacija proizvodnje drvne industrije Hrvatske postala je u vrijeme krize teška na međunarodnom i unutrašnjem tržištu, pa su zbog toga ostale neposredne goleme zalihe drvnih proizvoda, a one su iz dana u dan bivale sve veće.²⁸⁹

Osim spomenutih razloga bile su znatno povećane zalihe drveta i proizvodnjom mekog drveta, koja je uslijedila nakon revizije dugoročnih ugovora s državom u 1930. god. Prema revidiranim dugoročnim ugovorima došla su u obzir zbog smanjenja intenziteta sječe prezrela i bolesna stabla. Upravo ova drvna proizvodnja od lošijih sirovina donijela je u doba krize velike teškoće pri realizaciji gotovih proizvoda na međunarodnom i unutrašnjem tržištu, pa su ostajale na skladištima nagomilane velike zalihe.²⁹⁰

Jaka konkurentna borba na međunarodnom i unutrašnjem drvnom tržištu i sve manja mogućnost za realizaciju proizvodnje izazvala je nagomilavanje zaliha, pad cijena. što je, posve razumljivo, djelovalo na smanjenje proizvodnje, sniženje radničkih nadnica, otpuštanje radnika, obustave rada u pojedinim pogonima, dok su neka poduzeća potpuno obustavila rad.²⁹¹

Izvoz jugoslavenske drvne industrije bio je smanjen potkraj 1931. god. za 50% po količini i 60% po vrijednosti, a pala je i unutrašnja potrošnja, pa je zbog takvog stanja smanjena proizvodnja.²⁹²

Kriza je osobito teško pogodila ona poduzeća drvne industrije koja su u vrijeme povoljne konjunktore investirala veći kapital u rekonstrukciju i modernizaciju postrojenja, kupovinu šuma, gradnju šumskih željeznica i sl., jer se taj kapital nije mogao amortizirati u vrlo kratkom roku do krize.²⁹³

Zbog otežana plasmana svojih proizvoda bila je drvena industrija prisiljena da robu prodaje na kredit i uz duže otplatne rokove.²⁹⁴

Rad je obustavilo zbog krize već do druge polovice 1931. god. oko 40% jugoslavenskih pilana.²⁹⁵

U naročito nepovoljnom položaju našao se u vrijeme krize niz srednjih i malih poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj čiji su vlasnici izgubili obrtnu kapitalu. a do novih kredita su vrlo teško dolazili, i to uz vrlo nepovoljne uvjete.²⁹⁶

²⁸⁸ *Drvotržac*, 1. XII 1933.

²⁸⁹ *Drvotržac*, 10. XII 1930; 1. II 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 20. IX 1930; 16. XI 1930; 7. II 1931; 25. VI 1933.

²⁹⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 12. VI 1931; 16. I 1932.

²⁹¹ *Privredni pregled*, 21. II 1933.

²⁹² Isto.

²⁹³ *Narodno blagostanje*, 21. XI 1931; *Privredni pregled*, 8. XII 1929.

²⁹⁴ *Narodno blagostanje*, 21. XI 1931.

²⁹⁵ *Narodno blagostanje*, 1. VIII 1931.

²⁹⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 13. VIII 1931; 11. X 1933.

Na burzama u zemlji padala je vrijednost vrijednosnih papira drvne industrije još u toku prve godine krize.²⁹⁷ Kriza u drvnoj industriji Hrvatske dostigla je vrhunac u toku 1932. god. Jugoslavenski izvoz drveta bio je te godine smanjen za 53,8% prema 1931. i za 71% prema 1930. god.²⁹⁸

U 1932. god., kada je kriza svom žestinom zahvatila drvenu industriju cijele zemlje, obustavilo je rad preko 50% pilana, a samo »Šipad«, »Našička« i »Ugar« radili su u svojim pilanama uz znatno smanjen kapacitet proizvodnje, skraćeno radno vrijeme ili s manje smjena.²⁹⁹

U Gorskom kotaru i Lici radilo je u 1932. god. samo oko polovice pilana. Rad je bio obustavljen na 44 željezna jarma, a preostala 62 radila su sa samo 50% proizvodnog kapaciteta. Proizvodnja ovih pilana bila je smanjena 50% prema onoj u 1929. god. Plasman njihovih proizvoda bio je otežan u vrijeme krize i zato što su bili lošije kvalitete (npr. 60% proizvoda od jelovine bilo je IV klase).³⁰⁰

I u takvim okolnostima bio je u vrijeme krize nastavljen rad u nizu poduzeća drvne industrije Hrvatske, a proizvodilo se često i bez zarade samo zato da bi se pokrili režijski troškovi i otplata duga. Poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj obustavljala su u vrijeme krize djelomično i potpuno rad, snižavala nadnice i otpuštala radnike. Prema prikupljenim podacima Inspekcije rada Savske banovine moralo je privremeno obustaviti rad u toku 1932. god. 13 poduzeća drvne industrije, pa je bez posla ostalo 1585 radnika.³⁰¹

U Hrvatskoj su u vrijeme krize smanjila proizvodnju u pojedinim pogonima i krupna poduzeća drvne industrije kao »Našička tvornica tanina i paropila d.d.«,³⁰² »Guttmann d.d.« Belišće, »Slavex«,³⁰³ »Eksploatacija drva d.d.« Zagreb i njezine afilacije,³⁰⁴ »Croatia d.d.«,³⁰⁵ »Bothe i Ehrmann d.d.«³⁰⁶ i druga.

Niz poduzeća drvne industrije Hrvatske pao je u toku krize pod stečaj ili je završio likvidacijom, a to naročito vrijedi za ona manja i nesolidna, koja su bila osnovana u poslijeratnom inflatornom razdoblju.³⁰⁷

Slijedeća poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj bila su, uz ostala, likvidirana u vrijeme krize: »Jugodrvno d.d.« Zagreb,³⁰⁸ »Goranin d.d.« Zagreb,

²⁹⁷ *Narodno blagostanje*, 19. VII 1930; 9. VIII 1930.

²⁹⁸ *Narodna privreda u drugom tromjesečju 1932. god.*, Beograd 1932, 14.

²⁹⁹ B. Tadić, *Položaj radnika u industriji drveta*, Sarajevo 1932, 21. *Drvotržac*, 20. VII 1932.

³⁰⁰ *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933; *Narodna šuma*, 20. II 1932.

³⁰¹ N. Vučo, n. dj., 211; *Drvotržac*, 1. II 1932; 1. III 1932; 10. III 1932; 20. III 1932; 20. IV 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 26. I 1934; 17. IV 1935; *Narodno blagostanje*, 7. III 1931; *Obzor*, 8. I 1931; 23. I 1931; 27. X 1931; *Privreda*, br. 3, mart 1933; *Privredni pregled*, 8. XII 1929; 21. II 1932; 27. XI 1932.

³⁰² *Jugoslavenski Lloyd*, 31. III 1935.

³⁰³ *Obzor*, 12. II 1931.

³⁰⁴ *Narodno blagostanje*, 22. VIII 1931.

³⁰⁵ *Narodno blagostanje*, 28. XI 1931.

³⁰⁶ *Hrvatska privreda*, br. 6—7, 1937.

³⁰⁷ *Jugoslavenski Lloyd*, 24. I 1935; *Narodno blagostanje*, 12. VII 1930; 26. VII 1930; *Obzor*, 24. I 1931; 12. X 1932, *Südslawischer Holzwirt* 23. VII 1930.

³⁰⁸ *Narodno blagostanje*, 12. VIII 1930.

»Srijem a.d.« — Nuštar,³⁰⁹ »Drvinje d.d.« Zagreb,³¹⁰ »Jadransko-šumsko d.d.«, »Dubrovnik«,³¹¹ »Kronasta sin d.d.« — tvornica kola Varaždin,³¹² »Trgovački mlin i pilana d.d.« Slatina,³¹³ »Tvorum« — tvornica umjetnog pokućstva Osijek,³¹⁴ »Kninska industrija drva d.d.« Zagreb,³¹⁵ »Šumsko d.d.« — Brod na Savi.³¹⁶ Prema podacima registara trgovačkih sudova za Hrvatsku i Slavoniju bile su u 1929. god. zabilježene samo tri likvidacije.³¹⁷

Kriza u drvnoj industriji može se vidjeti i na osnovi kretanja bilance dioničkih društava. Slijedeća tablica pokazuje kretanje bilance glavnih dioničkih društava u drvnoj industriji Jugoslavije u razdoblju 1930—1936. god. u milijunima dinara.³¹⁸

	1930.	1932.	1933.	1935.	1936.
Ukupna bilanca	2468,6	2184,5	2228,4	1856,0	1699,6
Uplaćen dionički kapital	417,8	428,1	434,4	370,1	323,5
Pričuve	260,8	237,2	158,8	103,2	97,2
Vjeronnici jug. i strani	1459,7	1529,2	1378,2	1085,1	1032,0
Roba	449,3	297,0	257,2	263,1	252,9
Investicije	760,6	772,2	881,9	821,6	783,4
Dužnici jug.	762,8	817,3	817,3	366,7	358,7

Kao što se iz podataka vidi, bila je u doba krize smanjena ukupna bilančna suma, što drugim riječima upućuje na zastoj drvne industrije u tom razdoblju. Gubitak dioničkih društava drvne industrije bio je u promatranom razdoblju osjetno veći od dobitka, pa je predstavljao dosta velik postotak dioničkog kapitala. No, od 1934. god. nastupilo je progresivno opadanje gubitka, a dobitak je pokazivao od 1935. god. tendenciju porasta, što je sve govorilo da je kriza u drvnoj industriji popustila.

Navedeni podaci za dionička društva u cijeloj zemlji mogu nam ilustrativno poslužiti i za praćenje djelovanja krize kod drvne industrije Hrvatske, s obzirom na to što je 1931. god. bilo od ukupno 93 dionička društva u drvnoj industriji cijele zemlje koncentrirano 56 na području Savske banovine, i to upravo onih krupnijih.³¹⁹

³⁰⁹ *Südslawischer Holzwirt* 23. VII 1930; *Narodno blagostanje*, 26. VII 1930; *Obzor* 6. IX 1930; 24. VI 1930.

³¹⁰ *Obzor* 11. X 1929.

³¹¹ *Obzor* 22. VIII 1932.

³¹² *Obzor* 21. V 1930.

³¹³ *Obzor* 24. I 1931.

³¹⁴ *Obzor* 11. X 1929.

³¹⁵ *Obzor* 12. I 1931.

³¹⁶ *Obzor* 3. VI 1930.

³¹⁷ *Obzor* 26. V 1930.

³¹⁸ *Drvotržac*, 1. I 1939.

³¹⁹ Isto.

Bilance većine poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj pokazivale su u 1930. god. gubitak. Međutim, one su i tada bile pozitivne kod nekih poduzeća drvne industrije s toga područja zbog poslovnog prestiža. Naime, kao da su ona stvarno poslovala s dobitkom. Ova su se poduzeća koristila sredstvima rezerve iz ranijih godina, pa su na taj način nastojala prikriti stvarno stanje prema javnosti.³²⁰ No, bilance su u nekih poduzeća pokazivale i dobitak, jer se još radilo na izvršenju prije zaključenih poslova. Međutim, u bilancama iskazan dobitak bio je te godine mnogo manji nego ranije.³²¹ Tako je npr. 1930. god. bruto dobit »Našičke« bila manja za 1,5 mil. nego 1929. god., dok je istodobno njezina bilančna suma pokazivala smanjenje za 20 milijuna dinara. Bilance toga poduzeća pokazivale su međutim ranijih godina porast od 30 do 40 milijuna dinara.³²²

Zbog krize se smanjila bilančna suma niza poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj, pa i onih većih kao što su: »Našička tvornica tanina i paropila d.d.,« »Drach d.d.,« »Slavonija d.d.,« »Croatia d.d.«³²³

U cijeloj zemlji otpadalo je od ukupno 1588 dioničkih društava 682 na industriju. Prema podacima Centrale industrijskih korporacija imala je drvna industrija u cijeloj zemlji 635 poduzeća, a od toga je bilo u 1930. god. 105 u obliku dioničkih društava. Odnos neakcionarskih poduzeća drvne industrije prema akcionarskim bio je te godine 100 : 31.

Slijedeća tablica prikazuje teritorijalnu podjelu dioničkih društava drvne industrije Jugoslavije 1931. god.³²⁴

Područje	Broj društava	Suma bilanca
Savska banovina	7	235
Zagreb	49	1367
Beograd	6	69
Vardarska banovina	2	6
Vrbaska banovina	4	327
Dunavska banovina	5	29
Drinska banovina	11	263
Zetska banovina	1	53
Moravska banovina	—	—
Primorska banovina	—	—
Ukupno	85	2349

Broj dioničkih društava drvne industrije smanjio se u 1931. god. prema 1930. god. od 115 na 85, a smanjile su se i bilančne sume i povećali gubici. U toku 1932. god., kada je kriza dostigla vrhunac u drvnoj industriji, bilo je

³²⁰ *Narodno blagostanje* 10. X 1931; 28. XI 1931; 19. XII 1931.

³²¹ *Narodno blagostanje*, 5. VII 1930; 19. VII 1930; 26. VII 1930; 9. VIII 1930; 27. IX 1930; 9. V 1931; 27. IV 1931.

³²² *Narodno blagostanje*, 27. VI 1931.

³²³ *Narodno blagostanje*, 27. VI 1931; 22. VIII 1931; 28. XI 1931; 12. XII 1931.

³²⁴ *Privreda*, br. 11, novembar 1933.

90 dioničkih društava, a od njih su s dobitkom poslovala svega 23, a ostalih 67 s gubitkom. Dobitak ovih 23 akcionarskih društava bio je minimalan i iznosio je 4 milijuna tadašnjih dinara, dok je istodobno gubitak ostalih 67 društava iznosio 54,4 milijuna tadašnjih dinara.³²⁵

Nepovoljno poslovno stanje, opadanje profita i kriza zahvatili su naročito onu drvenu industriju u Hrvatskoj koja je proizvodila meko drvo.³²⁶

Industrija tvrdog drveta nije još u 1930. osjetila toliko djelovanje krize u pogledu kvantitete izvoza koliko u pogledu postignute vrijednosti. Treba, međutim, napomenuti da je industrija tvrdog drveta pokrivala dio režijskih troškova u vrijeme povoljne konjunktore prodajom ogrjevnog drveta kao nusproizvoda.³²⁷

Krizom je bila više pogođena ona drvena industrija u Hrvatskoj koja se bavila samo proizvodnjom sirovina, a situacija je bila nešto povoljnija u industriji s mješovitom proizvodnjom. U povoljnijem položaju nalazila se naročito ona drvena industrija koja je proizvodila finalne proizvode, jer su za njihov plasman postojali bolji uvjeti nego za sirovine. Finalni proizvodi plasirali su se pretežnim dijelom na unutrašnjem tržištu, a ako su se i izvozili, cijene nisu bile ipak tako nepovoljne kao kod drveta u neprerađenom obliku.³²⁸

Neka poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj poslovala su s gubitkom još u toku 1930. god., zbog smanjenja cijena i otežanja realizacije proizvodnje na međunarodnom i unutrašnjem tržištu. S gubitkom su poslovala u 1930. god. među ostalima i slijedeća poduzeća: »Slavex«,³²⁹ »Nihag«,³³⁰ »Tvorница parketa i paropila d.d.« Zagreb,³³¹ »Slavonija d.d.«,³³² »R. Turčić i sinovi d.d.«,³³³ »Novo Zvečevo«,³³⁴ »Jadransko-šumsko d.d.« Dubrovnik,³³⁵ »Jugoslavensko dioničko društvo za trgovinu drvetom« Zagreb.³³⁶

Prema objavljenim bilancama dioničkih društava industrije Savske banovine za 1932. god. poslovalo je do 1. XI 1933. god. 15 poduzeća s dobitkom od 3,637.676 tadašnjih dinara, 28 poduzeća s gubitkom 22,557.248 tadašnjih dinara, a jedno je poduzeće bilo likvidirano. Napominjemo da su ovdje dani samo podaci za 44 od ukupno 54 dionička poduzeća drvne industrije, koliko ih je te godine bilo na području Savske banovine.³³⁷

³²⁵ *Privreda*, br. 7—8, juli-august 1934.

³²⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 19. VII 1932; 5. IV 1933.

³²⁷ *Narodno blagostanje* 19. VII 1930.

³²⁸ Isto.

³²⁹ *Narodno blagostanje*, 25. VII 1931; *Obzor* 18. VII 1931.

³³⁰ *Narodno blagostanje*, 1. VIII 1931; 8. VIII 1931.

³³¹ *Narodno blagostanje*, 19. XII 1931; *Obzor*, 12. VII 1931.

³³² *Narodno blagostanje*, 10. X 1931.

³³³ *Obzor*, 18. VII 1931.

³³⁴ *Obzor*, 18. VII 1931.

³³⁵ *Obzor*, 22. VIII 1931.

³³⁶ *Obzor*, 13. XI 1931.

³³⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 26. I 1934; *Privreda*, br. 7—8, juli-august 1934.

Kriza u oblasti proizvodnje izazvala je neminovno poremećaje u kreditno-novčanim odnosima i pospješila je uz ostalo krizu novčanih zavoda, koji su svojim kapitalom bili angažirani u toj privrednoj grani.

Poremećaji u oblasti drvene proizvodnje djelovali su i na smanjenu sječu šuma. Licitacije šuma u Hrvatskoj završavale su u vrijeme povoljne konjunktore gotovo redovito uspješno. No, u vrijeme krize i unatoč tome što su bile više puta ponavljane niz ih završava neuspjehom. To je opet u vrijeme krize djelovalo na šumski posjed. Prihodi šumskog posjeda bili su smanjeni, dok su obveze ostale na istoj visini, kao u vrijeme povoljne konjunktore.³³⁸

U vrijeme povoljne konjunktore za drvenu industriju bile su visoke cijene drveta na panju. U 1929. god. bila je za 1 m³ drveta postizana cijena od 250 dinara, ali je ona širenjem i daljnjim produbljanjem krize počela opadati, pa je 1935. god. iznosila svega 40—50 dinara.³³⁹

Nepovoljna konjunktura za drvenu industriju povratno je djelovala na smanjenje prihoda šumskog posjeda. On je u vrijeme krize bio smanjen kod privatnih šuma, a tako isto i kod onih imovnih općina i države. Prema završnim računima Ministarstva šuma i ruda prihodi ostvareni od eksploatacije drveta u državnim šumama, u vrijeme krize znatno su odstupali od predviđenih. To prikazuje i slijedeća tablica (prihodi u tadašnjim dinarima).³⁴⁰

Godina	Predviđeni čisti prihod	Ostvareni prihod
1928—29.	86,348.207	52,953.159,60
1929—30.	47,277.854	94,302.990,14
1930—31.	65,829.383	45,452.259,12
1931—32.	75,025.013	5,538.879,67
1932—33.	69,544.900	2,308.062,39

Kao što se iz navedenih podataka vidi, bio je od predviđenog stvarno ostvaren prihod u 1928/29. god. 61,32⁰/₀, 1929/30. god. 199,46⁰/₀, 1930/31. god. 69,04⁰/₀, 1931/32. god. 7,38⁰/₀, a 1932/33. svega 3,31⁰/₀.

Državne su šume u promatranom petogodišnjem razdoblju donosile prema jedinici površine slijedeći čisti prihod po 1 ha u tadašnjim dinarima: 1928/29. god. 18,57, 1929/30. god. 33,08, 1930/31. god. 15,94, 1931/32. god. 1,94.³⁴¹

U vrijeme krize pao je i čisti prihod od drveta proizvedenog u državnim šumama. U tim se šumama sjeklo godišnje prosječno 6,500.000 m³, pa je 1 m³ drveta donosio u promatranom petogodišnjem razdoblju slijedeći čisti prihod u tadašnjim dinarima (vidi tablicu na str. 255).

Prihod ostvaren od eksploatacije državnih šuma u 1929/30. god. bio je rezultat povoljne konjunktore, i u korist države provedene revizije dugoročnih

³³⁸ *Drvotržac*, 1. X 1932; 20. VII 1932; 10. X 1932; *Jugoslavenski Lloyd*, 31. X 1930; 11. III 1932; *Narodno blagostanje* 8. XI 1930, 14. XI 1931; *Obzor* 18. IX 1930; 21. X 1930; 20. V 1931.

³³⁹ *Drvotržac*, 1. III 1933; *Jugoslavenski Lloyd*, 24. I 1935.

³⁴⁰ *Drvotržac*, 20. III 1934.

³⁴¹ Isto.

Godina	Čisti prihod
1928/29.	7,54
1929/30.	16,80
1930/31.	8,00
1931/32.	1,85
1932/33.	0,76

ugovora s poduzećima drvne industrije. Međutim, kriza drvne industrije imala je neminovno za posljedicu i smanjenje tih prihoda. Planiran čist prihod od 69,544.900 dinara u 1932/33. god. podbacio je pa je ostvareno samo 2,308.062 dinara. U budžetskom ekspozu J. Demetrović je zato upozorio na teško stanje u kojem se u vrijeme krize našao državni šumski posjed i na potrebu reorganizacije šumarstva.³⁴²

O zastoju drvne industrije u vrijeme krize govori i znatno smanjenje investicija u podizanje novih tvornica. Opadanje investicijske djelatnosti u oblasti drvne industrije otpočelo je već 1931. god. Ono je bilo svedeno gotovo na minimum u vrijeme vrhunca krize 1932. god. Osnovano je vrlo malo novih tvornica u koje je bilo investirano znatno manje kapitala, a imale su i mnogo manji broj novih radnih mjesta nego one koje su osnovane prije krize.³⁴³ Nagli pad investicijske djelatnosti u vrijeme krize u drvnjoj industriji Jugoslavije pokazuje i slijedeća tablica.³⁴⁴

Godina	Broj tvornica	Kapital (000 din)	Radna mjesta	Pogon u KS
1931.	9	10.498	316	614
1932.	8	1.885	258	315
1933.	6	6.245	571	651
1934.	7	3.031	441	341
Ukupno	30	21.659	1.586	1.921

U trgovački registar kod trgovačkih sudova na području Savske banovine, gdje su vrijedili propisi Trgovačkog zakona za Hrvatsku i Slavoniju, bila su prema službenim podacima upisana u toku 1929. god. 4 novoosnovana poduzeća drvne industrije, dok su u 1931. god. bila upisana samo 2 poduzeća.³⁴⁵

Kriza u drvnjoj industriji utjecala je na smanjenje željezničkog, autobusnog i pomorskog prometa. Katastrofalno opadanje opsega međunarodnog prometa robe u vrijeme krize utjecalo je i na smanjenje prometa u glavnim jugoslavenskim lukama, koje su imale pretežno izvozni karakter. Promet u tim lukama bilježio je porast sve do 1930. god., a od tada je zbog reperku-

³⁴² Isto.

³⁴³ Statistika industrije Kraljevine Jugoslavije, n. dj., 61. *Jugoslovenski Lloyd*, 13. XII 1933.

³⁴⁴ Statistika industrije Kraljevine Jugoslavije, n. dj. 61.

³⁴⁵ *Drvotržac*, 1. VIII 1932; *Obzor* 26. V 1930; 5. I 1931.

sijskog djelovanja opće privredne krize u zemlji i svijetu nastupila kriza luka. Cjelokupni izvoz tih luka pao je u 1931. god. za 38% u usporedbi s onim u 1929. god.³⁴⁶

Budući da su proizvođači šumarstva činili značajnu stavku u cjelokupnom prometu ovih luka, bilo je posve normalno da je kriza koja je zahvatila šumarstvo i drvenu industriju od 1930. god., utjecala i na smanjenje prometa u glavnim jugoslavenskim lukama. Pad izvoza proizvoda šumarstva preko glavnih luka Jugoslavije već na početku krize pokazuje slijedeća tablica:³⁴⁷

Luke	Godina			
	Količina u tonama			
	1928.	1929.	1930.	1931.
Sušak	304.397	342.375	317.429	266.360
Split	13.206	7.553	7.474	4.880
Šibenik	59.406	53.312	56.468	46.397
Dubrovnik	228.180	237.312	222.535	119.068
Kotor	1.277	13.144	27.246	21.148
Metković	27.243	30.123	32.895	15.666

Predstavnici drvene industrije upozoravali su već u prvoj godini krize putem štampe, stručnih udruženja, konferencija i na različite druge načine na potrebu državne intervencije radi svladavanja teškoća s kojima se sukobljavala drvena industrija u vrijeme krize.³⁴⁸

Problem plasiranja proizvoda postajao je s produblivanjem krize u drvenoj industriji sve teži pa je ova predložila da se smanji proizvodnja. Prijedlog je iznesen i na konferenciji drvene industrije u Zagrebu 30. XII 1931. god.

»Šipad« je zastupao suprotno stajalište, o potrebi rada s punim kapacitetom, a to je bilo pravdano nacionalno-moralnim i ekonomskim razlozima.³⁴⁹

Srednja i mala drvena industrija s područja Hrvatske, koja je raspolagala manjim kapitalom, bila je ovisna u pogledu cijena o diktatu velike drvene industrije. Ona je, zbog sve većih teškoća pri realizaciji na unutrašnjem i međunarodnom tržištu zastupala potrebu intervencije države pri izvozu.

Velika drvena industrija zastupala je nasuprot tome stajalište slobodnog izvoza drvnih proizvoda.³⁵⁰

Predstavnici »Šipada« zastupali su potrebu napuštanja slobodne trgovine i potrebu intervencije države pri podjeli cjelokupnog izvoznog kontingenta na pojedina poduzeća.³⁵¹

³⁴⁶ *Privreda* br. 4, april 1931; br. 6 juni 1932.

³⁴⁷ *Privreda* br. 6 juni 1932.

³⁴⁸ *Drvotržac*, 20. XI 1930; 1. III 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 20. XI 1930; 20. III 1931.

³⁴⁹ *Drvotržac*, 1. III 1933; *Jugoslovenski Lloyd*, 31. XII 1931, 24. I 1932; *Privreda*, 1. I 1931; 2. II 1931.

³⁵⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 30. XI 1934.

³⁵¹ *Jugoslovenski Lloyd*, 16. I 1932.

U vrijeme krize tražila je drvena industrija ponovnu procjenu drvnih sirovina iz šuma imovnih općina, zbog promijenjenih prilika na tržištu drveta, koje su dovele do smanjenja njegove cijene.³⁵²

Jačanjem krize u drvnoj industriji u 1931. god. postao je sve aktualniji problem pronalaženja najprikladnijeg načina njezina rješenja. Nakon niza pojedinačnih i kolektivnih predstavi te privredne grane bila je 2. i 3. III 1931. god. održana Anketa o krizi drvene industrije³⁵³ u kojoj je bilo razmimoilaženja o pitanju stvaranja zajedničke prodajne organizacije. Velika drvena industrija s područja Hrvatske kategorički je odbijala stvaranje jedne takve organizacije. Ona je branila postojanje privatne inicijative u trgovini drvnim proizvodima. Opravdanost takvog svojeg stava ona je argumentirala između ostalog i neuspjehom što ga je doživio rumunjski drvni kartel. Prema njezinu mišljenju, takvu zajedničku prodajnu organizaciju za područje cijele zemlje bilo bi svrsishodno stvarati samo onda kad bi na to pristala i drvena industrija Rumunjske.

Mala drvena industrija nije sudjelovala u anketi, ali je zauzet stav da se i ta grupa drvene industrije treba organizirati i tek tada uključiti u zajedničku prodajnu organizaciju drvene industrije cijele zemlje.³⁵⁴

Prema tome, u anketi se raspravljalo o bitnim pitanjima drvene industrije i trgovine drveta. Drvena industrija je tražila od države da se s obzirom na izmijenjene prilike smanje godišnji etati sječe šuma i da se taksa plaća samo na ono drvo koje industrija stvarno iskoristi. Osim toga, bilo je traženo da se revidira željeznička tarifa, radničko osiguranje i nadnice i obustavi režijski rad države i da se prilikom provođenja agrarne reforme u sjevernim dijelovima zemlje ne dira u privatni šumski posjed.³⁵⁵

Pod takvim okolnostima, nakon opetovanih zahtjeva drvene industrije i provedene ankete, bio je donesen Zakon o davanju olakšica šumskoj industriji. Tim je zakonom bila predviđena mogućnost da se drvnoj industriji odobri smanjenje i odgoda sječe za 1931—32. god., te odgode rokovi plaćanja radi suzbijanja krize. Prema tome, tim su zakonom bile dane stvarne olakšice samo onoj drvnoj industriji koja nije bila u stanju da iskoristi prije dobiveni preliminar za sječu na osnovi dugoročnih ugovora, zbog nemogućnosti plasmana svojih proizvoda. Ostala drvena industrija nije dobila nikakvih pogodnosti.³⁵⁶

Zaoštavanjem krize pogoršao se položaj drvene industrije pa je zbog toga stvoren kartel na međunarodnom i unutrašnjem planu.³⁵⁷

Između jugoslavenske i rumunjske drvene industrije osnovan je kartel, čime je realiziran prijedlog podnesen u anketi. Prvo je bio osnovan pod rukovodstvom »Šipada« jugoslavenski kartel za meko drvo.³⁵⁸ Radi sklapanja

³⁵² *Jugoslovenski Lloyd*, 31. X 1930.

³⁵³ *Drvotržac*, 20. II 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 3. III 1931.

³⁵⁴ *Drvotržac*, 10. III 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 5. III 1931.

³⁵⁵ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. III 1931; 5. III 1931.

³⁵⁶ *Drvotržac*, 20. VII 1931; 10. VIII 1931; 20. VIII 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 5. VIII 1931.

³⁵⁷ *Drvotržac*, 20. III 1932; *Jugoslovenski Lloyd*, 11. III 1932.

³⁵⁸ *Drvotržac*, 10. VII 1931; 10. VIII 1931; 10. VI 1932; *Privreda*, br. 9 septembar 1931.

kartelnog sporazuma bili su vođeni pregovori s drvnom industrijom Rumunjske u Zagrebu, Sarajevu i Beču. Sporazum je bio potpisan 8. VII 1931. god. Trebalo je da on omogući usklađivanje cijena drvnim proizvodima tih zemalja na svjetskom tržištu, spriječi njihovu međusobnu konkurenciju i ublaži pad cijena. Sporazum je bio sklopljen na tri godine. Na osnovi njega dobila je Jugoslavija diferenciju za drvo lošije kvalitete. Ona se kretala od 1,5 do 2 dolara za proizvode I—III klase, 0,5 dolara za IV klasu, te 0,75 za usku robu. Ovom posljednjom diferencijom mogla se koristiti samo mala drvena industrija s područja Bosne.³⁵⁹

Radi obavljanja zajedničkih poslova i uspostavljanja međunarodnih veza toga kartela bio je osnovan zajednički biro »Union—Bois« sa sjedištem u Baselu.³⁶⁰ Sve funkcije jugoslavenskog prodajnog biroa spomenutoga kartela preuzela je »Englesko-jugoslavenska destilacija drveta d.d.« u Zagrebu.³⁶¹

Spomenuti kartel nije međutim donio industriji Jugoslavije očekivane koristi. Razloge tome treba tražiti u činjenici da su izvan kartela ostala neka poznata poduzeća, a među onima koja su ušla u njega postojao je antagonizam i heterogeni interesi.³⁶²

Uzroci neuspjeha toga kartela bili su i u pogodnostima s kojima je u nj ušla drvena industrija Rumunjske. Ona je imala bolje šume, proizvodila je kvalitetnije proizvode, imala je jeftiniju radnu snagu, a uživala je i znatne povlastice u željezničkom prometu. Međutim, jugoslavenska drvena industrija nije dobila nakon sklapanja toga sporazuma nikakve pogodnosti, pa je ona u tom kartelu bila u podređenom položaju prema rumunjskoj drvenoj industriji.³⁶³

Pored ovog međunarodnog kartela stvorena su, zbog otežane realizacije na međunarodnom i unutrašnjem tržištu, opadanja cijena i pooštrene međusobne konkurencije, još dva interna kartela. Ideja o osnivanju unutrašnjeg kartela bila je prihvaćena od »Našičke«, »Ugara«, »Destilacije drva«, »Eksploatacije drva«, »Bosanskog d.d. za iskorištavanje drveta«, ali je bilo razmimoilaženja sa »Šipadom«. On je u vrijeme krize plasirao na unutrašnjem tržištu svoje proizvode po mnogo nižim cijenama nego druga poduzeća (npr. »Šipad« je plasirao građu IV klase franco Zagreb po 280 dinara, dok su tada ostala poduzeća prodavala robu lošije kvalitete po cijeni 480—500 dinara. U to se vrijeme kretala cijena koštanja tih proizvoda oko 420—430 dinara. Prema tome, »Šipad« je na unutrašnjem tržištu plasirao svoje proizvode po cijeni koja je bila niža od tadašnje cijene koštanja.³⁶⁴

Od početka 1930. god. pregovaralo se o osnivanju kartela parketa i gorivog drveta. U mjesecu svibnju te godine bio je postignut i načelan sporazum kojem su pristupile sve jugoslavenske tvornice parketa, ali su pregovori pre-

³⁵⁹ *Drvotržac*, 10. VII 1931; 10. VIII 1931; 20. VIII 1931; 10. XI 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 11. VI 1931; *Obzor* 6. VI 1931.

³⁶⁰ *Drvotržac*, 10/15/VI 1931; 10. VIII 1931; *Privreda*, br. 9, septembar 1931.

³⁶¹ *Drvotržac*, 10. VIII 1931.

³⁶² *Drvotržac*, 10. VII 1931; 10. VIII 1931; 10. VI 1932; 10. IX 1931; *Jugoslovenski Lloyd*, 20. V 1932.

³⁶³ *Drvotržac*, 10. VII 1931; 10. VIII 1931; 10. IX 1931.

³⁶⁴ *Drvotržac*, 10. VII 1931; 20. VIII 1931; 1. II 1932.

kinuti jer je odustala »Našička«.³⁶⁵ Pregovori su kasnije bili nastavljeni pa je u kolovozu 1930. god. osnovan kartel tvornica parketa. Njemu su pristupili svi najjači proizvođači parketa u Hrvatskoj. Izvan kartela ostala je »Zagrebačka tvornica parketa i paropila d.d.«. Prodaja parketa karteliziranih poduzeća bila je povjerena tvrtki »Travers d.d.« Zagreb.³⁶⁶

Zbog smanjenja građevne djelatnosti u svijetu bio je pogoršan 1931. god. položaj tvornica parketa u Hrvatskoj. Izvoz parketa pao je 1931. god. za 3,417.048 kg ili za oko 70%. To je pooštrilo međusobnu konkurenciju tvornica na unutrašnjem tržištu i smanjilo cijene daleko ispod same cijene koštanja.

Pad cijena parketima na unutrašnjem tržištu bio je djelomično i posljedica razbijanja kartela sa strane »Našičke«. Ona je prodavala parkete po 56—58 dinara za 1 m², dok se njihova cijena inače tada kretala od 80 do 85 dinara ovisno o kvaliteti i vrsti.³⁶⁷ Usprkos tome što nije uspio prvi sporazum, ponovno je 1931. god. sklopljen kartelni sporazum tvornica parketa. Zaključilo ga je 6 najvećih tvornica s područja Hrvatske, i to: »Našička«, »Slavonija«, »Dom«, »Guttman«, »Zagrebačka tvornica parketa« i »Tvornica parketa Rendeli« iz Karlovca. Poduzeća izvan kartela bila su manjeg kapaciteta, pa nisu mogla obarati cijene karteliziranih poduzeća. Osnova kartelnog sporazuma sastojala se u kartelizaciji proizvodnje i cijena karteliziranih poduzeća. Postojanje kartela omogućilo je ovim poduzećima povećanje i diktiranje cijena parketima na unutrašnjem tržištu. Kartelizirana poduzeća osnovala su jedno novo poduzeće, »Narodno d.d. Parquetunion«. Ono je obavljalo funkciju zajedničkog prodajnog ureda cjelokupne proizvodnje karteliziranih poduzeća.³⁶⁸

U mjesecu lipnju 1931. god. osnovan je u Zagrebu kartel proizvođača gorivog drveta pod nazivom »Udruženje jugoslavenskih producenata gorivih drva«, u okviru Saveza industrijalaca i trgovaca šumskim proizvodima u Zagrebu. Članovi kartela bila su uglavnom sva veća industrijska poduzeća za proizvodnju gorivog drveta. Kartelnim sporazumom bile su predviđene cijene i uvjeti prodaje, a njih je od vremena do vremena utvrđivalo Udruženje. Cijene su bile obavezne za članove kartela. Ovo udruženje pretvorilo se u travnju 1932. god. u Sindikat producenata gorivih drva. Ovaj posljednji razlikovao se, međutim, od prijašnjeg Udruženja samo po nazivu. Novoosnovani kartel uspio je plasirati gorivo drvo karteliziranih poduzeća uz blago sniženje cijena. Kasnije je međutim bio otežan plasman gorivog drveta zbog opadanja potrošnje u zemlji i smanjenja izvoza u Italiju, Mađarsku i Grčku. Kartelizirana poduzeća kršila su jedno za drugim sporazum, pa su prodavala gorivo drvo po cijenama nižim od kartelnih, zbog smanjene potrošnje s jedne strane i konkurencije malih trgovaca s druge strane, a i zbog bojazni da će im ostati neprodane zalihe. Prodajna cijena gorivog drveta bila je tako u prvim mjesecima 1933. god. za 300 dinara niža od kartelne cijene. U takvim uvjetima

³⁶⁵ *Jugoslovenski Lloyd*, 24. V 1930; 21. VIII 1930.

³⁶⁶ *Obzor*, 19. VIII 1930; 26. VIII 1930.

³⁶⁷ A—IHRPH — Fond SDRJ — (Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije) — 8 — 1930 — 1933. godine. Zapisnik sa ankete o položaju drvne industrije i u njoj uposlenih radnika i namještenika održane dne 10. augusta 1930. godine u Brodu na Savi.

³⁶⁸ *Drvotržac*, 10. VII 1931; 20. VIII 1931; *Jugoslovenski Lloyd* 9. VII 1931; *Jugoslawischer Holzwirt*, 18. VII 1931; *Narodno blagostanje* 19. XII 1931.

kartel nije više imao opravdanja za svoje postojanje, pa se raspao 12. IV 1933. god., ali je istodobno bio osnovan jedan odbor, koji je imao zadatak da radi na formiranju prodajne organizacije za gorivo drvo na unutrašnjem tržištu.³⁶⁹

Unatoč povećanju izvoza drvna industrija Hrvatske nalazila se 1933. u krizi iako je ona u razvijenim kapitalističkim zemljama počela slabiti. No te je godine ipak oživjela djelatnost. Radom su ponovno započela neka poduzeća koja su ga obustavila u vrijeme krize.³⁷⁰

U 1933. god. povećala se na međunarodnom i unutrašnjem tržištu potrošnja i potražnja za drvetom. Realizacija proizvodnje drvne industrije Hrvatske bila je također povoljnija nego ranijih godina. Iako se te godine još nije moglo govoriti o konjunkturi izvoza, ipak su bile povećane izvozne mogućnosti prema onima u 1932. god., pa se drvna industrija uspjela riješiti nagomilanih zaliha proizvoda. Promet u trgovini drvetom povećan je u 1933. god. za 30% prema 1932. god., ali je on bio manji po vrijednosti, zbog uvođenja premija na osnovi deviznih propisa.³⁷¹

Stanje drvne industrije u Hrvatskoj pokazivalo je 1933. god. stanovito poboljšanje u usporedbi s onim u prethodnoj godini. To se naročito očitovalo potkraj te godine kod proizvoda lošije kvalitete.³⁷² Nastojanja industrije bila su uglavnom usmjerena na smanjenje nagomilanih zaliha proizvoda sa skladišta i na održanje ranijih tržišta.³⁷³

Radom su u takvim okolnostima započela mnoga poduzeća koja su ga obustavila u vrijeme krize. U Gorskom kotaru bile su 1933. u pogonu sve srednje i male pilane, a u Lici samo polovina, dok je u 1932. god. na tom području bila u pogonu jedva polovica pilana.³⁷⁴

Popuštanje krize bilo je praćeno povećanjem izvoza. Dok je u cijeloj 1932. god. bilo izvezeno preko sušačke luke samo 223.780 tona, u razdoblju od 1. I do 31. X 1933. god. izvezeno je 250.090 tona građevnog i ogrjevnog drveta.³⁷⁵

Politika visokih carina na uvoz jugoslavenskog drveta u Italiju djelovala je na smanjenje volumena njegova izvoza.³⁷⁶ Carine su u nekih vrsta drveta dostizale i samu njegovu vrijednost (npr. meke građe). Takvom carinskom politikom bile su osobito pogođene pilane s područja Gorskog kotara, Like i Slovenije, koje su bile orijentirane na to tržište.

No unatoč nešto povoljnijoj konjunkturi za izvoz drveta, prije povećanja talijanskih carina, neka poduzeća u Hrvatskoj već su tada privremeno ili potpuno obustavila rad, radila samo po nekoliko sati na dan ili samo nekoliko

³⁶⁹ *Dvotržac*, 10. IV 1933; 20. IV 1933; 1. X 1933, *Jugoslavenski Lloyd*, 9. VII 1931.

³⁷⁰ *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933; 26. I 1934; 13. I 1935; 31. III 1935.

³⁷¹ *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933.

³⁷² *Jugoslavenski Lloyd*, 12. XII 1933.

³⁷³ *Jugoslavenski Lloyd*, 31. XII 1933.

³⁷⁴ Isto.

³⁷⁵ Isto.

³⁷⁶ *Jugoslavenski Lloyd*, 15. IX 1934.

dana u tjednu i otpuštala radnike.³⁷⁷ Proizvodnja drvne industrije bila je u trećem tromjesečju 1934. god. uglavnom na razini prethodne godine, ali je ona već u slijedećem tromjesečju iste godine bila smanjena prema istom razdoblju 1933. god. Zbog situacije na talijanskom drvnom tržištu neke su pilane obustavile rad, dok su neke pale pod stečaj.³⁷⁸

Italija je tzv. Rimskim protokolom i povišenjem carina stvarno dopustila naročite povlastice za uvoz austrijskog drveta (transportne refakcije i dr.), a to je svakako utjecalo na smanjenje konkurentne sposobnosti jugoslavenskog drveta. Međutim vrijednost izvoza povećana je na tom tržištu u 1934. god.³⁷⁹

Proizvodnja drvne industrije bila je povećana već početkom 1935. god. a u drugom tromjesečju 1935. god. porasla je za 30%. Tendencija povećanja bila je nastavljena sve do primjene privrednih sankcija protiv Italije. Dakle, u tom je razdoblju blago povećan izvoz i unutrašnja potrošnja.³⁸⁰

Provođenje privrednih sankcija protiv Italije imalo je za posljedicu smanjenje izvoza drveta, što je opet djelovalo na smanjenje proizvodnje drvne industrije. Proizvodnja drvne industrije Jugoslavije namijenjena talijanskom tržištu nije se u cjelini mogla plasirati na unutrašnjem i drugim međunarodnim tržištima, pa se zbog toga smanjila proizvodnja za prosječno 65%. Međutim, ako se u obzir uzme samo proizvodnja mekog drveta, koja je i bila najviše pogođena primjenom sankcija, onda je smanjenje iznosilo prosječno 80%, a u nekim dijelovima zemlje čak i 90%. Primjena ovih sankcija različito je pogodila drvenu industriju Jugoslavije. Sankcijama je mnogo jače bila pogođena drvena industrija i trgovina, koja je svojom strukturom bila organizirana za pokrivanje potreba toga tržišta, a ujedno je i prirodno na njega gravitirala (Slovenija, Gorski kotar i Lika). Ova drvena industrija nije se mogla preorijentirati na druga tržišta i zbog dimenzija svojih proizvoda i visokih prijevoznih troškova. Zato se nakon primjene sankcija našla u tešku položaju mala i srednja drvena industrija u Hrvatskoj i Sloveniji. Ona je, zbog toga, bila prisiljena da često obustavlja rad, snižava nadnice i otpušta radnike. Velika drvena industrija nije bila tako jako pogođena primjenom sankcija, jer je uspjela svoje proizvode plasirati na drugim tržištima, zahvaljujući ranijim poslovnim vezama, raspoloživom kapitalu i aparatu.³⁸¹

³⁷⁷ A — IHRPH — Fond SDRJ — 9/17 — 1934. I. 8: 9/79 — 1934. II 10: 9/58 — 1934. I 26; 9/101 — 1934 II. 19: 10/374/1934 VII. 4: 10/363 — 1934 VI 26; 10/254 — 1934 V. 8: 10/231 — 1934 IV. 24: 11/542 — 1934. 12; 11/458 — 1934. VIII 29; 22 — Zapisnik C. C. (Centralnog vijeća) 14. II 1934.

³⁷⁸ Narodna privreda u trećem tromjesečju 1934. godine, br. 3. Topčider 1934, 13.

³⁷⁹ *Jugoslavenski Lloyd*, 18. XI 1934.

³⁸⁰ Narodna privreda u prvom tromjesečju 1935. godine, br. 1, Topčider 1935, 14; Narodna privreda u drugom tromjesečju 1935. godine, br. 2, Topčider 1935, 13; Narodna privreda u trećem tromjesečju 1935. godine, br. 3, Topčider 1935, 12; Narodna privreda u četvrtom tromjesečju 1935. godine, br. 4, Topčider 1935, 13.

³⁸¹ *Drvotržac*, 20. I 1936; 20. VII 1936; 1. II 1938; *Jugoslavenski Lloyd*, 24. XI 1935; 22. XI 1935; 30. XI 1935; A — IHRPH — Fond SDRJ — 49 — Podružnica Zagreb — Izvještaj tajnika na godišnjoj skupštini 8. III 1936.

Nakon prestanka sankcija, u rujnu 1936. god. bila je povećana potrošnja drvnih proizvoda na unutrašnjem i međunarodnom tržištu, pa je time ponovno započeo ciklus oživljavanja djelatnosti u ovoj privrednoj grani. Proizvodnja je prestala opadati potkraj 1936. god., pa je ponovno nastavljen njezin blagi uspon, koji je bio nastavljen i u prvoj polovici 1937. god. Od poboljšanja prilika za izvoz imala je uglavnom koristi samo velika drvena industrija. Srednja i mala industrija s područja Hrvatske sudjelovala je, doduše, u izvozu drvnih proizvoda, ali ona nije u cijelosti iskoristila povoljnu situaciju. Razlog tome nalazio se u nedostatku sirovina i sredstava za financiranje njezine proizvodnje i izvoza.³⁸²

Prema tome vidimo da je nakon vrhunca koji je kriza u drvenoj industriji Hrvatske dostigla 1932. god. ponovno otpočeo ciklus postepenog oživljavanja njezine proizvodnje. Ono je međutim pokazivalo pored svog neravnomjernog kretanja silazne fluktuacije, koje karakteriziraju svaku fazu razvoja pojedine industrijske grane nakon depresije. Drvena industrija ovog područja zapala je ponovno u teškoće nakon blagog poboljšanja postignutog potkraj 1933. i na početku 1934. god., i to osobito zbog promijenjenih prilika za izvoz na talijanskom tržištu. Međutim, i u vrijeme kratkotrajnog poboljšanja situacije ostali su i dalje prisutni neki činioci, koji su nepovoljno utjecali na njezin razvoj i izazvali zastoj i pogoršanje njezina položaja. Tek koncem 1935. god. povećana je potrošnja drvnih proizvoda na svjetskom tržištu, cijene su porasle, a otpali su i neki razlozi koji su prije ometali normalan tok razvoja drvene industrije u toku ciklusa krize.

IV. EKONOMSKI POLOŽAJ I STRUKTURA RADNIKA U DRVNOJ INDUSTRIJI HRVATSKE ZA VRIJEME KRIZE 1930—1934. GODINE

Ekonomski položaj radnika drvene industrije Hrvatske bio je također podložan udaru krize. On je dobio neke bitne značajke položaja radnika u doba gospodarske krize.

Kriza drvene industrije Hrvatske dosegla je vrhunac 1932. god., pa je pod njezinim pritiskom niz poduzeća smanjio proizvodnju na minimum, što je bilo praćeno otpuštanjem velikog broja radnika i pogoršanjem njihova ekonomskog položaja.³⁸³

U šumsko-pilanskoj industriji bilo je u vrijeme krize zaposleno 8,46% od cjelokupnog broja osiguranih radnika kod Središnjeg ureda za osiguranje

³⁸² *Drvotrzac*, 1. II 1938.

³⁸³ A — *IHRPH* — (Fond SDRJ) — 8/1930—1933 — Zapisnik sa ankete o položaju drvene industrije i u njoj uposlenih radnika i namještenika održane dne 10. augusta 1930. godine u Brodu na Savi; — 1930—1931/1931. X 6; 8/1931. g.; 8. 1933. g.; X 18, XI, 8—2. XI — 17. I 1933 (dopisna knjiga) — dopis od 17. XII 1931; 8 — dopis od 2. V/1932; 9/28—1934. I. 18; 9/22—1934. I 13; — 9/12—1934. I—6; — 9/kol—1934. II, 19; 2/172—1934—III 20; 10/332—1934. VI 11; 10/312—1934. VI 6; 10/303—1934. V 31; 16/257—1934. V 9; 10/242—1934. V 1; 11/521—1934. IX 30; 12/28—1934. I 16; 12/172—1934. IV 16; 13/245—1934. V 19; 14/465—1934/X 3; 22. Zapisnik C. V. SDRJ 14, II 1934; SDRJ — 22 Zapisnik sjednice C. V. 5. IX.

radnika (SUZOR-a). Prema podacima bio je kod njega osiguran 30. VI 1933. god. 38.081 šumsko-pilanski radnik. Najveći broj tih radnika bio je zaposlen u šumama i na pilanama u Savskoj, Vrbaskoj, Drinskoj i Dunavskoj banovini. Na području sjeverne Hrvatske (Savske banovine) bilo je osigurano 11.114 šumsko-pilanskih radnika. Ona se nalazila na prvom mjestu po broju osiguranih šumsko-pilanskih radnika, a iza nje su bile Drinska sa 9.220, Vrbaska 8.839 i Dravska banovina sa 6.741 radnikom.

Najveći broj tih radnika u Hrvatskoj bio je osiguran kod osječkog Okružnog ureda. Tu je bilo osigurano 6.266 radnika.

U šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine prevladavala je muška radna snaga, što je bilo posve razumljivo s obzirom na prirodu posla. Na tom području dolazilo je 1933. god. na 100 uposlenih muških radnika 5,2 radnice, dok je istodobno postotak žena bio manji u drugim banovinama.

Za dobnu strukturu radnika šumsko-pilanske industrije ovoga područja bilo je karakteristično da je ona bila mlađa. Takvo stanje bilo je posve razumljivo kada se uzme u obzir da je pretežan dio tih radnika bio sa sela i da su oni bili radnici tek u prvoj generaciji. Na to je svakako utjecala i priroda posla, koji je bio težak i mukotrpan, pa je zahtijevao veliku fizičku snagu i otpornost.³⁸⁴

Ekonomski položaj ovih radnika bio je u vrijeme krize pogoršan prema prijašnjim godinama, jer su se industrijalci nastojali izvući iz teškoća na teret uposlenog radništva.

Pogoršanje ekonomskog položaja tih radnika očitovalo se u vrijeme krize u prvom redu porastom broja nezaposlenih, padom nadnica zaposlenih radnika i produženjem radnog vremena. Prema tome vidimo da su poslodavci primijenili metode eksploatacije radnika karakteristične za doba prvobitne akumulacije kapitala, da bi spriječili pad cijena drvnih proizvoda i održali rentabilitet proizvodnje.

Zbog agrarne krize povećala se agrarna prenapučenost na selu i porastao pritisak seoske radne snage na industrijske centre, a naročito na šumsko-pilansku industriju. Agrarna kriza utjecala je na pogoršanje položaja radnika te industrije. Ponudom radne snage sa sela ona je dovela do konkurencije seliaka uposlenim industrijskim radnicima, do sniženja njihovih nadnica i do njihovog otpuštanja s posla, što je opet imalo za posljedicu povećanje njihove nezaposlenosti u vrijeme krize.

U doba krize povećala se nezaposlenost na području Savske banovine, a njezino kretanje pokazuje nam slijedeća tablica (podaci se odnose na mjesec prosinac svake godine):³⁸⁵

1931.	15.470
1932.	39.994
1933.	39.066
1934.	34.698
1935.	32.178

³⁸⁴ B. Háberle, O radništvu naše šumsko-pilanske industrije, *Radnička zaštita* br. 5. 6. V 1935, 199—202.

³⁸⁵ *Indeks*, Zagreb 1936, 4, 32 — Pri računanju broja neuposlenih uzeta je kao baza broj zaposlenih osoba 1930. godine (91.000), a broj neuposlenih je izračunat pomoću koeficijenta zaposlenosti u pojedinim godinama.

Mogućnost zapošljavanja seljaka izvan poljoprivrede bila je smanjena u vrijeme krize, a istodobno su izgubili zaposlenje i mnogi zaposleni seljaci, pa su se oni morali vratiti na selo. Neuposleni industrijalizirani seljaci konkurirali su u vrijeme krize pravim radnicima, ali su oni, ukoliko nisu našli posla, vršili isto pritisak na selo i povećali ionako veliku agrarnu prenapučenost.

Pojačan pritisak radne snage sa sela na grad i njegovu privredu, a naročito na neke grane, među njima i na drvenu industriju, osjetio se između ostalog i zbog naglog smanjenja ekonomske emigracije u prekomorske i evropske zemlje iz područja Hrvatske. Ponuda radne snage sa sela bila je u vrijeme krize u porastu jednim dijelom i zbog povećanja broja povratnika. Iseljavanje s područja Hrvatske bilo je naglo smanjeno već 1930. god., da bi postiglo najniži nivo 1932. god. u vrijeme vrhunca krize u svijetu.

Proces migracije s područja Hrvatske u prekomorske zemlje u vrijeme krize pokazuje slijedeća tablica.³⁸⁶

Godina	Iseljavanje		Vraćanje	
	Banovine		Banovine	
	Savska	Primorska	Savska	Primorska
1929.	9.471	(podaci za banovinu Hrvatsku)		
1930.	3.995	1.837	2.962	554
1931.	1.648	694	3.671	1.277
1932.	819	463	2.491	950
1933.	829	339	1.349	602
1934.	968	522	1.067	346
1935.	1.079	720	850	342

Egzistencija seoskog stanovništva bila je u nekim dijelovima Hrvatske uzdrmana, pored djelovanja agrarne krize i nemogućnošću stjecanja dopunske zarade od rada izvan poljoprivrede, a naročito od onoga u šumsko-pilanskoj industriji. Položaj siromašnog seljaštva u Gorskot kotaru, koje se bavilo kao dopunskim zanimanjem radom u šumsko-pilanskoj industriji, bio je pogoršan. U vrijeme prosperiteta drvne industrije, u 1929. god., bila je nadnica radnika koji su radili na izradi klada 25—60 dinara, 1934. god. pala je na svega 15—35 dinara, a istodobno je nadnica nekvalificiranih radnika bila 9 do 25 dinara.³⁸⁷

Postoji niz podataka o teškom ekonomskom položaju radnika šumsko-pilanske industrije Gorskog kotara, pa ćemo ovdje spomenuti jedan izvještaj, koji ilustrira situaciju na području kotara Delnice: »Glavna zarada ovdašnjeg seljaka bila je oko eksploatacije ovdašnjih šuma. Cijela drvna industrija radila je punom parom, a danas radi tek jedna trećina, i to sa smanjenim kapacitetom. Svaki dan vraćaju se radnici (seljaci koji nemaju dovoljno posjeda, koji bi ih mogao prehraniti) iz raznih država u bijednom stanju i bez novca. Kod kuće nalaze istu bijedu.«³⁸⁸

³⁸⁶ V. Holjevac, Hrvati izvan domovine, Zagreb 1968, 50—62.

³⁸⁷ R. Bičanić, Kako živi narod, Zagreb 1939, 26.

³⁸⁸ A — SRH, Fasc. 124, Anкета o zemljoradničkom zaduživanju 1932. godine.

Ova masa siromašnog svijeta tražila je u vrijeme krize zaradu, u borbi za održanje egzistencije, naročito u šumsko-pilanskoj industriji i građevinarstvu, ali niti ove grane nisu bile u stanju da zaposle sve one koji su tražili posao.

U vrijeme krize povećao se opseg nezaposlenosti šumsko-pilanskih radnika Hrvatske, a istodobno je bila smanjena zaposlenost.³⁸⁹

Podatke o smanjenju zaposlenosti u šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine daje revija »Indeks« za 32 ispitana reprezentativna poduzeća.

Opadanje zaposlenosti u drvnoj industriji (šumsko-pilanskoj) Savske banovine u prosincu svake godine za 32 reprezentativna poduzeća pokazuje slijedeća tablica.³⁹⁰

Godina	Broj zaposlenih radnika	+ ili — prema 1930. god. u %
1930.	39.000	—
1931.	29.640	— 24,0
1932.	15.210	— 61,0
1933.	17.035	— 56,4
1934.	13.912	— 54,6

Na osnovi iznesenih podataka vidimo da je opadanje zaposlenosti najveće u 1932. god., kada je kriza u toj industrijskoj grani dostigla vrhunac.

U vrijeme krize bilo je nezaposleno oko 75% drvodjelskih radnika.³⁹¹

Prema podacima zagrebačke radničke komore bilo je 1931. god. u drvnoj industriji i zanatstvu na njezinu području nezaposleno 20,6%, a djelomično uposlenih 7,4% radnika. Na području ove komore nezaposleni su bili uglavnom tvornički radnici.³⁹²

U vrijeme krize bio je kod drvne industrije Hrvatske prisutan proces promjene strukture uposlene radne snage. U njezinoj strukturi zamijenjena je kvalificirana radna snaga jeftinijom nekvalificiranom radnom snagom sa

³⁸⁹ *Indeks*, Zagreb br. 1. 1. I 1935, 2; N. Vučo, n. dj., 222; A — *IHRPH* — Fond *SDRJ* — 8—2. IX—17. I 1933 (dopisna knjiga) — dopis od 17. XII 1931; 8 — dopis od 2. VIII 1932; dopis od 24. X 1932; dopis od 21. I 1934; dopis od 22. I 1934; 9/12 — 1934 — I 6; 9/79 — 1934. II 10; 9/101 — 1934. II 19; 9/172 — 1934 — III 20; 10/320 — 1934. VI 6; 10/257 — 1934 — V 9; 10/228 — 1934. IV 23; 10/218 — 1934. IV 17; 11/419 — 1934. VIII 6; 11/521 — 1934. IX 30; 11/511 — 1934; IX 27; 11/458 — 1934. VIII 29; 12/28 — 1934. I 16; 13/268 — 1934. V 29; 13/256 — 1934. V 24; 13/345 — 1934. VII 14; 13/311 — 1934. VI 21; 14/469 — 1934. X 7; 22 — Zapisnik C. V. od 19. VII 1933; Zapisnik — IV. 29. VIII 1934, — 49 — Zapisnik izvanredne odborske sjednice podružnice Zagreb od 19. V 1932; — 49 — Izvještaj tajnika na godišnjoj skupštini zagrebačke podružnice 8. III 1936. god.

³⁹⁰ *Indeks*, Zagreb br. 1, 1. I 1935, 2; N. Vučo, n. dj., 222.

³⁹¹ A — *IHRPH* — Fond *SDRJ* — 12/66 — 1934. II 8.

³⁹² Opseg radničke nezaposlenosti u Jugoslaviji, Memoar Centralnog sekretarijata Radničkih komora i Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, Beograd 1932, 12; N. Vučo, n. dj., 223.

sela. Na taj je način kvalifikacijski sastav radnika te industrijske grane, koji je i prije bio slab jer su u njemu prevladavali uglavnom nekvalificirani radnici, bio još pogoršan. Nešto povoljniju kvalifikacijsku strukturu nego šumsko-pilanska industrija imala su poduzeća koja su se bavila finalnom proizvodnjom.

Za strukturu radnika drvne industrije Hrvatske, u razdoblju krize, bilo je karakteristično da su nekvalificirani radnici potiskivali kvalificirane sa mnogih radnih mjesta za koja kvalifikacija nije bila nužna.

Proces uvlačenja u proizvodnju nekvalificirane radne snage u drvnoj industriji bio je naročito izražen u vrijeme krize. Prema podacima ankete koju je 1935. god. provela Trgovačko-industrijska komora u Zagrebu i Osijeku za područje Savske banovine, u 37 ispitanih reprezentativnih poduzeća sve šumske radove obavljali su uglavnom seljaci, a ta poduzeća imala su 1934. god. u svojoj strukturi 68% zaposlenih nekvalificiranih radnika. Postotak nekvalificirane radne snage sa sela znatno se povećao u vrijeme krize u ukupnoj masi zaposlenih radnika u šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine. Prema stanju 1929. god., kada su industrijalizirani seljaci sačinjavali samo 63% zaposlenih radnika u toj grani, bio je povećan njihov postotak do 1934. god. na 68%. To znači da su u doba krize u šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine nekvalificirani radnici sa sela potiskivali s mnogih radnih mjesta ranije uposlene radnike.

Prema tome vidimo, uspoređujući brožčani odnos pravih radnika i industrijaliziranih seljaka, da je u šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine u vrijeme krize bio zaposlen mnogo veći broj ovih drugih. Međutim, treba napomenuti da situacija nije bila jednaka u industriji pukućstva i drvnih prerađevina. Spomenuta je anketa utvrdila, ispitujući 13 takvih reprezentativnih poduzeća s područja Savske banovine, da je u njima bio uposlen mnogo veći broj pravih radnika nego industrijaliziranih seljaka. Oni su u tim poduzećima činili 1929. god. 68% od ukupnog broja zaposlenog radništva, a njihov se postotak u vrijeme krize povećao, pa je on 1934. god. iznosio 83%. Naime vidimo da je priljev radne snage sa sela bio mnogo veći u šumsko-pilanskoj industriji Savske banovine nego u industriji pukućstva i industriji drvnih prerađevina. U šumsko-pilanskoj industriji ono je moglo vrlo brzo zamijeniti prave radnike, jer se za obavljanje posla nije tražila neka specijalna kvalifikacija i umješnost, već fizička snaga i izdržljivost.³⁹³

Proces uvlačenja žena i djece u proizvodnju u drvnoj industriji Hrvatske bio je naročito intenzivan u vrijeme krize. U ukupnoj masi zaposlenih radnika te privredne grane znatno se povećao broj uposlenih žena i osoba do 18 godina starosti. Ove kategorije radnika pojavile su se kao izravni konkurenti muškoj radnoj snazi, pa je ona bila tom jeftinijom radnom snagom potisnuta s mnogih radnih mjesta. Poslodavci su u vrijeme krize otpuštali radnike, a na njihova mjesta primali su uz mnogo nepovoljnije radne uvjete mlađe radnike, žene i djecu. U toj privrednoj grani u vrijeme krize broj uposlenih naučnika daleko je premašio brožčani odnos prema ostalom uposlenom osoblju. Upošljavanje tako velikog broja naučnika koji su radili besplatno utjecalo je na

³⁹³ Anketa o radničkim nadnicama i zaradi u industriji, Zagreb 1935, 24; N. Vučo, n. dj., 218—219.

neuposlenost pomoćnika. Međutim, kada su se oni osposobili, bili su najčešće otpušteni s posla ili su ostali raditi, ali uz bijednu nadnicu od 5 do 10 dinara na dan bez stana i hrane. U nekim poduzećima oni su morali raditi čak i po 19 sati na dan, a ako su se bunili, bilo im je zapriječeno otpuštanjem s posla.³⁹⁴

U tom razdoblju bio je donesen Zakon o zaštiti radnika, no unatoč njegovim odredbama poslodavci su upošljavali djecu mlađu od 14 godina života.³⁹⁵

Mobilnost radnika drvne industrije Hrvatske bila je u tom razdoblju jače izražena, zbog velike ponude radne snage na tržištu rada. Radnici drvne industrije bili su u tom razdoblju sve nesigurniji za svoj posao, jer su bili često zamjenjivani nekvalificiranim radnicima sa sela. Oni su morali često i više puta mijenjati radno mjesto, bilo da su ostali nezaposleni ili opet u potrazi za boljom zaradom i lakšim uvjetima rada.

Zaoštravanjem krize u drvnoj industriji Hrvatske širila se neuposlenost njezina radništva. Na tržištu radne snage postojala je mnogo veća ponuda od potražnje, a raskorak je s produbljanjem krize postajao sve veći. Radnici sa sela mogli su prodavati svoju radnu snagu uz nepovoljnije uvjete nego pravi radnici, jer su oni jedan dio životnih troškova podmirivali proizvodima iz svojeg poljoprivrednog gospodarstva.

Radnici šumsko-pilanske industrije spadali su u grupu slabije plaćenog radništva. Životni uvjeti bili su loši zbog niskih nadnica u većine tih radnika. U 1933. god. imali su obavezno osigurani radnici šumsko-pilanske industrije kod SUZOR-a prema nadničnim razredima slijedeću dnevnu nadnicu.³⁹⁶

Nadnični razred		Dnevna zarada		Broj osiguranih radnika	
				u apsolutnim brojevima	u %
I	do	8,00	din	979	2,6
II	do	8,01 — 8,60	din	325	0,9
III	do	9,60 — 11,60	din	1.415	3,8
IV	do	11,61 — 14,00	din	3.167	8,5
V	do	14,01 — 16,80	din	7.293	19,7
VI	do	16,81 — 20,00	din	8.457	22,8
VII	do	20,01 — 24,00	din	5.879	15,9
VIII	do	24,01 — 28,80	din	3.703	10,0
IX	do	28,81 — 34,00	din	2.134	5,8
X	do	34,01 — 40,00	din	1.209	3,3
XI	do	40,01 — 48,00	din	679	1,8
XII	do	preko 48,00	din	1.798	4,9

³⁹⁴ A — IHRPH — Fond — SDRJ — 1930—1931/1931. X 6; 9/57 — 1934. III 14; 10/286 — 1934. V. 22; 10/275 — 1934. V. 15; 12/128 — 1934. III 16; 14/4 16a — 1934. IX 1.

³⁹⁵ Radnička zaštita, br. 5, 6. V 1935, 179—202.

³⁹⁶ Isto, 199—202.

Dnevna zarada najvećeg broja osiguranih šumsko-pilanskih radnika bila je manja od 24 dinara. Takvu dnevnu zaradu imalo je 74,7% ili 28.433 osigurana šumsko-pilanska radnika. U nadnični razred čija je dnevna zarada bila do 24 dinara spadali su nekvalificirani radnici. Činjenica je da je samo manji dio radništva te industrijske grane, njih 5.873 ili 15,8%, imao dnevnu zaradu veću od 24 dinara. Prema tome vidimo da su u strukturi njezina radništva prevladavali nekvalificirani radnici, pa su oni konkurirali kvalificiranima i utjecali na obaranje njihovih nadnica. Ako usporedimo troškove života u vrijeme krize s dnevnom zaradom osiguranih šumsko-pilanskih radnika kod SUZOR-a, vidimo da gotovo 3/4 tih radnika nisu mogle podmiriti od vlastite zarade prosječne životne troškove. Životni troškovi na području Savske banovine iznosili su prema podacima »Indeksa« 1933. god. 615,27 dinara za samca i 1.554,07 dinara za četveročlanu radničku obitelj.

Dakle, od ukupno 38.081 osiguranog šumsko-pilanskog radnika kod SUZOR-a njih 27.515 je 1933. god. zarađivalo na dan manje od 24 dinara, pa prema tome nisu bili u stanju niti da podmire vlastite životne troškove, a kamoli da uzdržavaju obitelj.³⁹⁷

Nominalne nadnice drvodjelskih radnika pale su u vrijeme krize za 31% prema 1930. god.³⁹⁸

Stvarne zarade radnika u drвноj industriji Hrvatske bile su ipak u nekim slučajevima malo veće od prosječno osigurane nadnice izračunane na temelju zarade osiguranika sa strane socijalnog zavoda, jer je on kao osnovu uzimao najnižu nadnicu pojedinog nadničnog razreda. Nominalna nadnica bila je nešto povoljnija u onim poduzećima u kojima su radnici uspjeli sklopiti kolektivni ugovor. Radi ilustracije iznijet ćemo konkretne podatke o zaradama radnika u vrijeme krize u nekim poduzećima drvne industrije u Hrvatskoj. Tako se npr. 1930. god. kretala prosječna mjesečna zarada uposlenih radnika kod »Našičke« u Karlovcu od 700 do 900 dinara, dok je istodobno najjeftiniji stan stajao 300—400 dinara.

Na temelju kolektivnog ugovora, koji je bio zaključen 29. prosinca 1933. god., imale su pojedine kategorije radnika »Pilane Dimitrijević« u Lokvama slijedeće zarade:³⁹⁹

gatermajstori (veliki gater)	Din 3,50 po satu
gatermajstori (mali gater)	„ 3.— „
pomoćnici na gateru	„ 3.— „
štuc partija	„ 3.— „
cirkularisti	„ 3.— „
pomoćni cirkularisti	„ 2,20 „
radnici kod utovara klada	„ 3.— „
radnici na slaganju klada	„ 2,80 „
radnici na placu	„ 2,70 „

³⁹⁷ Indeks, br. 4. X 1935. 74.

³⁹⁸ Četrdeset godina borbe drvodjelskih radnika, Beograd 1955, 95.

³⁹⁹ A—IHRPH Fond — SDRJ — 8 — 1933. XII 30; 9/7 — 1934. I. 2.

Zarade pojedinih kategorija radnika drvne industrije u Belišću bile su 1934. god. slijedeće:⁴⁰⁰

gatermajstori	Din	34	na dan
pomoćnici na gateru	„	28—31	„
abrameri	„	27—28	„
šlajferi	„	30—34	„
cirkularisti	„	28—35	„
ostali nekvalificirani radnici	„	24—26	„

Uz to su oni dobivali godišnje još 5 hvati drva, a oni koji su stanovali u Belišću besplatno stan i svjetlo.

Radnici često nisu uspjeli postići minimalnu zaradu od 24 dinara i pored toga što su radili po cijeli dan, pa su ponekad zaradili jedva do 15 dinara na dan.⁴⁰¹

Nominalne nadnice radnika drvne industrije u vrijeme krize sve su više opadale. One su bile snižene za 7,5% još u vrijeme krize u drvnoj industriji 1926. a povećane su u razdoblju prosperiteta samo za 3—6%, pa su bile ponovno snižene za 7—10% već u kolovozu 1930. god., a kasnije je došlo ponovno do njihovog daljnjeg sniženja.⁴⁰²

Položaj radnika u drvnoj industriji Hrvatske bio je tada vrlo težak jer su poslodavci stalno obarali nadnice uposlenih radnika. Prvo bi otpustili radnike, pa su onda kasnije iste ili nove ponovno primali na posao, ali uz lošije radne uvjete. Vrlo često bili su otpušteni organizirani radnici.⁴⁰³

Nominalna nadnica ženske i dječje radne snage bila je mnogo niža od one koju su imali odrasli muški radnici. Tako su npr. radnice bile plaćene u vrijeme krize u pilani »Virbo« u Virovitici samo od 8 do 12, a radnici do 18 godina od 14 do 15 dinara na dan.⁴⁰⁴

Poslodavci su u vrijeme krize nastojali postići isti radni učinak i pored smanjenja radne snage.⁴⁰⁵

Nekvalificirano radništvo šumsko-pilanske industrije Hrvatske bilo je podvrgnuto još i eksploataciji akordanata. Oni su prema vlastitom nahođenju primali i otpuštali radnike, a često su ih varali pri preuzimanju gotovog posla i obračuna plaća.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ A—IHRPH Fond — SDRJ — 14/437 — 1934. IX 13.

⁴⁰¹ A—IHRPH SDRJ — 11/487 — 1934. — IX 13; 10/400 — 1934. — VII 19.

⁴⁰² A—IHRPH Fond — SDRJ — 8/1931. godine.

⁴⁰³ A—IHRPH Fond — SDRJ — 8 — 1930—1933 — Zapisnik sa ankete o položaju drvne industrije i u njoj uposlenih radnika i namještenika održane 10. augusta 1930; 1930—1931/1931. X 6; 8 — 1933. IX 18; X/1; 9/28 — 1934. I 18; 9/169 — 1934. III 20; 10/312 — 1934. VI. 6; 10/386 — 1934. VII 11; 11/427 — 1934. VIII 7; 11/415 — 1934. VII 27; 14. 1934. XII 27; 14/487 — 1934. X 28; 14/465 — 1934/X 3; 49 — Zapisnici podružnice Zagreb iz 1932. god.

⁴⁰⁴ A—IHRPH Fond — SDR, — 9/40 dopis od 22. I 1934.

⁴⁰⁵ Isto.

⁴⁰⁶ Isto. SDRJ 10/298 — 1934. V 28.

Industrijalci su zakidali radnike i na taj način što su kasnili s isplatom zarada i po nekoliko mjeseci.⁴⁰⁷

U drvnoj industriji Hrvatske bile su primjenjivane i druge metode eksploatacije njezinih radnika. Tako je bilo usporedo sa sniženjem nadnica produžavano radno vrijeme, pa se u nekim poduzećima radilo 12—14 sati, a u šumsko-pilanskoj industriji često i po 19 i više sati na dan. Radnici su često radili bez odmora, na praznike, pa i noću.⁴⁰⁸ Radnici koji su se opskrbljivali iz magazina poduzeća u kojem su bili zaposleni plaćali su proizvode po mnogo višim cijenama od onih u slobodnoj prodaji.⁴⁰⁹

Uvjeti stanovanja tih radnika, osobito samaca, bili su također loši. Šumski radnici koji su stanovali u tzv. »radničkim kolonijama« živjeli su u improviziranim drvenim barakama. Oni su spavali u krevetima na kat, u kojima je posteljina bila rijetkost, a umjesto nje rabilo se sijeno, slama ili lišće, a ponekad su spavali i na goljoj zemlji. Istom posteljom koristilo se i više radnika jer su radili u smjenama. Mnoge su barake prokišnjavale. U nekim slučajevima poslodavci nisu htjeli dati radnicima čak ni materijal da sami izgrade barake za stanovanje, već su ga morali kupovati od vlastitih skromnih sredstava. U takvim radničkim barakama stanovalo je više radnika zajedno, a ponekad i cijele radničke obitelji.⁴¹⁰

U vrijeme krize većina radnika drvne industrije Hrvatske životarila je na granici minimuma, pa su zbog niskih nadnica, loše prehrane i loših uvjeta stanovanja često stradavali od različitih bolesti, a naročito od tuberkuloze. Zbog opasnog posla i vrlo slabe zaštite pri radu bilo je mnogo nesreća na poslu. U teškom položaju bili su i nekvalificirani radnici strane narodnosti (Mađari, Nijemci i Česi) od kojih su neki bili ovdje zaposleni 20 pa i više godina. Poslodavci su ih eksploatirali na taj način što su morali nakon radnog vremena raditi na akord.⁴¹¹

U promatranom razdoblju bili su među radnicima drvne industrije u Hrvatskoj ipak u najlošijem položaju nekvalificirani šumski radnici. Oni su pored vrlo teških uvjeta rada bili podvrgnuti dvostrukoj eksploataciji, onoj sa strane poslodavaca i sa strane akordanata. Radno vrijeme tih radnika bilo je zbog niskih akordnih cijena neograničeno, pa su oni često radili po 18—19 sati na dan, na praznike i noću. Pri isplati često su bili zakidani i za više od polovice. Nije bio rijedak slučaj da radnici iz Like, Gorskog kotara i Dalmacije nisu imali dovoljno sredstava ni za povratak kući nakon provedenog

⁴⁰⁷ A—IHRPH Fond — SDRJ — 10/264 — 1934. V 10; 11/515 — 1934. IX 26; 12/184 — 1934. IV 19; 12/172 — 1934. IV 16; 14/522 — 1934. XI 19; 22 — 1935. IX 3. T. Stojkov, n. dj., 136.

⁴⁰⁸ Četrdeset godina borbe drvodjelskih radnika, n. dj., 126—127; A—IHRPH Fond — SDRJ — 10/328 — 1934. VI 11; 10/400 — 1934. VII 19; 10/298 — 1934. V 28; 10/295 — 1934. V 28; 10/241 — 1934. IV 29; 12/172 — 1934. IV 16; 13/345 — 1934 — VII 14; SDRJ 14/487 — 1934. X 28; 22/785 — 1935. XII 11.

⁴⁰⁹ A—IHRPH Fond — SDRJ — 8 — 1930—1933. Zapisnik sa ankete o položaju drvne industrije i u njoj uposlenih radnika i namještenika održane 10. augusta 1930. godine u Brodu na Savi.

⁴¹⁰ Isto; 22/785—1935. XII 11.

⁴¹¹ Isto.

rada u šumama Hrvatske, pa su često morali prodavati i vlastiti alat da bi mogli platiti putne troškove.⁴¹²

ZAKLJUČAK

Kriza svjetskog kapitalističkog sistema, koja je zahvatila i staru Jugoslaviju, kao dio toga privrednog sistema, pokazala je sve slabosti njezina privrednog razvoja.

Strani kapital, koji je dolazio različitim putevima i načinima u zemlju, počeo se u toku krize povlačiti, što je pogoršalo ionako tešku situaciju u privredi i na tržištu kredita. Gospodarskom krizom bio je osobito teško pogođen financijski kapital u Hrvatskoj. On je nakon uspona doživio katastrofalan slom. U vezi s tim, a i zbog povlačenja stranog kapitala iz zemlje, u vrijeme krize nastupile su negativne posljedice i u drugim privrednim granama. One su se teško odrazile u oblasti industrije, zanatstva, poljoprivrede i trgovine.

Kriza svjetskog kapitalističkog sistema od 1929. do 1934. god. zakačila je u Jugoslaviji, a u okviru nje i u Hrvatskoj, privredni uspon i stvorila dugotrajno razdoblje privrednog zastoja. Ona je izazvala pad vrijednosti agrarnih proizvoda i smanjenje njihovog izvoza, pad kupovne moći seljaštva, njegovo zaduženje i proces masovne pauperizacije, pad cijena industrijskih proizvoda, propadanje niza industrijskih, trgovačkih i obrtničkih poduzeća i slom dotadašnje organizacije privatnog bankarstva, smanjenje zaposlenosti, pad nadnica i pogoršanje ekonomskog položaja seljaštva i radničke klase.

Ekonomska je kriza negativno utjecala i na položaj i razvoj drvne industrije u Hrvatskoj. Ona je ovdje trajala od 1930. do 1934. god. i imala je sva obilježja kapitalističke krize. Nastala je kao rezultat proturječnosti između težnje za neograničenom proizvodnjom i ograničenom potrošnjom.

Osnovne značajke situacije stvorene krizom u drvnoj industriji na području Hrvatske jesu golem pad proizvodnje, neiskorištenost proizvodnih kapaciteta, gomilanje zaliha neprodane robe, smanjenje izvoza, pad cijena, nerentabilnost proizvodnje u nizu poduzeća, obustava rada u pojedinim pogonima ili opet u cijelim poduzećima, otpuštanje radnika, sniženje nadnica, produženje radnog vremena i povećanje nezaposlenosti.

Krizi u drvnoj industriji Hrvatske, kao uostalom i cijele zemlje, prethodilo je kratkotrajno razdoblje povoljne konjunktore. Poremećaji i kriza na međunarodnom tržištu nisu se u njoj jače očitovali 1929. god., već su oni počeli utjecati na tempo njezine proizvodnje tek od sredine 1930. god. Dakle, od sredine 1930. ona je bila zahvaćena krizom, koja je još porasla u toku 1931. god., a svoj je vrhunac dostigla u 1932. god. Nakon toga nastupilo je stanovito popuštanje.

Stagnacija, opadanje i uvlačenje u krizu drvne industrije bilo je rezultat uzajamnog djelovanja vanjskih i unutrašnjih činilaca. Kriza je bila uvjetovana cjelokupnom ekonomsko-političkom situacijom u svijetu, a napose u onim zemljama u koje je bio orijentiran izvoz drvnih proizvoda s područja

---

⁴¹² Isto; Četrdeset godina borbe drvodjelskih radnika, n. dj. 126.

Jugoslavije. Od vanjskih činilaca koji su utjecali na krizu, pored opće privredne krize u svijetu, imala je svakako najveću ulogu primjena restriktivnih mjera i protekcionističke politike u vanjskotrgovinskim odnosima od niza zemalja, kontrakcija međunarodnog kredita, različita ograničenja u platnom prometu s inozemstvom, konkurencija strane proizvodnje, a naročito one SSSR-a. Međutim, na nju su utjecali i unutrašnji faktori od kojih je svakako važno mjesto zauzimala kriza u drugim granama proizvodnje, teškoće na novčanom tržištu, povećanje različitih vrsta opterećenja i naglo opadanje kupovne snage gradskog i seoskog stanovništva.

Kriza se negativno odrazila na proizvodnju, a tako isto i na trgovinu drvnim proizvodima. U vrijeme krize pojavio se problem otežane realizacije drvne proizvodnje na međunarodnom i unutrašnjem tržištu, pada cijena, opadanja proizvodnje, obustava rada, prinudnih poravnanja, stečajeva. Niz poduzeća, naročito onih manjih i nesolidnijih, koja su bila osnovana u razdoblju povoljne poslijeratne inflatorne konjunktуре, propao je.

Podaci o izvozu drvnih proizvoda s jugoslavenskog područja pokazuju da je period 1931/32. godine bio najkritičniji za izvoz. Vrijednost izvoza bila je smanjena od 1.853,8 mil. din u 1929. na svega 489,8 mil. din u 1932. god. Zbog otežanog izvoza u vrijeme krize nagomilale su se zalihe. Krupna drvna industrija okrenula se u vrijeme krize, zbog smanjenih izvoznih mogućnosti, na unutrašnje tržište. Ona je ovdje postala takmac srednjoj i manjoj drvnj industriji, koja je svojom proizvodnjom bila orijentirana na pokriće potreba toga tržišta. Pored ostaloga i to je djelovalo na sniženje cijena drvnim proizvodima na unutrašnjem tržištu.

Privredna kriza nije pogodila jednakom mjerom sva poduzeća drvne industrije u Hrvatskoj. Najjače su bila pogođena ona manja, koja su još prije bila u teškoj situaciji. U vrijeme krize došle su do punog izražaja sve posljedice neravnopravnog položaja u kojem se ranije nalazio jedan dio poduzeća. Krupna drvna industrija ovoga područja dočekala je krizu ojačana, jer je iskoristila povoljnu konjunkturu zahvaljujući različitim povlasticama i prednostima, a naročito postojanju dugoročnih ugovora s državom. Ostala drvna industrija nalazila se tada u neravnopravnom položaju, posebice zbog oskudice drvnih sirovina. Ona nije mogla, zbog toga, iskoristiti povoljnu situaciju, koja je postojala prije ekonomske krize na međunarodnom i unutrašnjem tržištu za plasman drvnih proizvoda. Manja poduzeća bila su teže pogođena krizom nego ona krupnija, jer su ona najčešće proizvodila zaostalom proizvodnim sredstvima, pa tako nisu mogla ravnopravno konkurirati onim poduzećima koja su raspolagala suvremenijim proizvodnim sredstvima. Prema tome, možemo reći da cjelokupna drvna industrija ovoga područja nije dočekala krizu u istim uvjetima. Ona krupna ušla je u krizu nakon razdoblja prosperiteta, dok ju je ostala dočekala znatno oslabljena, a naročito ona manja u rukama domaćeg kapitala.

Krizom je znatno više bila pogođena drvna industrija ovog područja koja je proizvodila samo sirovine, nego ona koja je imala mješovitu proizvodnju. Isto vrijedi i za onu drvnju industriju koja je proizvodila meko drvo, jer je njegoa realizacija na međunarodnom i unutrašnjem tržištu bila mnogo teža nego što je to bio slučaj s proizvodima od tvrdog drveta.

Gospodarska kriza djelovala je i na pogoršanje položaja radništva drvne industrije, a to se u prvom redu očitovalo povećanjem broja nezaposlenih, padom nadnica, otpuštanjem s posla, produženjem radnog vremena. Industrijalci su na različite načine nastojali prebaciti teret krize na leđa radničke klase. Kriza je također utjecala na promjenu profesionalne strukture uposlenih radnika, i to naročito u šumsko-pilanskoj industriji. U ukupnoj masi radnika bio je povećan broj nekvalificiranih na štetu kvalificiranih. Osim toga, bio je pojačan i proces zapošljavanja ženske i dječje radne snage te naučnika.

Deflacija i privredna kriza djelovale su na drvenu industriju Hrvatske pospješujući proces koncentracije kapitala i promjenu njegove strukture.

U to doba bilo je i pokušaja da se kartelizacijom u promijenjenim uvjetima spriječi međusobna konkurencija, zaustavi daljnje padanje cijena i osigura profit.

Karakteristično je za cijelo to razdoblje da se prirodno bogatstvo Jugoslavije nije iskorištavalo u interesu nacionalne privrede i njezinog prosperiteta, već ga je iskorištavao strani kapital. U prilog ovome govori i činjenica da se ranije, u vrijeme krize i kasnije izvezio pretežan dio drveta u nepretrađenom obliku ili nakon prvog stupnja prerade.

Kriza u oblasti proizvodnje i trgovine drvnim proizvodima neminovno je utjecala i na neke druge privredne grane. Ona je, uz ostale činioce, utjecala na poremećaje u kreditno-novčanim odnosima i pospješila krizu onih novčanih zavoda koji su bili angažirani u njoj svojim kapitalima. Kriza je djelovala na sniženje cijena drvetu na panju, smanjenje sječa šuma, smanjenje prihoda od eksploatacije šuma, opadanje željezničkog, automobilskog i pomorskog prometa i na pad prometa u lukama.

U toku zastoja izazvanog krizom smanjila se investicijska djelatnost. U tom razdoblju smanjio se broj novoizgrađenih tvornica, a one koje su izgrađene bile su manjeg opsega, s manjim brojem novih radnih mjesta i raspolagale su manjom pogonskom snagom.

Iako se drvena industrija nalazila u krizi još u 1933. god., ipak se već tada osjećalo izvjesno poboljšanje i postepeno oživljavanje njezine djelatnosti.

Nakon prestanka krize porasla je proizvodnja, a također je bio povećan izvoz i unutrašnja potrošnja. Niz poduzeća koja su obustavila rad u vrijeme krize započeo je ponovno radom. Prema tome vidimo da je nakon vrhunca krize u drvnjoj industriji Hrvatske 1932. god. ponovno započeo ciklus njezina postepenog oživljavanja i uspona. No ona je već vrlo brzo nakon toga ponovno zapala u teškoće. Poslije blagog poboljšanja u 1933. i 1934. god. dolazi opet do pogoršanja, osobito zbog otežanog izvoza jugoslavenskog drveta na talijansko tržište. Nakon ukinuća privrednih sankcija protiv Italije, a i zbog povećane potražnje drvnih proizvoda na međunarodnom tržištu, ponovno je uspostavljen normalan tok razvoja drvne industrije Hrvatske.

Zusammenfassung

KROATIENS HOLZINDUSTRIE WÄHREND DER WIRTSCHAFTSKRISE 1930—1934

In der Holzindustrie des Gebiets von Kroatien machten sich die Einwirkungen der Wirtschaftskrise seit der Mitte des Jahres 1930 bemerkbar und dauerten bis 1934. Stärker manifestierte sich die Krise im Laufe des Jahres 1931, ihren Höhepunkt erreichte sie 1932, und danach begann sie einigermassen nachzulassen.

Das Stagnieren dieses Industriezweiges, sein Rückgang und das Einbeziehen in die Krise waren das Ergebnis des wechselseitigen Wirkens äusserer und innerer Faktoren. Von den äusseren Faktoren fiel neben der Tatsache, dass die ganze Welt von einer allgemeinen Wirtschaftskrise heimgesucht wurde, jedenfalls die grösste Rolle der Anwendung von Restriktionsmassnahmen und der protektionistischen Politik in den Aussenhandelsbeziehungen seitens einer Reihe von Ländern zu; zu diesen Faktoren gehörte ferner auch die Kontraktion internationaler Kredite, verschiedene Begrenzungen im Zahlungsverkehr mit dem Ausland, sowie die Konkurrenz ausländischer Produktion. Nebst äusseren wirkten auch innere Faktoren auf die Krise; unter diesen nahm zweifellos die Krise in anderen Wirtschaftszweigen einen wichtigen Platz ein, die Kreditkrise im Lande, die Vergrösserung verschiedener Belastungen und auch das rasch fortschreitende Abnehmen der Kaufkraft der städtischen und der ländlichen Bevölkerung.

Die durch die Krise hervorgerufene Situation hatte folgende Kennzeichen: die Produktion war riesig gesunken, die Produktionskapazitäten wurden nicht ausgenutzt, es waren grosse Warenreserven vorhanden, die Ausfuhr wurde vermindert, die Preise sanken, in einer Reihe von Unternehmungen war die Produktion unrentabel geworden, in einzelnen Betrieben oder auch in ganzen Unternehmungen musste die Arbeit eingestellt werden; Arbeiter wurden entlassen, die Löhne herabgesetzt und die Arbeitszeit verlängert. Die Arbeitslosigkeit nahm stetig zu.

Während der Krise wurde auch das Realisieren der Produktion sowohl auf dem internationalen als auch auf dem einheimischen Markt zu einem schwer lösbaren Problem. Die Ausfuhr war reduziert, und demzufolge kam es zu einer Umorientierung der grossen Holzindustrie, so dass sie jetzt ihre Erzeugnisse am Binnenmarkt placierte, dessen Bedürfnisse für Holzprodukte ohnehin vermindert waren. So wurde sie hier zum Konkurrenten der Mittel- und der Kleinindustrie. Die Krise hatte die gesamte Holzindustrie nicht gleichermassen erfasst, die kleineren Unternehmen waren von ihr schwerer betroffen, sowie diejenigen, die sich ausschliesslich mit der Rohstoffproduktion befassten, und auch jene, die Weichholz verarbeiteten. Als Folge der Krise kam es in jener Zeit zu Zwangsausgleichen, Konkursen, und eine Reihe von Unternehmen ging auch vollständig zugrunde.

Während der Krise war auch die Investitionstätigkeit reduziert. So wurde die Zahl neuausgebauter Unternehmen vermindert, der Umfang der schon ausgebauten war kleiner, und sie verfügten auch über weniger Betriebskraft.

Gegenwärtig war zu jener Zeit auch ein Konzentrierungsprozess des Kapitalas, die Veränderung seiner Struktur und die Kartellierung der zu diesem Zweig gehörenden Unternehmungen.

Die Lage der in dieser Branche beschäftigten Arbeiter hatte sich verschlechtert, was sich vor allem in der Vergrößerung der Arbeitslosenzahl, in Lohnreduzierungen, Verlängerung der Arbeitszeit und Entlassungen von der Arbeit offenbarte. Ausserdem kam es, besonders in der Forstindustrie und in Sägewerken auch zu Veränderungen in der professionellen Struktur der beschäftigten Arbeiter. In der Gesamtmasse hatte man die Zahl der nichtqualifizierten zum Schaden der qualifizierten Arbeiter vergrößert, und es wurden auch immer mehr Frauen, Kinder und Lehrlinge als Arbeitskräfte eingestellt.

Die in der Produktion und im Handel mit Holzprodukten herrschende Krise wirkte sich auch auf einige andere Wirtschaftszweige negativ aus. So beeinflusste sie, nebst anderen Faktoren, auch die Störungen in den Kredit- und Geldbeziehungen in jenen Geldinstituten, die mit ihrem Kapital bei Holzhandel und -produktion engagiert waren. Die Auswirkungen der Krise spiegelten sich bei diesem Industriezweig auch in der Reduzierung der Preise für die zum Fällen bestimmten Bäume, in der Verminderung des Baumschlags, den kleineren Erträgen von Wäldern, sowie in der Abnahme des Eisenbahn-, Kraftwagen- und Seeverkehrs, wie auch im Zurückgehen des Betriebs in den Häfen.

Als die Krise abgeflaut war, kam es zur Vergrößerung der Produktion, Ausfuhr und Binnenverbrauch wurden lebhafter. Eine Reihe von Unternehmungen, die während der Krise die Arbeit eingestellt hatten, nahmen sie von neuem auf. So begann nach der Kulmination, welche die Krise im Jahre 1932 erreicht hatte, ein neuer Belebungs- und Aufstiegszyklus in der Entwicklung der Holzindustrie im Gebiet von Kroatien.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

8

ZAGREB

1976

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi 8

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
OOUR Institut za hrvatsku povijest
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Za izdavača

Prof. dr Igor Karaman

Prijevod

Dr Blanka Jakić

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor

Adresa redakcije: Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, Ul. Đure Salaja 3